

**UCHWAŁA NR VI/69/24
RADY MIEJSKIEJ W KLUCZBORKU**

z dnia 9 października 2024 r.

**w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Kluczbork
na lata 2024 – 2027.**

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1465) oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292), po uzyskaniu pozytywnej opinii Opolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Rada Miejska w Kluczborku uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Kluczbork na lata 2024 – 2027 (GPOnZ), stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Miasta Kluczborka.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Opolskiego.

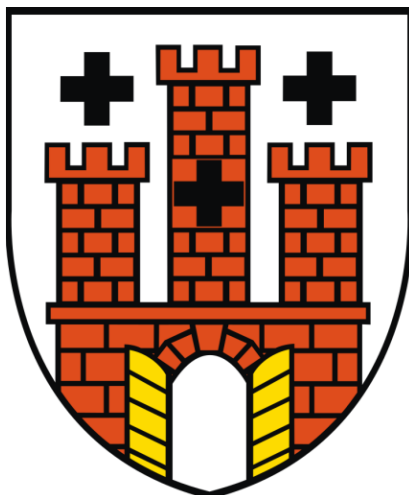
Przewodniczący Rady
Miejskiej w Kluczborku

Piotr Sitnik

Załącznik do uchwały Nr VI/69/24
Rady Miejskiej w Kluczborku
z dnia 9 października 2024 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY KLUCZBORK NA LATA 2024-2027

SPORZĄDZAJĄCY:

Burmistrz Miasta Kluczborka

OPRACOWANIE:

**Wydział Gospodarki Nieruchomościami i Planowania Przestrzennego
URZĘDU MIEJSKIEGO W KLUCZBORKU**

MARIAN SOLISZ ART. PRACOWNIA

Kluczbork maj 2024

Spis treści

1. WSTĘP	5
2. PODSTAWA PRAWNA	5
3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE	6
4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	9
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.	9
4.1.1. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030 (SRKS2030)	9
4.1.2. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (KPOZ)	9
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa.	11
4.2.1. Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego do roku 2030	11
4.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa opolskiego	13
4.2.3. Program opieki nad zabytkami województwa opolskiego	14
4.2.4. Strategia Rozwoju Subregionu Północnego Opolszczyzny na lata 2021-2030	15
5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	17
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy).	17
5.1.1. Strategia Rozwoju	17
5.1.2. Gminny Program Rewitalizacji Gminy Kluczbork do roku 2030	20
5.1.3. Opracowania wyznaczające kierunki polityki przestrzennej gminy	22
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy 28	
5.2.1. Zarys historii Kluczborka i gminy	28
5.2.2. Krajobraz kulturowy	31
5.2.3. Zabytki nieruchome	31
5.2.4. Zabytki ruchome	52
5.2.5. Zabytki archeologiczne.	54
5.2.6. Zabytki w zbiorach muzealnych	55
5.2.7. Dziedzictwo niematerialne	56
5.2.8. Obszary przyrodnicze	58
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	59
5.3.1. Pomniki historii.	60
5.3.2. Zabytki wpisane do rejestru zabytków.	60
5.3.3. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego	67
5.3.4. Parki kulturowe	68
5.4. Zabytki w Gminnej Ewidencji Zabytków (GEZ).	69
5.5. Działania gminy w obszarze dziedzictwa kulturowego	71
5.5.1. Obiekty zabytkowe będące własnością gminy	71
5.5.2. Infrastruktura i działania gminy w zakresie wykorzystania dziedzictwa kulturowego do popularyzacji miasta i obszaru gminy.	74
6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SWOT	76
7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE	78

8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.	81
9. ZASADY OCENY REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	82
10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.	83
11. LITERATURA I ŹRÓDŁA OPRACOWANIA	90
Załącznik nr 1 - Wykaz obiektów zabytkowych nieruchomych ujętych w gminnej ewidencji zabytków.....	92
Załącznik nr 2 - Wykaz stanowisk archeologicznych ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków	123

1. WSTĘP

Gminny program opieki nad zabytkami jest kolejnym tego typu dokumentem opracowywanym w Gminie Kluczbork. Gmina realizuje szereg zadań własnych związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego. Program ma te działania skoordynować i wspomóc ponieważ służą one między innymi rozwojowi gminy, który jest możliwy także poprzez działania na rzecz poprawy stanu zachowania zabytków, eksponowania walorów krajobrazu kulturowego oraz wykorzystania zabytków na potrzeby gospodarcze, społeczne i edukacyjne. Celem niniejszego opracowania jest analiza i wskazanie najbardziej wartościowych elementów dziedzictwa kulturowego. Tak, aby możliwe było podniesienie atrakcyjności i konkurencyjności oferowanych produktów turystycznych oraz szerszego od dotychczasowego wykorzystania potencjału, który tkwi w zabytkach. Ważnym zadaniem gminy jest pokazanie mieszkańcom jak istotnym czynnikiem życia i działalności człowieka jest dziedzictwo kulturowe. To ono buduje naszą tożsamość regionalną, świadomość i przywiązanie do tradycji, wspiera procesy integracyjne w społeczności lokalnej, jest też elementem kształtującym estetyczne i wartościowe, a więc przyjazne człowiekowi otoczenie. Im więcej porządku, harmonii, ładu przestrzennego wokół, tym bardziej wzrasta jakość życia mieszkańców. Ale zapewnienie takiego krajobrazu kulturowego wiąże się z potrzebą zaangażowania i realizacji zadań przez właścicieli i użytkowników zabytków oraz mieszkańców i wspólnot lokalnych, przy aktywnym wsparciu samorządu. Jest to skomplikowany proces, wymagający ustalenia celów i priorytetów działania. Stąd potrzeba uchwalenia przez Radę Miasta programu, który będzie elementem polityki samorządu dotyczącej ochrony zabytków w celu konsekwentnej realizacji planowanych zadań, koordynacji prac oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

2. PODSTAWA PRAWNA

Podstawę prawną sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami stanowi **Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292).

Obowiązek sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami określa zapis art. 87 cytowanej wyżej ustawy, w myśl którego burmistrz sporządza na okres 4 lat gminny program opieki nad zabytkami. Program ten przyjmuje rada miasta, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Następnie jest on publikowany w Dzienniku Urzędowym Województwa Opolskiego. Z realizacji programu burmistrz sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się radzie miasta.

Gminny program opieki nad zabytkami Gminy Kluczbork na lata 2024-2027, zgodnie z zapisami art. 87 ust. 2 ustawy ma na celu:

- 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;

- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Ponadto ustawa ta nakłada na organy administracji publicznej **obowiązek** (art. 4):

- zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowania i utrzymania;
- zapobiegania zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremniania niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałania kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględniania zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm., szczególnie art.5, art. 6 ust. 1 i art. 73 i 86).

Fundamentem systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce jest Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, w myśl jej zapisów: *„Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju (art. 5), (...) stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju (art.6. ust. 1), a także „zapewnia wolność korzystania z dóbr kultury” (art. 73). Jednocześnie każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa (art. 86)“.*

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292).

Podstawowym wyróżnikiem ustawy jest rozdzielenie pojęcia „ochrony zabytków” i „opieki nad zabytkami”. Do ochrony odnoszą się wszelkie czynności władcze podejmowane w tym zakresie przez organy administracji publicznej, natomiast zadania należące do właścicieli i użytkowników zabytków, polegające na ich utrzymaniu we właściwym stanie technicznym to – opieka nad zabytkami.

Ustawa precyzuje pojęcie zabytku jako nieruchomości lub rzeczy ruchomej, ich części lub zespołu, będącego dziełem człowieka lub związanego z jego działalnością i stanowiącego

świadczenie minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zasadnicze odniesienia do obszaru działań administracji publicznej w zakresie ochrony zabytków zostały przedstawione w rozdziale pierwszym, zawierającym przepisy ogólne. Przede wszystkim jest to: zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych w celu trwałego zachowania zabytków oraz ich zagospodarowania i utrzymania; zapobieganie zagrożeniom, które mogłyby spowodować uszczerbek dla wartości zabytków, udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków czy też uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska. Kolejne rozdziały istotne w kontekście działań samorządów poświęcone są takim kwestiom jak : formy i sposób ochrony zabytków, zagospodarowanie zabytków, prowadzenie badań, prac i robót oraz podejmowanie innych działań przy zabytkach, nadzór konserwatorski, zasady finansowania opieki nad zabytkami, krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz ochrona zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, organizacja organów ochrony zabytków, społeczni opiekunowie zabytków. Istotną zmianą wprowadzoną do zapisów cytowanej ustawy w roku 2017 jest umożliwienie finansowania prac konserwatorskich i robót budowlanych przez jednostki samorządu terytorialnego nie tylko zabytków wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków, ale także ujętych w gminnej ewidencji zabytków oraz powołanie Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków. NFOZ to państwowy fundusz celowy, którego dysponentem jest minister kultury i dziedzictwa narodowego. Zgromadzone środki mają być przeznaczone na ratowanie zniszczonych lub uszkodzonych zabytków, np. w wyniku powodzi lub pożarów.

Ustawę o ochronie i opiece nad zabytkami uzupełniają akty wykonawcze – **Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego**, dotyczące poszczególnych zagadnień związanych z ochroną i opieką nad zabytkami, do najważniejszych należy zaliczyć:

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Obwieszczenie Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 20 listopada 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem – Dz.U. 2021 poz. 56)
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Obwieszczenie Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 26 listopada 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków – Dz.U. 2021 poz. 81);

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz.U. 2017 poz. 1674);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz.U. 2004 Nr 212 poz. 2153);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki "Za opiekę nad zabytkami" (Dz. U. 2004 Nr 124 poz. 1304).

Zadania z zakresu ochrony zabytków zawarte są również w innych ustawach:

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jednolity Dz.U. z 2024 r. poz. 609 z późn.zm.) w art. 7 ust. 1 pkt. 9 stanowi, iż „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy: kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”.

Dla realizacji ochrony zabytków zasadnicze znaczenie ma zastosowanie całokształtu przepisów odnoszących się do poszczególnych składników przestrzeni i poszczególnych rodzajów działań, a więc m.in. ustawy o planowaniu przestrzennym, prawa budowlanego, prawa o ochronie przyrody, przepisów o gospodarce nieruchomościami. Każda z tych ustaw normuje według swojej właściwości zasady postępowania w przypadku obiektów i stref zabytkowych, np. w Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, określone są zadania z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, szczególnie przy tworzeniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Wymagane jest między innymi zdefiniowanie stanu zabytków, obszarów i zasad ochrony, zaś działania planistyczne muszą być uzgadniane z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Odniesienia do ochrony obiektów objętych ochroną konserwatorską znajdują się w następujących ustawach:

- Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1130);
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (tekst jednolity Dz. U. z 2024 r. poz. 54 z późn.zm.);
- Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (tekst jednolity Dz. U. z 2024 r. poz. 725 z późn.zm.);
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (tekst jednolity Dz. U. z 2023 r. poz. 1336 z późn.zm.);

- Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (tekst jednolity Dz. U. z 2024 r. poz. 1145);
- Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (tekst jednolity Dz. U. z 2024 r. poz. 278);
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw z związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz. U. z 2015 poz. 774 z późn.zm.);
- Ustawa z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych (tekst jednolity Dz. U. z 2024 r. poz. 82);
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (tekst jednolity Dz. U. z 2023 r. poz. 571 z późn.zm.).

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

4.1.1. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030 (SRKS2030)

Uchwała Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. w sprawie przyjęcia „Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030”, M.P. 2020 poz. 1060.

Cel główny Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2030 stanowi wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Jest on między innymi powiązany z realizacją działań wskazanych w poszczególnych obszarach dla wszystkich trzech celów szczegółowych Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju.

Cel główny SRKS2030 doprecyzowują trzy cele szczegółowe:

- Cel szczegółowy 1: Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne;
- Cel szczegółowy 2: Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich;
- Cel szczegółowy 3: Zwiększenie wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego dla rozwoju.

W ramach celu 2 Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich szczególnie istotny jest priorytet 2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dóbr kultury, który podkreśla, że jednym z kluczowych zadań państwa w tym obszarze jest dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków.

4.1.2. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (KPOZ)

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023–2026, Uchwała nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r., M.P. 2023 poz. 1470.

Cel główny KPOZ to: *Zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce*, który będzie realizowany w ramach trzech celów szczegółowych:

1. Weryfikacja wybranego zasobu zabytków i wzmocnienie narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości
2. Wzmocnienie potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków

3. Rola zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja)

Najważniejsze cele programu to:

Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:

- model i system wartościowania zabytków;
- plany zarządzania dla pomników historii;
- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
- system bezpieczeństwa zabytków;
- projektowanie konserwatorskie.

Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:

- cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
- opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:

- wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
- digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
- rozwój portalu zabytek.pl.

Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:

- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
- kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;
- wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.

Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:

- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
- warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
- wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
- inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

Należy zwrócić uwagę, że jednym z kierunków działań KPOZ będzie zadanie realizowane przez Narodowy Instytut Konserwacji Zabytków dotyczące: Weryfikacji i klasyfikacji zabytków techniki związanych z przemysłem wydobywczym.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa.

4.2.1. Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego do roku 2030

(Uchwała Nr XXXIV/355/2021 Sejmiku Województwa Opolskiego z dnia 4 października 2021 roku)

Wizja rozwoju województwa przedstawiona w strategii to: Opolskie w 2030 roku to region cenionej jakości życia wynikającej z unikalnego i uniwersalnego łączenia różnorodności: dynamiki i równowagi, nowoczesności i tradycji oraz otwartości i integracji.

Cele strategiczne określone zostały w trzech obszarach, które były również podstawą identyfikacji wyzwań: społeczeństwo, środowisko, gospodarka. Zapisy celów strategicznych, jak i ich opis wskazują stan docelowy, jakim będzie charakteryzowało się województwo w 2030 roku.

CEL STRATEGICZNY 1: CZŁOWIEK I RELACJE – MIESZKAŃCY GOTOWI NA WYZWANIA I TWORZĄCY OTWARTĄ WSPÓLNOTĘ

Wyjątkowe miejsce w regionalnej polityce rozwoju zajmuje pielęgnowanie wielokulturowego dziedzictwa oraz budowanie klimatu dla integracji międzykulturowej i międzynarodowej, tolerancji i otwartości wobec różnych postaw, poglądów, osób, w tym przybyszów z zagranicy, a także włączanie cudzoziemców i reemigrantów w życie społeczno-gospodarcze regionu. Komfort życia w Opolskim zwiększa się za sprawą zintegrowanych działań rewitalizacyjnych na rzecz lokalnych społeczności przywracających do życia obszary kryzysowe. Samorządy gminne, przy wsparciu władz regionalnych, realizują kompleksowe programy rewitalizacji obejmujące interwencje na obszarach koncentracji negatywnych zjawisk społecznych, w sferze gospodarczej, środowiskowej, przestrzenno- -funkcjonalnej lub technicznej.

CEL STRATEGICZNY 2: ŚRODOWISKO I ROZWÓJ – ŚRODOWISKO ODPORNE NA ZMIANY KLIMATYCZNE I SPRZYJAJĄCE ROZWOJOWI

Zrównoważony rozwój regionu oznacza zaspokajanie potrzeb jego mieszkańców w sposób, który nie będzie jednocześnie ograniczał możliwości rozwojowych przyszłych pokoleń. Gospodarka regionu, jego społeczeństwo i środowisko rozwijają się równolegle i harmonijnie. Taki rozwój wyraża się w szczególnej trosce o zachowanie bioróżnorodności poprzez np. ochronę zagrożonych siedlisk i gatunków oraz obszarów szczególnie cennych przyrodniczo i krajobrazowo oraz ekologicznych powiązań przestrzennych między nimi. Nie można jednocześnie zapominać o dziedzictwie kulturowym, które bez należytej ochrony nie przetrwa, a z odpowiednim wsparciem staje się kołem napędowym regionalnej kultury, edukacji i turystyki. Wiele zależy od skuteczności wdrażania audytu krajobrazowego, który zabezpiecza obszary szczególnie cenne dla społeczności regionu.

CEL STRATEGICZNY 3: SILNA GOSPODARKA – GOSPODARKA INTELIGENTNA WZMACNIAJĄCA KONKURENCYJNOŚĆ REGIONU

Szeroko rozumiana promocja (m.in. gospodarcza, turystyczna, kulturalna) wykorzystująca nowoczesne instrumenty marketingowe sprzyja budowaniu marki regionu, w którym realizowana jest koncepcja *slow life* umiejętnie godząca sfery aktywności gospodarczej, zawodowej i wygodnego, dostatniego życia. Skuteczność działań marketingowych zależy od sprawności i przygotowania instytucji i organizacji odpowiedzialnych za promocję, które objęte są

wsparciem organizacyjnym. Kluczowe jest także kształtowanie tożsamości regionalnej już na wczesnych etapach edukacji.

Powyższe cele strategiczne uszczegóławiają cele operacyjne. Kierunki działań wskazane w poszczególnych celach określone są za pomocą katalogów interwencji zidentyfikowanych w procesie opracowania Strategii Opolskie 2030. Katalogi te mają charakter otwarty, co ułatwia elastyczne podejście do konkretyzacji wsparcia na etapie wdrażania dokumentu. Wszystkie cele operacyjne prowadzą do realizacji celów strategicznych i przez to wizji rozwoju regionu. Jedne w sposób bezpośredni wpływają na dany cel strategiczny, inne pośrednio. Cele wzajemnie na siebie oddziałują, stąd są rozpatrywane kompleksowo.

W ramach celów operacyjnych istotne jest wskazanie następujących celów związanych z obszarem dziedzictwa kulturowego:

CENIONA MARKA REGIONU

W ramach tego celu przewidziane są:

- dbałość o zachowanie i rozwój dziedzictwa kulturowego (zintegrowane zarządzanie materialnym i niematerialnym dziedzictwem kulturowym; popularyzacja wiedzy o regionie i jego mieszkańcach pochodzących z różnych kręgów kulturowych: polskiego, niemieckiego, śląskiego, kresowego, czeskiego i romskiego; propagowanie i kultywowanie tradycji wyróżniających region oraz etosu pracy i solidności; upamiętnianie ważnych wydarzeń z historii regionu; promocja i rozwój dziedzictwa kulinarnego regionu; działania na rzecz zachowania i przystosowania zabytków do nowych funkcji użytkowych, w szczególności służących kulturze, turystyce, edukacji; wsparcie dla stanowienia parków kulturowych);
- budowa wizerunku Zielonego Opolskiego (promowanie: zielonych walorów i produktów regionu, wysokiej jakości życia w połączeniu z rosnącą świadomością ekologiczną mieszkańców, Opolskiego jako slow regionu, koncepcji inteligentnych wsi (tzw. smart villages);
- rozwój silnych produktów turystycznych (wsparcie działań służących tworzeniu nowych oraz wzmacnianiu już istniejących produktów turystycznych; wspieranie działań integrujących produkty turystyczne adresowane do konkretnych grup docelowych);
- nowoczesny marketing regionu (międzyinstytucjonalna współpraca na rzecz skutecznej promocji regionu; wzmacnianie zdolności instytucji i organizacji do wykorzystywania nowoczesnych narzędzi komunikacji; wspieranie działań zwiększających dostęp do informacji o regionie, wydarzeniach i jego walorach; promocja i rozwój innowacyjnych platform usługowych).

WYSOKIE WALORY PRZYRODNICZO-KRAJOBRAZOWE

W ramach tego celu przewidziane są następujące kierunki działań:

- ochrona bioróżnorodności (ochrona zagrożonych siedlisk i gatunków, odtwarzanie siedlisk zdegradowanych, w szczególności wodno-błotnych; wprowadzanie i wzmacnianie zielonej infrastruktury, w szczególności o wysokiej wartości przyrodniczej na terenach rolniczych i zurbanizowanych oraz proprzyrodnicze kształtowanie przestrzeni publicznych; rozwój centrów ochrony różnorodności biologicznej, edukacyjnych i ekoturystycznych; propagowanie wartości usług ekosystemowych);

- wzmocnienie systemu ochrony przyrody (rozwój i optymalizacja systemu ochrony przyrody, w tym wzmocnienie ochrony korytarzy ekologicznych; wzmocnienie efektywnej ochrony i zarządzania ochroną przyrody na poziomie regionalnym; rozpoznanie i monitoring zasobów i walorów przyrodniczych województwa);
- ochrona i kształtowanie krajobrazów (opracowanie i sukcesywne wdrażanie audytu krajobrazowego dla województwa opolskiego, w tym wytycznych i rekomendacji dla ochrony i kształtowania obszarów szczególnie cennych dla mieszkańców; wielokierunkowe i wielofunkcyjne kształtowanie krajobrazów terenów otwartych i zurbanizowanych)¹.

4.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa opolskiego

(Uchwała Nr VI/54/2019 Sejmiku Województwa Opolskiego z dnia 24 kwietnia 2019 r. w sprawie uchwalenia zmiany Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Opolskiego)

Plan jest podstawowym narzędziem prowadzenia polityki przestrzennej na poziomie regionu. Aktualne kierunki polityki przestrzennej w zakresie dziedzictwa kulturowego zostały ustalone w nowym, obowiązującym od 2019 roku PZPWO i obejmują:

- 1) zachowanie ciągłości dziedzictwa regionalnego;
- 2) umiejętne zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego;
- 3) kształtowanie tożsamości regionalnej i budowanie klimatu społecznej akceptacji dla ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

Dla realizacji tych kierunków wytypowano następujące zasady i działania je uzupełniające

1. Poszanowania dla wartości zasobu kulturowego struktur zurbanizowanych.
2. Podporządkowania działań inwestycyjnych w historycznych terenach zurbanizowanych i ich otoczeniu ochronie wartości zasobu i jego ekspozycji.
3. Harmonizowania zabudowy i zagospodarowania w otoczeniu obiektów zachowanego dziedzictwa kulturowego z cechami architektoniczno-urbanistycznymi tych obiektów.
4. Porządkowania zabytkowych struktur urbanistycznych i ruralistycznych (eliminowanie obiektów niezgodnych z charakterem obszaru zabytkowego).
5. Zwiększania dostępności do zabytków dla mieszkańców, turystów i inwestorów.
6. Podnoszenia świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego i dóbr kultury współczesnej.

Polityka opieki i ochrony nad zasobami dziedzictwa kulturowego i dóbr kultury współczesnej jest skierowana do obszarów o cennych walorach krajobrazu i dziedzictwa kulturowego oraz dóbr kultury współczesnej, miast i miejscowości z cennymi układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zabytkami, oraz pozostałych obszarów województwa.

Główne działania w obszarze ochrony dziedzictwa kulturowego winny powinny skupić się na następujących kwestiach:

- kontynuacji rewitalizacji historycznych zespołów staromiejskich i układów wiejskich;
- odnowie zabytkowych zespołów wraz z adaptowaniem do nowych funkcji;

¹ Źródło: Strategia rozwoju województwa opolskiego, Opolskie 2030, Departament Polityki Regionalnej i Przestrzennej UMWO, Opole 2021 r., s. 33-41

- rozwoju nowych form obszarowej ochrony krajobrazu kulturowego, w tym systemu pomników historii i parków kulturowych.

4.2.3. Program opieki nad zabytkami województwa opolskiego

W momencie opracowywania programu obowiązuje *Program opieki nad zabytkami Województwa Opolskiego na lata 2020 – 2023*, nie ma jeszcze opracowanego dokumentu na lata 2024-2027, można jednak założyć, że w ogólnych celach strategicznych będzie on kontynuowany, stąd uwzględnia się jego założenia w niniejszym dokumencie.

Program zakłada realizację dwóch celów strategicznych:

CEL STRATEGICZNY I – SKUTECZNA OCHRONA I OPIEKA NAD REGIONALNYM DZIEDZICTWEM KULTUROWYM

CEL STRATEGICZNY II – ZASOBY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO JAKO ŹRÓDŁO TOŻSAMOŚCI I WYZNACZANIA KIERUNKÓW ROZWOJU WOJEWÓDZTWA OPOLSKIEGO.

Cele strategiczne dookreślają priorytety i kierunki działań. A w ramach poszczególnych kierunków zaproponowano również realizację określonych zadań, powinny one być uwzględniane na etapie realizacji niniejszego Programu opieki.

CEL STRATEGICZNY I – SKUTECZNA OCHRONA I OPIEKA NAD REGIONALNYM DZIEDZICTWEM KULTUROWYM				
	PRIORYTET 1	PRIORYTET 2	PRIORYTET 3	PRIORYTET 4
	Utrzymanie i poprawa stanu zachowania regionalnego dziedzictwa kulturowego	Badanie, dokumentowanie i monitoring zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego	Ochrona krajobrazu regionu uwzględniającego wartości kulturowe i przyrodnicze	Profesjonalna i nowoczesna ochrona i zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego
	KIERUNKI:	KIERUNKI:	KIERUNKI:	KIERUNKI:
1	Zachowanie obiektów i zespołów zabytkowych i ich otoczenia w dobrym stanie technicznym i estetycznym	Weryfikacja i uzupełnienie rejestru zabytków oraz wojewódzkiej ewidencji zabytków	Wdrażanie narzędzi dydaktycznych do ochrony krajobrazu kulturowego	Zwiększanie aktywności samorządów w obszarze dziedzictwa kulturowego
2	Systemowe działania na rzecz zabytków stanowiący wyróżnik regionu oraz obiektów zagrożonych	Zwiększanie roli środowisk naukowych w działaniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego	Realizacja świadomej ochrony krajobrazu kulturowego	Rozwój opieki instytucjonalnej nad dziedzictwem kulturowym
3	Działania na rzecz utrzymania tradycyjnej zabudowy oraz stosowania tradycyjnych materiałów i form architektonicznych	Monitorowanie stanu zachowania zabytków ruchomych województwa opolskiego	Integracja działań ochrony krajobrazu w obszarze dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego	Wdrażanie nowoczesnych narzędzi ochrony zabytków
4		Opracowanie listy dóbr kultury współczesnej Opolszczyzny		

CEL STRATEGICZNY II – ZASOBY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO JAKO ŹRÓDŁO TOŻSAMOŚCI I WYZNACZANIA KIERUNKÓW ROZWOJU WOJEWÓDZTWA OPOLSKIEGO				
	PRIORYTET 1	PRIORYTET 2	PRIORYTET 3	PRIORYTET 4
	Zachowanie wielokulturowości regionu oraz tożsamości lokalnej i regionalnej	Rozwijanie współpracy regionalnej i integracji w obszarze dziedzictwa kulturowego	Edukacja na rzecz aktywnej odpowiedzialności za dziedzictwo kulturowe	Świadome wykorzystywanie walorów dziedzictwa kulturowego w rozwoju regionu
	KIERUNKI:	KIERUNKI:	KIERUNKI:	KIERUNKI:
1	Wzmacnianie znaczenia dziedzictwa niematerialnego	Rozwijanie współpracy regionalnej w obszarze dziedzictwa kulturowego	Zwiększanie aktywności społecznej w obszarze ochrony dziedzictwa kulturowego	Rozwój oferty spędzania czasu wolnego z oparciem o wartości krajobrazu kulturowego
2	Wspieranie działalności twórców ludowych i rzemieślników	Integracja osób i środowisk związanych z ochroną i opieką nad zabytkami	Opracowanie kompleksowej oferty edukacyjnej dotyczącej dziedzictwa kulturowego	Wspieranie inicjatyw związanych z tworzeniem lokalnych usług i produktów wykorzystujących zasoby materialne i niematerialne dziedzictwa
3	Popularyzacja wielokulturowego dziedzictwa Śląska Opolskiego			Tworzenie miejsc pracy związanych z dziedzictwem kulturowym

4.2.4. Strategia Rozwoju Subregionu Północnego Opolszczyzny na lata 2021-2030

Subregion Północny Opolszczyzny tworzą trzy powiaty: kluczborski, namysłowski i oleski oraz 16 gmin, w tym gmina Kluczbork. Cel nadrzędny - Wizja rozwoju obszar subregionu północnego Opolszczyzny rozwija się dynamicznie dzięki innowacyjnej gospodarce i wykorzystaniu zasobów endogenicznych oraz wykorzystaniu potencjałów społeczności lokalnych, dzięki czemu zapewnia wysoką jakość życia i innych aktywności swoim mieszkańcom. Zgodnie z Planem Zagospodarowania Województwa Opolskiego (uchwała nr VI/54/2019 Sejmiku Województwa Opolskiego z dnia 24 kwietnia 2019 r.) na obszarze Subregionu zlokalizowany jest obszar funkcjonalny o znaczeniu regionalnym. Tworzy go miasto Kluczbork wraz ze delimitowaną strefą zewnętrzną².

Założenia rozwojowe Subregionu Północnego Opolszczyzny opierają się na układzie 3 celów strategicznych oraz przypisanych im kilku kierunków działań.

WYMIAR SPPOŁECZNY

Cel strategiczny 1 Wysoka efektywność usług publicznych

Kierunek działań 1.1: Wysoka jakość infrastruktury społecznej

Kierunek działań 1.2: Nowoczesny system edukacji publicznej

Kierunek działań 1.3: Dostępna i skuteczna administracja publiczna

Kierunek działań 1.4: Wzmacnianie potencjału społeczności lokalnych

WYMIAR GOSPODARCZY

Cel strategiczny 2 Konkurencyjna i zdywersyfikowana gospodarka Subregionu

Kierunek działań 2.1: Wysoki poziom spójności i dostępności transportowej

² Strategia Rozwoju Subregionu Północnego Opolszczyzny na lata 2021-2030, s. 4

Kierunek działań 2.2: Rozwinięta przedsiębiorczość

Kierunek działań 2.3: Rozwinięta i różnorodna oferta turystyczna

WYMIAR PRZESTRZENNY

Cel strategiczny 3 Racjonalna gospodarka zasobami środowiska

Kierunek działań 3.1: Przeciwdziałanie zmianom klimatycznym

Kierunek działań 3.2: Wysoka jakość środowiska

Kierunek działań 3.3: Zachowanie walorów przyrodniczo-krajobrazowych

Obszar dziedzictwa kulturowego ujęto w **Kierunku działań 2.3: Rozwinięta i różnorodna oferta turystyczna**. Planowane działania to:

1. Utworzenie regionalnego szlaku zabytków północnej Opolszczyzny.
2. Tworzenie centrów tradycji i historii, wykorzystujących nowoczesne technologie, prezentujących lokalną specyfikę.
3. Tworzenie wielofunkcyjnych stref sportu i rekreacji, w szczególności z wykorzystaniem istniejących obiektów.
4. Rozbudowa sieci ścieżek rowerowych (wraz z miejscami obsługi rowerzystów), szlaków turystycznych czy ścieżek edukacyjnych, ukazujących lokalne walory przyrodniczo-kulturowe i pozwalających na uprawianie turystyki kwalifikowanej.
5. Promocja prowadzenia działalności agroturystycznej.
6. Intensyfikacja promocji turystycznej i rekreacyjnej Subregionu, w tym przy wykorzystaniu narzędzi cyfrowych dla lepszego wykorzystania potencjałów endogenicznych obszaru (zabytki, natura) i zwiększenia atrakcyjności turystycznej.
7. Współpraca z lokalnymi grupami działania z terenu Subregionu oraz organizacjami zajmującymi się turystyką w celu rozwoju oferty spędzania wolnego czasu.

A także w **Kierunku działań 3.3: Zachowanie walorów przyrodniczo-krajobrazowych**

Działania których rezultatem ma być m.in. poprawa stanu środowiska przyrodniczego i zachowanie istotnych elementów dziedzictwa kulturowego, to:

1. Proprzyrodnicze kształtowanie przestrzeni publicznych.
2. Ochrona zagrożonych siedlisk i gatunków oraz odtwarzanie zniszczonych siedlisk.
3. Budowa systemu edukacji ekologicznej m.in. poprzez tworzenie centrów i ścieżek edukacyjnych.
4. Wzmocnienie systemu ochrony przyrody przy współpracy z wyspecjalizowanymi podmiotami.
5. Udostępnianie terenów atrakcyjnych przyrodniczo.
6. Działania na rzecz zachowania i szerszego udostępniania obiektów zabytkowych.

4.2.5. Lokalna Strategia Rozwoju Stowarzyszenia LGD „Dolina Stobrawy” na lata 2023-2027

Gmina Kluczbork znajduje się na obszarze działania Lokalnej Grupy Działania „Dolina Stobrawy”, oprócz niej w skład LGD wchodzi gminy: Byczyna, Wołczyn, Lasowice Wielkie, Olesno, Pokój.

W strategii opracowane zostały cele i przedsięwzięcia, które odpowiadają potrzebom lokalnej społeczności, tak aby możliwy był zrównoważony i harmonijny rozwój. Celem jest wspieranie rozwoju gospodarczego, innowacji, ochrony środowiska, produktu lokalnego. Dzięki tej strategii LGD ma możliwość ubiegania się o środki finansowe i wsparcie w kwocie 2 462 500,00 Euro, na realizację poniższych celów:

Cel 1: Rozwój działań ukierunkowanych na ekologię i ochronę środowiska.

Cel 2: Poprawa dostępności usług społecznych i zdrowotnych dla mieszkańców LGD.

Cel 3: Wzmocnienie rozpoznawalności i dostępności produktów lokalnych obszaru.

Gminy należące do Stowarzyszenia LGD „Dolina Stobrawy”, źródło: <https://dolinastobrawy.pl/>

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy).

5.1.1. Strategia Rozwoju

UCHWAŁA NR XLVI/696/22 RADY MIEJSKIEJ W KLUCZBORKU z dnia 29 czerwca 2022 r. w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Miasta i Gminy Kluczbork do 2030 roku

Wizja Miasta i Gminy Kluczbork w roku 2030

Kluczbork to gmina dynamicznego rozwoju, otwarta na mieszkańców, zapewniająca wysoką jakość życia, przyjazna, bezpieczna, wspierająca aktywność lokalną, gospodarczą oraz dbająca o środowisko.

Cele strategiczne:

CEL STRATEGICZNY I - Wzrost potencjału gospodarczego

CEL STRATEGICZNY II - Podniesienie jakości życia mieszkańców wspierające aktywne społeczeństwo

CEL STRATEGICZNY III - Kształtowanie przestrzeni sprzyjającej rozwojowi społeczno-gospodarczemu

CELE STRATEGICZNE		
CEL I	CEL II	CEL III
Wzrost potencjału gospodarczego	Podniesienie jakości życia mieszkańców wspierające aktywne społeczeństwo	Kształtowanie przestrzeni sprzyjającej rozwojowi społeczno-gospodarczemu
CELE OPERACYJNE		
I.1 Rozwój przedsiębiorczości i terenów inwestycyjnych	II.1 Rozwój Kultury	III.1 Poprawa jakości środowiska przyrodniczego
I.2 Poprawa i modernizacja układu komunikacyjnego	II.2 Wzrost poziomu bezpieczeństwa	III.2 Rewitalizacja gminy Kluczbork
I.3 Rozwój turystyki i rekreacji	II.3 Poprawa jakości i dostępności usług edukacyjnych	III.3 Poprawa ładu przestrzennego
I.4 Intensyfikacja działań promocyjnych gminy	II.4 Rozwój kapitału społecznego	
	II.5 Kompleksowa oferta opieki społecznej, wsparcie osób zagrożonych wykluczeniem społecznym	
	II.6 Zdrowy Kluczbork	

Tabela: Cele strategiczne oraz cele operacyjne do realizacji do 2030 roku – źródło: Strategia ..., s. 17

W II celu strategicznym Podniesienie jakości życia mieszkańców wspierające aktywne społeczeństwo dziedzictwo kulturowe ujęto w celu operacyjnym II.1 Rozwój Kultury, który zakłada następujące działania, rezultaty i wskaźniki:

KIERUNKI DZIAŁAŃ

- budowa, rozbudowa i modernizacja infrastruktury kulturalnej
- rozwój i dostosowanie oferty kulturalnej do potrzeb mieszkańców
- wsparcie organizacji pozarządowych zajmujących się kulturą
- wzmocnienie współpracy z organizacjami integrującymi działania lokalne (OSP, NGO, instytucje kultury, placówki oświatowe itp.)
- poszerzanie oferty bibliotecznej i promowanie czytelnictwa
- budowanie poczucia tożsamości lokalnej i regionalnej oraz poszanowania kultury i dziedzictwa kulturowego m. in. poprzez organizowanie wystaw, pokazów, warsztatów i lekcji muzealnych

OCZEKIWANE REZULTATY

- poszerzenie oferty spędzania czasu wolnego wśród mieszkańców o charakterze kulturalnym - zwiększanie poziomu wiedzy mieszkańców, rozwijanie pasji, zainteresowań
- integracja i aktywizacja mieszkańców różnych grup wiekowych
- rozwój wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego Gminy
- wzmacnianie tożsamości społecznej i kulturowej mieszkańców
- promocja Gminy na zewnątrz
- nowoczesna infrastruktura kultury
- digitalizacja zbiorów muzealnych

WSKAŹNIKI OSIĄGNIĘCIA DZIAŁAŃ PLANOWANYCH DZIAŁAŃ

- liczba wydarzeń kulturowych zorganizowanych przez Gminę w ciągu roku (szt.)
- liczba wydarzeń kulturalnych współorganizowanych z organizacjami (szt.)
- liczba przeprowadzonych wydarzeń w ramach kina letniego (szt.)
- ilość widzów korzystających z kina w danym roku
- długość szlaku turystycznego na terenie Gminy (km)
- liczba przeprowadzonych wydarzeń kulturowych w świetlicach wiejskich (szt.)
- liczba i wysokość dotacji udzielonych organizacjom pozarządowym na rozwój kultury
- liczba imprez organizowanych przez gminne jednostki i instytucje kultury

W przypadku celu III Kształtowanie przestrzeni sprzyjającej rozwojowi społeczno-gospodarczemu działania realizowane w obszarach zabytkowych ujęte są w celu operacyjnym

III.1 Poprawa jakości środowiska przyrodniczego

KIERUNKI DZIAŁAŃ

- ochrona krajobrazu i bioróżnorodności

OCZEKIWANE REZULTATY PLANOWANYCH DZIAŁAŃ

- urządzenie i utrzymanie terenów zielonych

oraz

III.2 Rewitalizacja gminy Kluczbork

KIERUNKI DZIAŁAŃ (wybrane – związane z dziedzictwem kulturowym)

- uporządkowanie przestrzeni publicznej pod kątem funkcjonalnym i estetycznym
- oprawa stanu zagospodarowania i estetyki terenów zielonych
- rewitalizacja podwórek i przestrzeni międzyblokowych
- remonty, modernizacja i konserwacje zabytkowych obiektów i przestrzeni publicznej
- ochrona zabytków, w tym dotacje na remonty

OCZEKIWANE REZULTATY PLANOWANYCH DZIAŁAŃ

- zwiększenie tożsamości kulturowej i historycznej mieszkańców miasta Kluczborka
- uatrakcyjnienie przestrzeni publicznej i wzrost atrakcyjności miasta i gminy w regionie
- zagospodarowanie zdegradowanego terenu
- budowa nowych mieszkań komunalnych/socjalnych oraz remonty i adaptacje istniejących mieszkań komunalnych i socjalnych

- zwiększenie świadomości społecznej w zakresie ładu przestrzennego

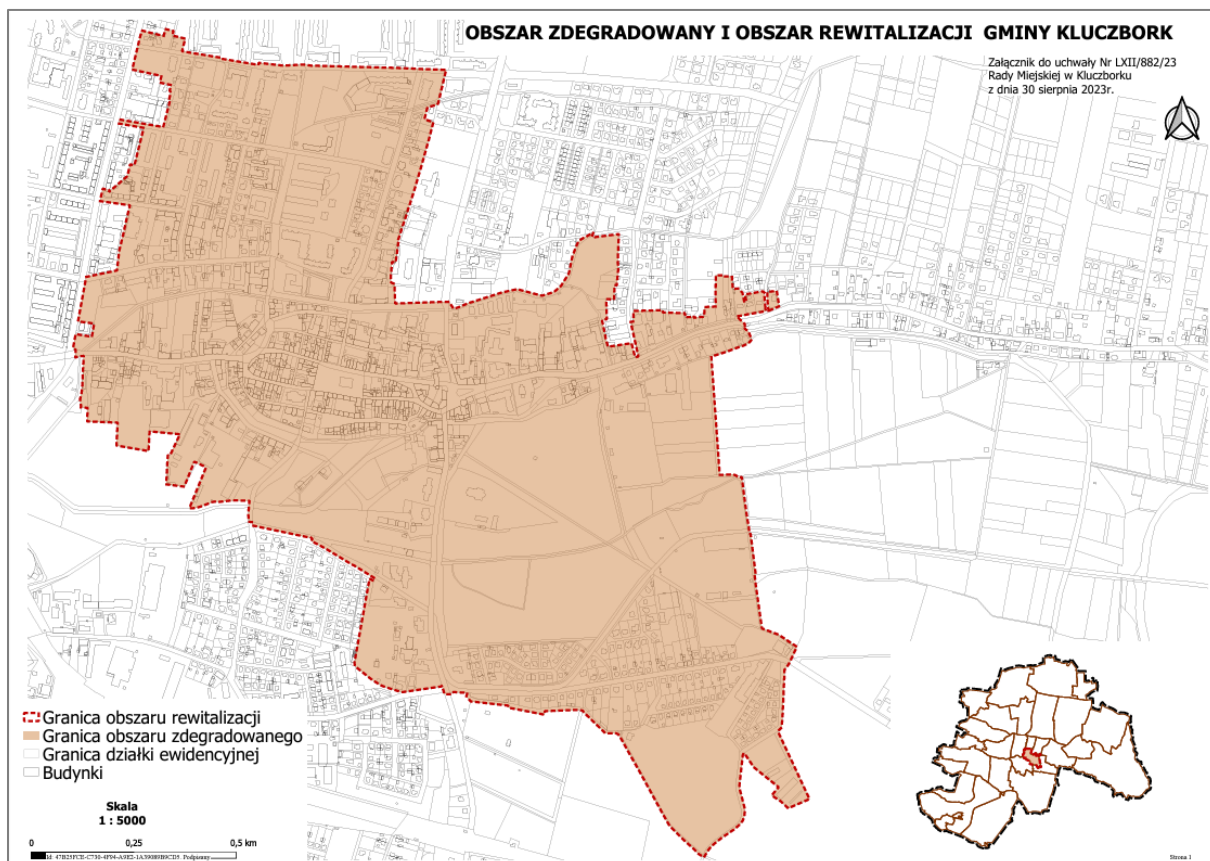
WSKAŹNIKI OSIĄGNIĘCIA DZIAŁAŃ

- liczba wyremontowanych budynków (szt)
- powierzchnia zrewitalizowanych obszarów (ha)
- liczba wyremontowanych budynków zabytkowych (szt.)
- liczba zrewitalizowanych obiektów sakralnych
- liczba przebudowanych obiektów infrastruktury
- liczba zakupionych obiektów małej architektury
- środki finansowe przekazane na dotacje na remonty obiektów zabytkowych (zł)

5.1.2. Gminny Program Rewitalizacji Gminy Kluczbork do roku 2030

W dniu 29 listopada Burmistrz Kluczborka obwieścił o przystąpieniu do sporządzenia Gminnego Programu Rewitalizacji Gminy Kluczbork do roku 2030.

Gminny Program Rewitalizacji Gminy Kluczbork do roku 2030 jest sporządzony dla obszaru wyznaczonego uchwałą nr LXII/882/23 Rady Miejskiej w Kluczborku z dnia 30 sierpnia 2023 r. w sprawie wyznaczenia obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji Gminy Kluczbork (Dz. Urz. Woj. Opolskiego z 2023 r. poz. 2629).

Planowany obszar rewitalizacji gminy Kluczbork, źródło: <https://www.kluczbork.eu/1380,rewitalizacja>

Gminny Program Rewitalizacji Gminy Kluczbork do roku 2030 ma stanowić podstawę do prowadzenia w Gminie Kluczbork procesu rewitalizacji poprzez działania polegające na tym, aby obszary, gdzie kumulują się problemy – przede wszystkim społeczne – doprowadzić

do stanu, w którym nie będą tak negatywnie wyróżniać się na tle całego miasta. Proces rewitalizacji będzie realizowany poprzez zintegrowane działania na rzecz lokalnej społeczności, poprawy stanu przestrzeni publicznych i stanu infrastruktury. Ponadto proces ten będzie prowadzony przez interesariuszy rewitalizacji. Są nimi władze miasta i inne instytucje publiczne oraz wszyscy mieszkańcy Gminy Kluczbork, organizacje pozarządowe, podmioty gospodarcze, wspólnoty i spółdzielnie mieszkaniowe oraz inne podmioty z terenu Gminy Kluczbork³.

Proponowana wizja obszaru rewitalizacji Gminy Kluczbork została określona następująco:

Obszar rewitalizacji Gminy Kluczbork dzięki kompleksowej i usystematyzowanej interwencji rewitalizacyjnej, stanie się atrakcyjnym, dynamicznym i zrównoważonym środowiskiem do mieszkania, prowadzenia działalności gospodarczej i spędzania wolnego czasu, który jednocześnie stymuluje rozwój społeczny, wzmacnia więzi międzyludzkie oraz promuje innowacje i zrównoważony rozwój, oparty o jego liczne potencjały. Jego mieszkańcy cieszą się z dobrego dostępu do usług, przestrzeni publicznych, terenów zielonych i mieszkają w dogodnych warunkach.

Cele strategiczne Gminnego Programu Rewitalizacji Gminy Kluczbork do roku 2030 to:

1. Poprawa aktywności i spójności społeczno-gospodarczej obszaru rewitalizacji (strefa społeczna i gospodarcza);
2. Poprawa jakości i funkcjonalności przestrzeni publicznej i stanu środowiska naturalnego obszaru rewitalizacji (strefa przestrzenna, techniczna i środowiskowa).

Zagadnienia dotyczące dziedzictwa kulturowego wpisane są w drugi cel szczegółowy, w ramach którego wskazano następujące kierunki działań:

- K. 2.1 rewitalizacja obiektów zabytkowych wpisanych do GEZ lub do rejestru zabytków;
- K. 2.2 termomodernizacja i poprawa dostępności obiektów użyteczności publicznej oraz obiektów sportowych;
- K. 2.3 rewitalizacja komunalnej tkanki mieszkaniowej i dostosowanie jej do potrzeb osób niepełnosprawnych;
- K. 2.4 rewitalizacja terenów zielonych, rekreacyjnych oraz bazy sportowej;
- K. 2.5 inwestycje w zielono-niebieską infrastrukturę;
- K. 2.6 działania na rzecz ograniczenia niskiej emisji oraz rozwój OZE;

Oczekiwane rezultaty to: poprawa wizerunku, estetyki, funkcjonalności przestrzeni publicznych, osiągnięcie ładu przestrzennego na obszarze rewitalizacji, poprawa jakości i dostępności obiektów użyteczności publicznej i terenów rekreacyjnych, urozmaicenie i rozszerzenie oferty w zakresie infrastruktury sportowej, wzrost zainteresowania aktywnymi formami spędzania czasu wolnego wśród mieszkańców obszaru rewitalizacji, aktywne korzystanie z lokalnych miejsc, przestrzeni publicznych, poprawa dostępności komunalnych budynków mieszkalnych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami⁴.

³ Na podstawie Obwieszczenia Burmistrza Miasta Kluczborka z dnia 29.11.2023r. -

⁴ www.bip.kluczbork.eu/plik,20050,projekt-gpr-gminy-kluczbork-do-2030-pdf

5.1.3. Opracowania wyznaczające kierunki polityki przestrzennej gminy

5.1.3.A. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego

Uchwała Nr LVII/821/23 Rady Miejskiej w Kluczborku z dnia 29 marca 2023 r. w sprawie uchwalenia zmiany Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta i Gminy Kluczbork

Studium określa strefy ochrony konserwatorskiej na terenie gminy oraz wskazuje wnioski do lokalnych kierunków zagospodarowania przestrzennego.

Strefa ochrony konserwatorskiej układu urbanistycznego Starego Miasta wpisanego do rejestru zabytków województwa opolskiego.

Strefa obejmuje obszar miasta lokacyjnego wraz z terenem dawnych obwarowań. Granica strefy przebiega ulicami: od strony południowej – Krzywą, Pułaskiego, na zachodzie – na tyłach ulicy Grunwaldzkiej, od północy – ulicą Moniuszki, na wschodzie – ulicą Jagiellońską i wzdłuż Placu Niepodległości.

Zachowane zabytkowe elementy:

- średniowieczny plan wywodzący się ze schematu układu szachownicowego połączonego z owalną linią obwarowań,
- fragmenty murów obronnych z XVI w.,
- kościół ewangelicki p.w. Chrystusa Zbawiciela, zbudowany w XIV w., przebudowany w XVIII w.,
- ratusz zbudowany w XVIII w., przebudowany w XX w.,
- baszta bramna tzw. Krakowska,
- zakład dla ubogich z 1778 r., przebudowany w XIX w.,
- zabudowa miejska z końca XIX w., początku XX w. i okresu międzywojennego.

Ponieważ teren objęty strefą wpisany jest do wojewódzkiego rejestru zabytków, podlega on w całości ochronie prawnej z mocy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w konsekwencji której prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych w strefie wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Strefa ochrony konserwatorskiej układu urbanistycznego części dwóch najstarszych przedmieść: polskiego i niemieckiego.

Granica strefy przebiega na tyłach parcel wzdłuż ulic: Katowickiej, Pułaskiego i Mickiewicza i obejmuje teren o stosunkowo dobrze zachowanych głównych elementach historycznej struktury przestrzennej z dużą ilością budynków zabytkowych.

Zachowane zabytkowe elementy:

- odcinki średniowiecznego szlaku komunikacyjnego,
- historyczna parcelacja terenów,
- kaplica cmentarna z XIX w., zbudowana w miejscu drewnianego kościoła katolickiego,
- gmachy użyteczności publicznej i zabudowa miejska z końca XIX i początku XX w.,
- zespoły starodrzewia.

Strefa ustalona jest w planach miejscowych miasta Kluczborka; należy ją zachować z ewentualnym doprecyzowaniem granicy oraz uzupełnieniem zasad ochrony obowiązujących w strefie w przypadku podjęcia zmiany planu.

W wyżej proponowanych strefach powinny obowiązywać zasady ochrony przeciwdziałające zagrożeniom dla wartości historycznych układów urbanistycznych jakimi są przekształcenia:

- zmieniające ich fizjonomię, tj. architektoniczno-urbanistyczny wygląd (typ i rozplanowanie zabudowy związane z pełnionymi funkcjami oraz danym okresem rozwoju miasta),
- likwidujące charakterystyczne obiekty i elementy zagospodarowania,
- wprowadzające agresywne rozwiązania funkcjonalne oraz przestrzenne, które w ostatecznym efekcie dewaloryzują historyczne cechy układów urbanistycznych.

Strefy ochrony układów ruralistycznych

W ewidencji zabytków ujęte są układy ruralistyczne wsi: Łowkowice, Kujakowice Górne i Kujakowice Dolne.

Strefy ochrony konserwatorskiej ww. układów ruralistycznych powinny obejmować:

- w Łowkowicach - układ owalnicowy z zabudową wzdłuż dwóch wrzecionowato schodzących się dróg z placem i kościołem w środku,
- w Kujakowicach Dolnych i Górnych - układ ulicowy oparty na dwóch równoległych drogach, położonych wzdłuż płynącego środkiem potoku.

W wyżej proponowanych strefach powinny obowiązywać zasady ochrony przeciwdziałające zagrożeniom dla wartości historycznych układów ruralistycznych jakimi są:

- urbanizacja,
- wymiana substancji budowlanej,
- wprowadzanie zabudowy wielorodzinnej i wielkogabarytowej (np. magazyny wysokiego składowania),
- zmiana charakteru użytkowania,
- likwidacja nie użytkowanych elementów zagospodarowania,
- nowe trasowanie układów komunikacyjnych i linii przesyłowych.

Strefy ochrony konserwatorskiej ekspozycji lub/oraz otoczenia zabytku

Strefy powinny obejmować otoczenie zabytków będących ważnym elementem układu przestrzennego. W układach przestrzennych gminy obiektami takimi są zabytkowe kościoły na terenach wsi:

- Bąków – obszar w otoczeniu kościoła p.w. Wniebowzięcia NMP
- Biadacz – obszar w otoczeniu kościoła filialnego
- Bogacica – obszar w otoczeniu kościoła p.w. Św. Trójcy
- Kujakowice Górne – obszar w otoczeniu kościoła p. w. św. Stanisława Biskupa i Męczennika
- Kuniów – obszar w otoczeniu kościoła p.w. Św. Jana Chrzciciela
- Łowkowice – obszar w otoczeniu kościoła p.w. Nawiedzenia Matki Boskiej
- Maciejów – obszar w otoczeniu kościoła ewangelickiego.

Strefy powinny obejmować co najmniej teren otaczający (przykościelny). W uzasadnionych przypadkach należy go powiększyć o tereny sąsiednie. Planowane zagospodarowanie w strefie wymaga opracowania analiz widokowych przesądzających o dopuszczalnych działaniach oraz określających warunki zagospodarowania. Konieczne jest określenie zasad zagospodarowania sąsiedztwa zabytku, w tym dopuszczalnych form.

Tereny o walorach kulturowych

Poza zabudową o walorach zabytkowych na terenach niektórych jednostek osadniczych wyróżnić można układy lub zespoły zabudowy nie kwalifikujące się jednoznacznie do objęcia ochroną konserwatorską, jednak posiadające walory kulturowe ze względu na ciekawy lub uporządkowany układ i jednolite cechy przeważającej zabudowy. Walory te powinny być chronione ustaleniami planu określającymi zasady ochrony i kształtowania ładu przestrzennego.

Zespołami takimi są:

- zespół urbanistyczny zabudowy jednorodzinnej w Kluczborku przy ulicy Byczyńskiej (pomiędzy ulicami Ossowskiego i Słowackiego): zespół zabudowy, wyróżniający się uporządkowanym układem oraz jednolitą i ciekawą formą architektoniczną;
- wewnątrz urbanistyczne ulicy Byczyńskiej na odcinku pomiędzy ulicami Słowackiego i Sienkiewicza: jednorodna forma zabudowy tworzącej wewnątrz uliczne oraz jednorodnym sposobem zagospodarowania terenów przed budynkami, gdzie urządzona jest zieleń z aleją cisów objętą ochroną jako pomnik przyrody;
- historyczne układy ruralistyczne we wsiach Bogacica i Krzywizna: we wsi Bogacica wyróżniający się teren obejmuje układ ulicowy starej części wsi oraz teren kościelny z plebanią i cmentarz; we wsi Krzywizna wyróżniający się teren obejmuje układ ulicowy, który w części centralnej przechodzi w dwie ulice położone wzdłuż cieku wodnego;
- fragment pierwotnego układu ruralistycznego we wsi Bąków: jest to fragment genetycznego owalnicowego układu wsi z kościołem i placem przykościelnym oraz otaczającą zabudową zagrodową, w bezpośrednim sąsiedztwie zabytkowego założenia pałacowo-parkowego wraz z przyległym folwarkiem.

5.1.3.B. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego:

Jako akty prawa miejscowego stanowią podstawę planowania przestrzennego oraz ustalania warunków zabudowy i zagospodarowania terenu w gminie. Mają one wiążące i nadrzędne znaczenie dla gospodarki nieruchomościami. Ustalenia dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu w MPZP powinny sprzyjać ochronie otoczenia zabytków przed zbyt intensywną działalnością gospodarczą oraz umożliwić uniknięcie inwestycji, które mogłyby zubożyć krajobraz kulturowy. Zgodnie z art. 15 ust. 2 pkt. 5 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, w planie miejscowym określa się obowiązkowo zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Projekt planu, zgodnie z ww. ustawą musi zostać uzgodniony przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Miejscowości które nie posiadają planów miejscowych to: Bogacka Szklarnia Czaple Stare, Czaple Wolne, Maciejów, Nowa Bogacica, Unieszów, Żabiniec.

Wykaz obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego

L P.	NAZWA MPZP LUB ZMIANY PLANU	MIEJSCOWOŚĆ	NUMER I DATY UCHWAŁY RADY MIEJSKIEJ W KLUCZ-BORKU	UWAGI
1	Mpzp miasta Kluczbork oraz wsi Ligota Dolna, Ligota Górna i Ligota Zamecka	Kluczbork	nr X/89/03 z dnia 28 maja 2003 r.	obowiązuje tylko częściowo dla miasta Kluczbork
2	zmiana		nr XXVIII/276/04 z dnia 28 lipca 2004 r.	
3	zmiana		nr XXVIII/277/04 z dnia 28 lipca 2004 r.	
4	zmiana		nr XXXV/384/05 z dnia 23 lutego 2005 r.	
5	zmiana		nr XLIV/490/14 z dnia 5 marca 2014 r.	
6	Mpzp miasta Kluczborka - część północna	Kluczbork - część północna	uchwała Nr LXIX/968/24 z dnia 28 lutego 2024 r.	
7	Zmiana mpzp miasta Kluczborka - część południowa	Kluczbork - część południowa	nr XXV/259/12 z dnia 28 września 2012 r.	
8	zmiana	Kluczbork - część południowa	nr XXIII/207/16 z dnia 27 kwietnia 2016 r.	
9	zmiana	Kluczbork - część południowa	nr XXXI/289/16 z dnia 30 listopada 2016 r.	
10	zmiana	Kluczbork - część południowa	nr LIV/531/18 z dnia 27 września 2018 r.	
11	zmiana	Kluczbork - część południowa	nr XXXVI/551/21 z dnia 27 października 2021 r.	
12	zmiana	Kluczbork - część południowa	nr LVI/799/23 z dnia 1 marca 2023 r.	
13	Mpzp miasta Kluczborka w rejonie ul. Skłodowskiej-Curie	Kluczbork - część południowa	XLII/414/17 z 23 listopada 2017 r.	
14	Mpzp miasta Kluczborka w rejonie ul. Pułaskiego	Kluczbork - część południowa	XLII/415/17 z 23 listopada 2017 r.	
15	Zmiana mpzp miasta Kluczbork oraz wsi Ligota Dolna, Ligota Zamecka i Ligota Górna	Ligota Górna i Ligota Zamecka - część północna	nr XXXIII/426/09 z dnia 5 lutego 2009 r.	w trakcie zmiany
16	zmiana	Ligota Górna i Ligota Zamecka - część północna	nr XLVI/513/14 z dnia 14 kwietnia 2014 r.	
17	zmiana	Ligota Górna i Ligota Zamecka - część północna	nr LII/561/14 z dnia 30 września 2014 r.	

L P.	NAZWA MPZP LUB ZMIANY PLANU	MIEJSCOWOŚĆ	NUMER I DATY UCHWAŁY RADY MIEJSKIEJ W KLUCZ-BORKU	UWAGI
18	Mpzp wsi Ligota Dolna	Ligota Dolna	Nr LXII/883/23 z dnia 30 sierpnia 2023 r.	
19	Zmiana mpzp miasta Kluczbork oraz wsi Ligota Dolna, Ligota Zamecka i Ligota Górna w zakresie wsi Ligota Zamecka i Ligota Górna, część południowa	Ligota Górna i Zamecka - część południowa	nr XXV/258/12 z dnia 28 września 2012 r.	
20	zmiana	Ligota Górna i Zamecka - część południowa	Nr XXVII/411/20 z dnia 21 grudnia 2020 r.	
21	Mpzp terenów zainwestowanych wsi Bażany	Bażany	nr XVI/157/03 z dnia 29 października 2003 r.	obowiązuje tylko w części
22	zmiana	Bażany	nr XXXV/383/05 z dnia 23 lutego 2005 r.	
23	Zmiana mpzp terenów zainwestowanych wsi Bażany	Bażany	nr XXIX/359/08 z dnia 28 października 2008 r.	obowiązuje tylko w części
24	Mpzp terenów zainwestowanych wsi Bażany	Bażany	nr XLIII/423/17 z dnia 21 grudnia 2017 r.	
25	Mpzp terenów zainwestowania wsi Bąków	Bąków	nr XVI/156/03 z dnia 29 października 2003 r.	obowiązuje tylko w części
26	zmiana	Bąków	nr XXXV/383/05 z dnia 23 lutego 2005 r.	
27	Zmiana mpzp terenów zainwestowanych wsi Bąków	Bąków	nr XXVI/334/08 z dnia 3 września 2008 r.	
28	zmiana	Bąków	nr LIII/574/14 z dnia 28 października 2014 r.	
29	zmiana	Bąków	nr VI/42/15 z dnia 25 lutego 2015 r.	
30	zmiana	Bąków	nr XXI/183/16 z dnia 24 lutego 2016 r.	
31	Mpzp terenów zainwestowanych wsi Biadacz	Biadacz	nr XVI/155/03 z dnia 29 października 2003 r.	obowiązuje tylko w części
32	zmiana	Biadacz	XXXV/383/05 z dnia 23 lutego 2005 r.	
33	Zmiana mpzp terenów zainwestowanych wsi Biadacz	Biadacz	nr XXIX/358/08 z dnia 28 października 2008 r.	

L P.	NAZWA MPZP LUB ZMIANY PLANU	MIEJSCOWOŚĆ	NUMER I DATY UCHWAŁY RADY MIEJSKIEJ W KLUCZ-BORKU	UWAGI
34	Mpzp terenów zainwestowanych wsi Bogacica	Bogacica	Nr LI/504/18 z dnia 28 czerwca 2018 r.	
35	Mpzp terenów zainwestowanych wsi Borkowice	Borkowice	nr XVI/159/03 z dnia 29 października 2003 r.	obowiązuje tylko w części
36	zmiana	Borkowice	nr XXXV/383/05 z dnia 23 lutego 2005 r.	
37	Zmiana mpzp terenów zainwestowanych wsi Borkowice	Borkowice	nr XXVI/332/08 z dnia 3 września 2008 r.	
38	zmiana	Borkowice	nr VII/61/15 z dnia 26 marca 2015 r.	
39	Mpzp terenów zainwestowanych wsi Bogdańczowice	Bogdańczowice	nr LVI/800/23 z dnia 1 marca 2023 r.	
40	Mpzp terenów zainwestowanych wsi Gotartów	Gotartów	nr XIII/161/07 z dnia 27 września 2007 r.	
41	zmiana	Gotartów	nr LII/558/14 z dnia 30 września 2014 r.	
42	Zmiana mpzp terenów zainwestowanych wsi Gotartów	Gotartów	Nr LIV/768/22 z dnia 21 grudnia 2022 r.	
43	Mpzp terenów zainwestowanych wsi Krasków	Krasków	nr X/123/2007 z dnia 27 czerwca 2007 r.	
44	zmiana	Krasków	Nr XXXIX/391/17 z dnia 30 sierpnia 2017 r.	
45	Mpzp terenów zainwestowanych wsi Krzywizna	Krzywizna	nr XLVIII/514/06 z dnia 8 lutego 2006 r.	
46	Zmiana mpzp terenów zainwestowanych wsi Kujakowice Dolne	Kujakowice Dolne	nr XXIV/301/08 z dnia 25 czerwca 2008 r.	
47	Zmiana mpzp terenów zainwestowanych wsi Kujakowice Górne	Kujakowice Górne	nr XXIV/300/08 z dnia 25 czerwca 2008 r.	
48	Mpzp terenów zainwestowania wsi Kuniów	Kuniów	nr XXVIII/251/16 z dnia 28 września 2016 r.	
49	Zmiana mpzp terenów zainwestowanych wsi Łowkowice	Łowkowice	nr XXVI/333/08 z dnia 3 września 2008 r.	
50	zmiana	Łowkowice	nr XXXVIII/403/13 z dnia 4 września 2013 r.	
51	Mpzp zainwestowania wsi Smardy Dolne	Smardy Dolne	nr XXIX/271/16 z dnia 27 października 2016 r.	

L P.	NAZWA MPZP LUB ZMIANY PLANU	MIEJSCOWOŚĆ	NUMER I DATY UCHWAŁY RADY MIEJSKIEJ W KLUCZ-BORKU	UWAGI
52	Mpzp terenów zainwestowania wsi Smardy Górne	Smardy Górne	nr XXIX/272/16 z dnia 27 października 2016 r.	

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

• Położenie administracyjne i geograficzne

Gmina Kluczbork jest gminą miejsko - wiejską, usytuowana na skraju równin: Opolskiej i Oleśnickiej oraz Progu Woźnickiego, nad Stobrawą., leży w pñ. części województwa opolskiego, w środkowej części powiatu kluczborskiego. Graniczy z gminami Wołczyn, Byczyna, Lasowice Wielkie oraz Gorzów Śląski, Murów i Olesno. Miasto i gmina położone są na skrzyżowaniu ważnych szlaków transportowych (kolejowych i drogowych) łączących historyczne i gospodarcze regiony Polski: Górny Śląsk z Wielkopolską oraz z Dolnym Śląskiem, a także Śląsk Opolski z Ziemią Łódzką. Krzyżują się tu trzy drogi krajowe: DK 45 Zabełków - Złoczew, DK 11 Kołobrzeg - Bytom, DK 42 Namysłów - Rudniki.

Strukturę administracyjną gminy tworzy miasto Kluczbork oraz 23 sołectwa: Bażany, Biadacz, Bąków, Bogacica, Bogacka Szklarnia, Bogdańczowice, Borkowice, Czaple Stare, Gotartów, Krasków, Krzywizna, Kuniów, Kujakowice Dolne, Kujakowice Górne, Ligota Dolna, Ligota Górna, Łowkowice, Maciejów, Nowa Bogacica, Smardy Dolne, Smardy Górne, Unieszów, Żabinię. Miasto Kluczbork jest siedzibą powiatu.

W gminie znaczną część obszaru zajmują użytki rolne -15 625 ha, co stanowi 72% ogólnej powierzchni gminy. Grunty leśne, zadrzewienia i zakrzewienia zajmują 19,9 % ogólnej powierzchni gminy.

5.2.1. Zarys historii Kluczborka i gminy⁵

Pierwsze ślady pobytu człowieka na Ziemi Kluczborskiej pochodzą z epoki kamiennej - ok. 1700 lat p.n.e. Znaleźiska po pradawnych mieszkańcach, w postaci ostrzy krzemiennych i siekier kamiennych odkryto m.in. na północny - wschód od Kuniowa, w okolicach Brun, Roszkowic i Wierzbicy Dolnej. Odkryto także części naczyń glinianych należących do kultury ceramiki sznurowej.

Założenie miasta wiąże się z działalnością Zakonu Krzyżowców z Czerwoną Gwiazdą (Kreuzherren mit dem roten Stern, einem Ritterorden), który powstał prawdopodobnie w czasie wypraw krzyżowych do Palestyny, gdzie poza walką z muzułmanami otaczał opieką pielgrzymów, stąd określany był też mianem Szpitalników. Na początku XIII w. przeniósł się do Austrii, Czech i Moraw, a sprowadzony również na Śląsk - do Wrocławia - przez księżnę Annę, przeszedł do życia klasztornego, zajmując się chorymi i prowadząc szpitale. Krzyżowcy otrzymali od księcia wrocławskiego Henryka III w 1253 r. zezwolenie na lokację miasta na prawie niemieckim, w miejscu gdzie istniała osada targowa wzmiankowana już w 1252 r. jako

⁵ Historia miasta do 1945 roku na podstawie tekstu J. Baj, źródło: <https://www.kluczbork.eu/1174,historia-kluczborka>

Cruceburch. Kiedy jednak założyli kilka wsi w okolicy, a nie zdołali lokować miasta, książę Henryk IV Probus biorąc Kluczbork pod swoją opiekę, w 1274 r. wystawił przywilej lokacji miasta (do zakonu należały również pobliskie wsie wspomniane w dokumencie: Kujakowice, Łowkowice, Kuniów, Chocianowice). Od tego momentu rozpoczynają się dzieje miasta. Od 1293 r. Kluczbork należał do księstwa głogowskiego, od 1312 r. do oleśnickiego, od 1323 r. był w księstwie legnicko - brzeskim, w latach 1331 - 1356 jako zastaw u króla Polski Kazimierza Wielkiego. Podczas wojen husyckich miasto opanowali husyci pod wodzą rycerza polskiego Dobka Puchały cieszącego się poparciem mieszkańców. Następnie Kluczbork był ponownie kilkakrotnie oddawany w zastaw i sprzedawany. Od 1536 r. aż do wygaśnięcia piastowskiej linii brzeskiej był w posiadaniu książąt brzeskich, lenników korony czeskiej, którzy będąc wyznawcami religii protestanckiej, wprowadzali ją stopniowo w podległych im ziemiach.

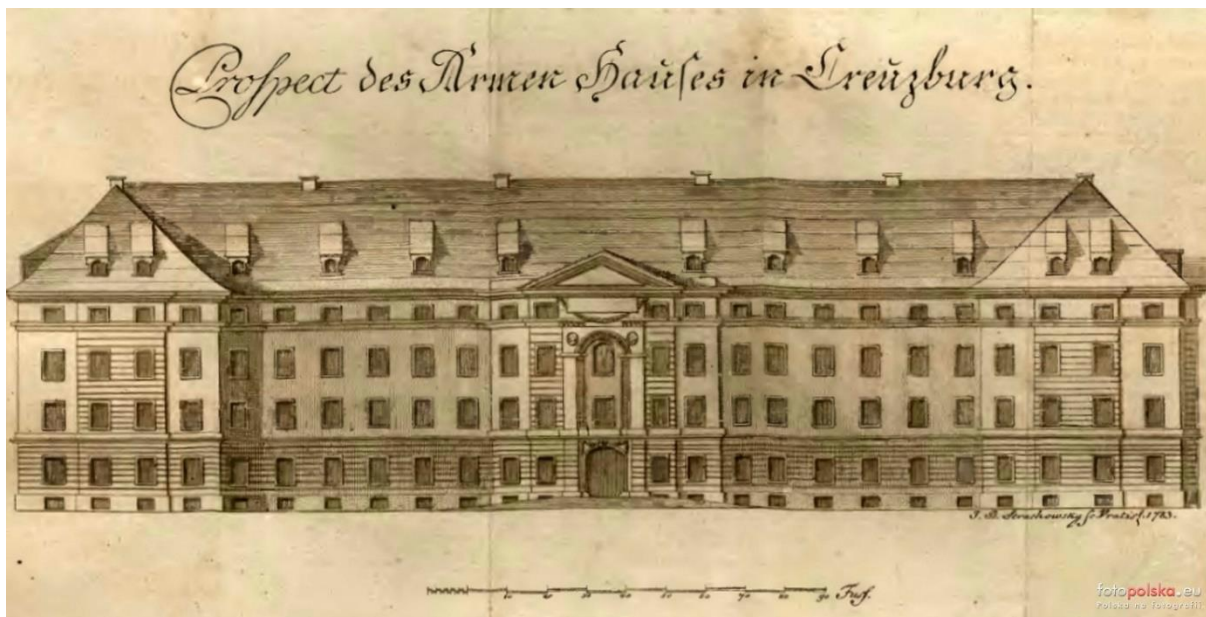
W czasie wojny trzydziestoletniej (1618 - 1648) miasto podupadło. Kluczbork udzielił schronienia w latach 1660 - 1671 arianom przybyłym z Polski, którzy zorganizowali tutaj dwukrotnie swoje synody w 1663 i 1668 r.

Panorama Kluczborka z ok2 poł. XVIII w., źródło: <https://www.dokumentyslaska.pl/werner>

Po śmierci ostatniego księcia legnicko - brzeskiego - Jerzego Wilhelma w 1675 r. Kluczbork przeszedł pod bezpośredni zarząd cesarza austriackiego Leopolda I, a po 1740 r. wraz z całym Śląskiem znalazł się w granicach państwa pruskiego. W 1779 r. z fundacji króla pruskiego Fryderyka II wybudowano wg projektu Karola Gottharda Langhansa Zakład dla Ubogich. Od 1804 r. był tu szpital, który w 1874 r. przekształcono w szpital dla umysłowo chorych⁶.

⁶ W czasie II wojny światowej zlokalizowany był tu jeniecki obóz oficerski i obóz dla internowanych obywateli państw wrogich III Rzeszy.

Zakład dla Ubogich – projekt Karola Gottharda Langhansa, źródło "Beyträge zur Beschreibung von Schlesien Bd.1 1783 s.13, kopia cyfrowa: <https://kluczbork.fotopolska.eu/>

W 1816 r. miasto stało się siedzibą władz powiatowych. W poł. XIX w. rozpoczęła się budowa dróg bitych i kolejowych, dzięki czemu Kluczbork stał się ważnym węzłem kolejowym w północnej części rejencji opolskiej, do której włączono go w 1820 r. Jednocześnie rozwijało się szkolnictwo podstawowe i średnie, w nawiązaniu do tradycji XVI/XVII w., gdy szkoły miejskie w Byczynie i w Kluczborku cieszyły się doskonałą opinią na Śląsku. W 1858 r. zostało otwarte ewangelickie seminarium nauczycielskie mające kształcić nauczycieli władających zarówno językiem polskim jak i niemieckim, a w 1860 r. rozpoczęła kształcenie miejska szkoła średnia, przekształcona w 1873 r. w gimnazjum humanistyczne, które w 1877 r. otrzymało nowo wzniesiony gmach szkolny. W mieście żyli ewangelicy, katolicy i wyznawcy judaizmu. Działały różne towarzystwa oświatowe i charytatywne. Powstawały obiekty użyteczności publicznej: szpital miejski (1848 r.), miejski zakład gazowy (1867 r.), ewangelicko - luterkański zespół leczniczy „Betania” (1888 r.), wzniesiono budynek poczty (1891 r.) i gmach sądu (1895 r.), działał prowincjonalny zakład dla umysłowo chorych. Koniec XIX i początek XX w. przyniósł miastu mającemu dotąd charakter rolniczy, początki rozwoju przemysłowego, działały browary, drukarnia, przędzalnia, cukrownia, cegielnia, nowoczesna rzeźnia, fabryka mebli i zakład wyrobów metalowych. W latach 1907 - 1908 została przeprowadzona w mieście sieć wodociągowa i kanalizacyjna.

Po I wojnie światowej, wraz z całym powiatem obejmującym Wołczyn, Byczynę oraz gminy wiejskie, Kluczbork stał się terenem przygranicznym, bowiem kilkanaście kilometrów od miasta przebiegała granica Republiki Weimarskiej z Polską. Po podziale Górnego Śląska, w październiku 1921 r., powiat kluczborski w całości pozostał w obrębie państwa niemieckiego - od 1933 r. Rzeszy Niemieckiej, aż do 20 stycznia 1945 r., gdy do miasta wkroczyły wojska radzieckie I Frontu Ukraińskiego, część miasta została w tym czasie spalona i zniszczona. Władze polskie przejęły Kluczbork wraz z całym Śląskiem Opolskim 18 marca 1945 r. II wojna

światowa przyniosła zasadnicze zmiany, tereny te przestały być obszarem nadgranicznym, dokonana się również znacząca wymiana ludności. W kwietniu 1945 roku powołano Starostwo Powiatowe w Kluczborku, które dokonało wstępnego podziału administracyjnego Ziemi Kluczborskiej, a ostateczny podział został zatwierdzony rozporządzeniem wojewody śląsko - dąbrowskiego z 27 XI 1945r. i obowiązywał do 1975 roku. Po II wojnie światowej w Kluczborku zorganizowały się cechy: fryzjerów i perukarzy, metalowców, piekarzy i cukierników, rzeźników i wędliniarzy, szewców i cholewkarzy oraz rzemiosł grupy włókienniczej. W 1946 roku organizacje te połączyły się, tworząc Cech Rzemiosł Różnych. Na bazie przedwojennych fabryk rozpoczęły działalność m.in. fabryka mebli - dawna fabryka krzesel i kołków drewnianych (z czasem jako Opolskie Fabryki Mebli) czy Kluczborskie Zakłady Mechaniczne i Odlewnia, rozbudowywane etapami od lat 60-tych XX wieku i znane jako FAMAK. W 1959 roku utworzono Muzeum im. Jana Dzierżona, w latach 1982 - 1987 - wzniesiono drugi katolicki kościół w mieście p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa, przy którym utworzono parafię obejmującą nowe osiedla mieszkaniowe budowane po północnej stronie miasta od lat 60. XX wieku. Ponownie powiat kluczborski rozpoczął działalność w styczniu 1999 roku.

W przypadku osadnictwa wiejskiego znaczna część z 25 istniejących w gminie wsi ma korzenie średniowieczne. W dokumentach dotyczących lokacji Kluczborka wymienione są wsie wówczas należące do Zakonu Krzyżowców z czerwoną gwiazdą to: Kujakowice, Łowkowice, Kuniów, Chocianowice. Również Bogacica wzmiankowana po raz pierwszy w 1274 r., do 1810 r. należała do Krzyżowców. Pozostałe wsie o rodowodzie średniowiecznym to Bąków (pierwsze wzmianki o usytuowanej wśród lasów wsi pochodzą z XIII w., kiedy to ziemie te należały do rodu Frankenbergów), Biadacz, Czaple Stare, Krasków, Krzywizna, Smardy, Gotartów - wzmiankowany w dokumencie z 1282 r. w którym zamieszczona jest informacja o podziale Kujakowic na dwie miejscowości - Górną i Dolną oraz odłączeniu zachodniej części Kujakowic Dolnych i utworzeniu miejscowości Gotartów. Kolejny okres powstawania na tych terenach wsi, to wiek XVIII w., kiedy w ramach tzw. kolonizacji fryderycjańskiej powstają nowe osady, wówczas m.in. założony zostaje Żabiniec.

5.2.2. Krajobraz kulturowy

Krajobraz kulturowy jest pochodną wykorzystania warunków naturalnych do stworzenia wartości kulturowych, wiąże się nierozzerwalnie z historią miasta jako ośrodka regionalnej władzy i sąsiadujących z nim osad, które na przestrzeni wieków rozwijały się, ale także podlegały zniszczeniom naturalnym, w wyniku katastrof (powodzi, pożarów) oraz wojen.

5.2.3. Zabytki nieruchome

Zabytkami nieruchomymi są pojedyncze lub tworzące zespoły dzieła architektury i budownictwa, takie jak zamki, pałace, dwory, folwarki, zabytki sakralne, budowle użyteczności publicznej i mieszkalne, zabytki techniki, budownictwa obronnego, a także parki, ogrody, zespoły komponowanej zieleni, układy urbanistyczne i ruralistyczne, cmentarze, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

- **Układ urbanistyczny Kluczborka⁷**

Kluczbork posiada tradycyjny układ urbanistyczny, tzw. śląski typ rozplanowania, oparty na owalnicowym rozdwojeniu drogi głównej przechodzącej przez śródmieście. Otoczony murami obronnymi miał kształt wrzecionowaty rozciągnięty w kierunku wschód - zachód. Zachowane do dziś, głównie w południowej części miasta, mury zostały wzniesione, prawdopodobnie pod koniec XIV wieku z cegły gotyckiej w układzie tzw. polskim, na podmurówce kamiennej z otoczków. Opasywały miasto tylko z trzech stron, gdyż od strony północnej znajdowała się drewniana palisada z fosą i naturalne przeszkody jak mokradła i bagna.

Ulice wychodzące z czterech narożników prostokątnego rynku zbiegały się niegdyś przy dwóch, nieistniejących już, bramach miejskich, od wschodu Polskiej, od zachodu Niemieckiej. Przed miastem rozciągały się przedmieścia, których nazwy pochodziły od bram. Poza murami miasta, w kierunku południowo - wschodnim rozprzestrzenił się duży staw Zamkowy, sięgający po krawędź lasu miejskiego. Zarybiony, o pow. ok. 200 morgów stanowił dawniej własność książęcą. W połowie XIX stulecia, będąc własnością państwa pruskiego, został zasypany i sprzedany jako ziemia uprawna mieszkańcom Kluczborka. W środku rynku, pełniącego w minionych wiekach rolę placu targowego, stoi ratusz, zbudowany w XVIII wieku, z dwoma dwufrontowymi kamieniczkami pozostałymi z dawnego barokowego zespołu sześciu dwurzędowych domów kramarskich, które zgrupowane przy ratuszu, ze względu na swą ilość i monumentalność zostały przez mieszkańców określone mianem "Dwunastu Apostołów", większość z nich spłonęła 28 czerwca 1925 roku. W 1926 roku według projektu ówczesnego architekta miejskiego Alfreda Lenza, od zachodu, jako zamknięcie dawnej grupy "Dwunastu Apostołów", wzniesiono arkadowe podcienia zwieńczone tarasem, ponad którym w partii dachu kamienicy umieszczono płaskorzeźbę przedstawiającą ratusz z nieistniejącymi barokowymi kamieniczkami.

- **Układy ruralistyczne wsi⁸**

Gmina składa się z 23 wyodrębnionych przestrzennie wiejskich zespołów osadniczych. W gminnej ewidencji zabytków ujęto trzy zabytkowe układy ruralistyczne - Kujakowice Dolne, Kujakowice Górne, Łowkowice.

Przeważającymi typami genetycznymi wsi są:

- owalnice (np. Łowkowice i Krzywizna);
- ulicówki (np. Czaple Wolne, Czaple Stare, Krasków, Kuniów);
- łańcuchówki (np. Bogacka Szklarnia, Borkowice, Bażany, Smardy Górne i Smardy Dolne, Kujakowice Górne i Kujakowice Dolne, Biadacz).

Ponadto występują:

- wielodrożnice (Bogacica, Bąków);
- folwarki (Maciejów, Bogdańczowice, Unieszów).

⁷ Na podstawie <https://www.kluczbork.eu/1175,historia-kluczborka-ze-zdjeciami>

⁸ Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Kluczbork

Pierwotny układ wsi podlegał przeobrażeniom wskutek realizacji nowej zabudowy mieszkaniowej, usługowej i produkcyjnej, w sposób nie zawsze nawiązujący do układu pierwotnego. Obecnie, w większości wsi układ zabudowy jest mniej lub bardziej regularny, zlokalizowany wzdłuż jednej bądź kilku ulic. Generalnie brak jest wykształconych celowo centrów usługowych integrujących życie w poszczególnych wsiach. Większość usług występuje w formie rozproszonej.

Na zabudowę poszczególnych wsi w przeważającej części składają się zagrody wchodzące w skład małych i średnich indywidualnych gospodarstw rolnych. Uzupełnieniem zabudowy zagrodowej jest zabudowa mieszkaniowa jednorodzinna i zabudowa wielorodzinna (Bąków, Bogdańczowice, Gotartów, Krzywizna, Smardy Dolne i Górne) związana z funkcjonowaniem dawnych PGR-ów.

Wśród zabudowy zagrodowej dominują budynki przedwojenne, charakterystyczne dla wsi rejonu opolskiego:

- typ konstrukcji - budynki murowane z cegły czerwonej na zaprawie cementowo - wapiennej.
- usytuowanie budynków mieszkalnych i mieszkalno-inwentarskich – głównie szczytem do drogi.
- wysokość zabudowy - 1 i 1/2 kondygnacji, dachy dwuspadowe wysokie, symetryczne, kryte dachówką.

Tradycyjna zabudowa wsi – Borkowice, fot. własne

Zabudowa jednorodzinna - wybudowana głównie w ciągu ostatnich 30 lat, reprezentuje różne style i formy architektoniczne, przeważnie nie nawiązujące do form regionalnych.

Zabudowa wielorodzinna pochodzi z lat 70-tych. Typ konstrukcji - budynki murowane, wysokość zabudowy dwie oraz trzy kondygnacje, dachy płaskie. Liczba mieszkań w budynku - od 4 do 12.

Niezbýt korzystnie wypada ocena ładu przestrzennego zabudowy wsi z punktu widzenia kulturowego i kompozycyjno - estetycznego. Zabudowa współczesna, wypierająca lub uzupełniająca starą zabudowę, z reguły nie nawiązuje do tradycji budownictwa wiejskiego;

budynki są większe, pozbawione charakterystycznej formy, usytuowane często w oderwaniu od historycznego układu, w tym istniejącej linii zabudowy. W efekcie wprowadzają w układy wiejskie nieład i dysharmonię i obniżają walory kulturowe zespołów wiejskich.

Zabudowa wsi charakteryzuje się też przemieszaniem różnych funkcji: zagrodowej, mieszkaniowej oraz różnego rodzaju działalności gospodarczej usługowej i wytwórczej.

- **Budownictwo obronne**

Mury miejskie Kluczborka

Średniowieczny Kluczbork otoczony był z trzech stron murami obronnymi, od północy zaś chroniła go palisada. Wały i mury wzniesione w 1396 r. przetrwały do 1429 r. Do końca XVIII wieku zachowały się stare umocnienia obronne z ok. 1598 r. z murami, palisadami i obiema bramami - polską (krakowską), niemiecką i trzema furtami - południową furtą pastórów, północną - straży nocnej oraz przejściem do zamku na wschodzie. Zostały one uszkodzone w latach 1908 - 1909, podczas zakładania kanalizacji w mieście, przez pobieranie z nich materiału budowlanego, natomiast bramy zburzono już w XIX wieku.

W latach 30. XX wieku umocnienia były częściowo zachowane, istniały bramy miejskie, mury i baszty. Na miejscu fosy powstawały sady owocowe i ogrody, na miejscu stawu pomiędzy miastem a lasem utworzono pastwisko.

Mury miejskie i pozostałości fosy od strony południowej miasta, fot. własne

Część umocnień została zburzona jako element utrudniający rozwój miasta lub rozebrana ze względu na zły stan techniczny. Najlepiej zachowany odcinek murów obronnych przebiega po południowej stronie miasta wzdłuż tzw. promenady. Krótsze odcinki zachowały się w okolicach dawnych bram od strony wschodniej i zachodniej, oraz przy wieży zamkowej. Zachowane gotyckie resztki murów, wzniesione są na kamiennych fundamentach, murowane z cegły w wątku polskim, z licznymi przemurowaniami, o grubości ok. 1,60 m. Częściowo wyburzone na przełomie XVIII i XIX w. w związku z przekroczeniem linii dawnych obwarowań przez zabudowę miejską. Pozostałości fosy znajdują się pomiędzy odcinkiem murów obronnych a ulicą Pułaskiego, obsadzone są aleją kasztanowców, ciągnącą się dalej wzdłuż ulicy Krzywej.

Kluczborski zamek nie zachował się do czasów współczesnych - zachowała się jedynie **wieża zamkowa** wchodząca w skład zespołu miejskich obwarowań, gotycka, zbudowana w XV wieku na planie kwadratu; murowana z cegły, na wysokim kamiennym cokole; górna

część przekształcona w latach 1907 - 1908 na wieżę wodociągową. W ramach nadbudowy wykonano wówczas m.in. dwustopniowy dach namiotowy.

- **Budownictwo sakralne**

Zabytki architektury związane z kultem religijnym różnych wyznań należą do jednych z najważniejszych elementów waloryzujących krajobraz kulturowy poszczególnych miejscowości. W znacznej mierze są to świątynie, które pełnią rolę dominant architektonicznych w obrębie historycznych układów przestrzennych. Do najcenniejszych obiektów budownictwa sakralnego należą kościoły drewniane, z zachowanym historycznym wyposażeniem i wystrojem. Są to kościoły w Bąkowie i Maciejowie.

Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP przy ul. Braci Bassy w Bąkowie⁹

Jest to najstarszy drewniany kościół przedreformacyjny na terenie gminy Kluczbork, wybudowany na przełomie XV/XVI w. Orientowany. Około 1550 r. przejęty przez ewangelików i użytkowany przez nich do 1945 r. Obecnie katolicki.

Wzniesiony w stylu późnogotyckim na ceglany podmurowaniu w konstrukcji zrębowej, wieża w konstrukcji słupowo-szkieletowej. Jednonawowy, z nieco węższym prezbiterium zamkniętym trójbocznie, przy którym, od północy, znajduje się niewielka zakrystia i schody na emporę. Kwadratowa nawa nakryta stropem płaskim. W nawie chór muzyczny, łączący się z emporami, biegnącymi wzdłuż ścian bocznych, wspartymi na siedmiu profilowanych słupach z końca XVII w. Wysoki dach, kryty gontem, o zróżnicowanej kalenicy, bez wieżyczki na sygnaturkę. Dach nad nawą dociągnięty do wieży. Niska, przysadzista wieża zwieńczona jest 8-bocznym dachem namiotowym. We wnętrzu m.in. polichromie średniowieczne.

Kościół ewangelicki w Maciejowie i kościół parafialny w Bąkowie, fot. własne

Kościół ewangelicki w Maciejowie

Według źródeł historycznych budowa w tym miejscu pierwszej świątyni została zakończona w 1446 r. Od 1532 r., w wyniku reformacji świątynia ewangelicka. W 1696 r. przeprowadzono remont i rozbudowano kościół jako obiekt w konstrukcji zrębowej na ceglanej podmurówce, kryty gontem. Późniejsze w stosunku do korpusu tj. niemal kwadratowej nawy i węższego, zamkniętego trójbocznie prezbiterium są: południowa kruchta, zakrystia w obecnej

⁹ <http://www.kosciolydrewniane.eu/bakow>

powiększonej formie, zewnętrzne schody prowadzące na łożę kolatorską, pierwotnie dostępną z wnętrza prezbiterium oraz od zachodu - przedsionek o szerokości równej nawie. W 1850 r. podczas burzy zniszczona została wieża kościelna, której pozostałości nakryto przedłużeniem dachu. We wnętrzu nakrytym pozornym sklepieniem kolebkowym, chór i empora wsparte są na profilowanych słupach.

Ważnymi obiektami sakralnymi są kościoły w Kluczborku.

Kościół ewangelicki pw. Chrystusa Zbawiciela, Plac Gdacjusza w Kluczborku

Gotycki kościół został zbudowany w XIV w. na miejscu poprzedniego, pochodzącego z 1298 r. Wybudowana wówczas świątynia składała się z XIII-wiecznego prezbiterium (wykonana we wczesnogotyckim stylu) oraz z XIV-wiecznej wieży. Od 1527 r. jest świątynią ewangelicką. Kościół zbudowany z kamieni (jedynie okna były z cegły), składał się z prezbiterium, nawy oraz wieży w części zachodniej, pokrycie dachów gontem. Wielokrotne pożary przyczyniały się do niszczenia budowli i konieczności prowadzenia nie tylko remontów ale i poważnych robót budowlanych. Tylko w XVI w. zawarte są informacje o trzech pożarach miasta. Do najpoważniejszych zniszczeń świątyni doszło podczas wielkiego pożaru w maju 1654 r. który zniszczył prawie całe miasto, w tym również kościół. Dzięki wsparciu książąt brzeskich sumą ponad 1000 talarów możliwa była odbudowa kościoła. W wyniku kolejnego pożaru w 1737 r. niemal wszystkie budynki mieszkalne, kościół i ratusz objęły płomienie. Wieża została prawie całkowicie zniszczona, jej odbudowa trwała do roku 1754r. Prace prowadzono kompleksowo. W części zachodniej kościoła odbudowano drugą nawę kościelną. Zmieniono także sufit z drewnianego na ceglane sklepienie. Zaś obecny wystrój kościoła datuje się na lata 1750 – 1760. Wówczas powstały ołtarz, ambona, chrzcielnica i prospekt organowy – zaprojektowane i wy-

Kościół ewangelicki w Kluczborku, fot. własne

konane przez rzeźbiarza z Wrocławia – Leopolda Jaschke. W latach 1795 – 1797 nadbudowano górną kondygnację wieży. W 1806 r. zamontowano na wieży zegar. Około 1820 r. budynek otrzymał zamiast dachu gontowego – dach kryty dachówką, a kopułę wieży pokryto blachą. W stronie południowej kościoła dobudowano w roku 1824 zakrytą. Przebudowano ją w 1854 r.

Zasadnicza bryła kościoła gotycka, orientowana, masywna i zróżnicowana w swoich proporcjach, ze względu na rozczłonkowanie i różnicę wysokości poszczególnych elementów: prezbiterium,

nawy i wbudowanej w nawę wieży. Prezbiterium kościoła jest dwuprzęsłowe, zamknięte trójbocznie ze szkarpami. Przy prezbiterium od północy, nowsza, niewielka, prostokątna dobudówka. Od południa prostokątna kruchta, pełniąca funkcję zakrytą. Nawa świątyni ma nietypowy kształt: jest dwunawowa, przy czym południowa ściana jest przedłużeniem ściany

prezbiterium, zaś od północy występuje poszerzenie o nawę boczną (gotycką), równą wysokości nawy głównej.

Kościół parafialny pw. MB Wspomożenia Wiernych, ul. Skłodowskiej - Curie, Kluczbork

Najstarszą świątynią w historii Kluczborcka był zbudowany w średniowieczu drewniany kościółek pw. św. Trójcy. Zbudowano go poza murami miasta na tzw. Przedmieściu Polskim. W 1558 r. został przejęty przez protestantów, a w 1708 r. wrócił w ręce katolików. Istniejący w XIX w. niewielki kościółek św. Piotra i św. Pawła (obecnie po przebudowach tzw. dom katechetyczny) stał się niewystarczający dla rozwijającej się parafii, która wybudowała nowy, neogotycki kościół. W 1929 r. kościół został wykupiony przez państwo na kaplicę, służącą pacjentom szpitala dla umysłowo chorych. Przez jakiś czas obiekt służył też celom świeckim, a ostatecznie stał się domem katechetycznym z salkami i kaplicą urządzoną w stylu zakopiańskim.

Po latach zabiegów budowę nowego kościoła rozpoczął ks. Jan Moschek, będący proboszczem od 1897 r. Dnia 24 maja 1910 r. wystawiono zezwolenie na budowę, a kościół otrzymał wezwanie Matki Bożej Wspomożenia Wiernych. Autorami projektu byli Oskar Hossfeld i Carl Schabik. Pracami budowlanymi, które trwały niespełna 3 lata, kierował Thomas Skaletz. 1 czerwca 1913 r. odbyła się konsekracja kościoła. Witraże powstały w pracowni Linnemannów we Frankfurcie nad Menem. Kościół wyposażony był w ogrzewanie parowe i oświetlenie gazowe. Kościół położony jest w pld.-wsch. części miasta, przy parku miejskim. Orientowany, trójnawowy, zbudowany został z cegły na planie krzyża, z aneksami. Do nawy płu. przylega kwadratowa wieża dzwonna zwieńczona wysokim iglicowym hełmem. Umieszczony w niej zegar z 1912 r. pochodzi z jednej z berlińskich fabryk. Korpus i prezbiterium są oszkarpowane. Ceglane elewacje zachodniego szczytu oraz wieży artykułowane są ostrołukowymi tynkowanymi blendami, w prezbiterium zdobione ceramicznym fryzem maswerkowym. Sklepienie wnętrza otwarte są ostrołukowymi arkadami; w zach. części jest chór muzyczny. A w nawie płu. empora. Wystrój wnętrza wraz z architekturą tworzą jednolity stylistycznie, neogotycki program¹⁰.

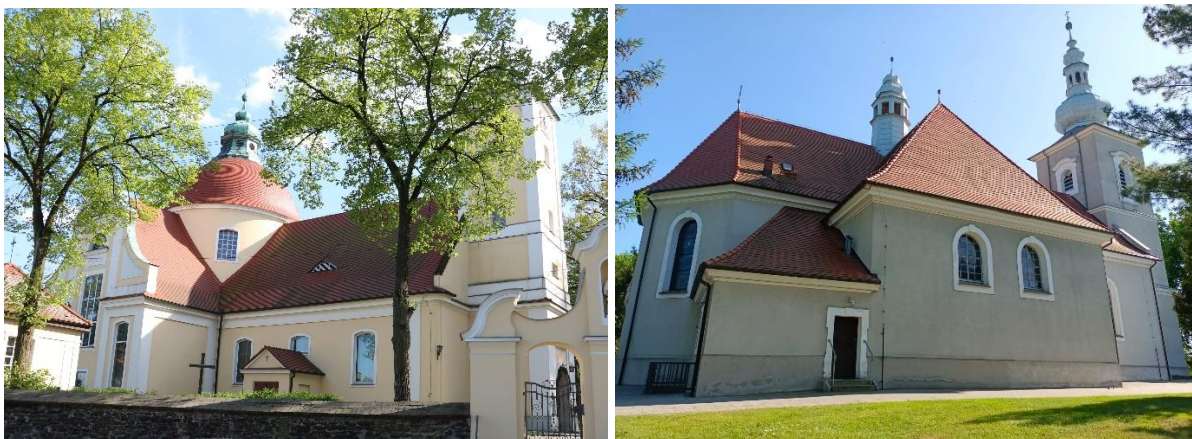
Pozostałe zabytkowe kościoły w gminie to:

Kościół parafialny pw. św. Trójcy przy ul. Wolności w Bogacicy

W Bogacicy pierwszy kościół został wzniesiony 1597 r. p.w. Trójcy św. Fundatorem był ówczesny właściciel Bogacicy: Melchior von Skall de Gross-Elgot. Był to budynek drewniany, orientowany. Pod koniec XVIII w. nastąpił gwałtowny wzrost ludności. Drewniany kościół okazał się niewystarczający. Wykonanie planów przebudowy zlecono Ernestowi Samuelowi Friedlowi i w latach 1797 - 1805 wzniesiono obok starego kościoła nowy, murowany. Ponowna przebudowa miała miejsce na początku XX wieku, w 1905 roku rozpoczęto dobudowę transeptu i prezbiterium. Zainstalowano wówczas także nowe organy.

Budynek kościoła jest orientowany, murowany i tynkowany, z dachami krytymi dachówką, wieża z hełmem krytym blachą. Najstarszą część stanowi prostokątna nawa główna z zaokrąglonymi narożnikami oraz wieżą, do nawy przylega transept zwieńczony kopułą oraz półkolistie zamknięte prezbiterium.

¹⁰ <https://zabytek.pl/pl/obiekty/kluczbork-kosciol-parafialny-pw-matki-bozej-wspomozenia-wiernych>

Kościół parafialny w Bogacicy i kościół parafialny w Kujakowicach Górnych, fot. własne

Kościół parafialny pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Kujakowicach Górnych

Pierwsze wzmianki o kościele pochodzą z 1318 r. Był to kościół drewniany, który spłonął około 1490 r. Nowy, kamienny został zbudowany w 1494 r. Miał powierzchnię 10 m² i drewnianą wieżę, w której wisały trzy dzwony, w tym najstarszy - z 1494 r. (inskrpcja z datą), zachowany do dziś. Pozostałe dzwony zostały skonfiskowane na cele wojenne: w 1917 i w 1942 roku. W latach późniejszych kościół był wielokrotnie rozbudowywany i przebudowywany, jednak fragmenty konstrukcji pochodzą sprzed 500 lat. Kościół do czasów sekularyzacji (jak i cała wieś) tj. do 1810 r. należał do zakonu Krzyżowców z Czerwoną Gwiazdą.

Pierwsza poważna rozbudowa kościoła miała miejsce w latach 1801 - 1807 i została wymuszona groźbą zawalenia się drewnianej wieży. Kościół został wtedy przedłużony o 3 m w kierunku zachodnim. Dobudowano nową wieżę. W 1846 r. ówczesny proboszcz Franz Hauptstock podjął się modernizacji świątyni. Kościół zyskał gipsowy sufit, marmurową posadzkę i nową zakrystię.

Na przełomie XIX/XX w. rozpoczęto gruntowną przebudowę świątyni. Podczas prac, które trwały w latach 1909 - 1912 zburzone zostało prezbiterium, kościół ponownie został wydłużony, w kierunku wschodnim. Świątynia zyskała nawy boczne, nowy sufit i dach. Podwyższona została konstrukcja wieży. Podczas tej przebudowy w kościele pojawiło się nowe wyposażenie - ołtarz, dębowy chór oraz organy. Do miedzianej kuli umieszczonej na szczycie wieży kościelnej, włożony został dokument informujący, że rozbudowa kosztowała 82.000 marek, cegłę dostarczył Franz Skaletz, a konsekracji dokonano dnia 3 czerwca 1913 r.

Z pozostałych obiektów sakralnych gminy należy wymienić:

Kościół filialny pw. Świętego Józefa Robotnika przy ul. Kozłowskiej w Bładaczu

Pierwsza wzmianka o kościele datowana jest na 1541 r. Był to wówczas kościół drewniany, który przetrwał do 1840 r. W 1842 r. staraniem miejscowej ludności, rozpoczęła się budowa nowej, murowanej świątyni. W 1843 r. zakończono budowę kościoła w stylu późnoklasycystycznym. Kościół do 1945 r. należał do parafii ewangelickiej. Po zakończeniu II wojny światowej – katolicki. W 2001 r. przeprowadzono remont elewacji całego kościoła. Obiekt murowany, tynkowany, o prostej bryle, nakrytej dachem dwuspadowym, od frontu z

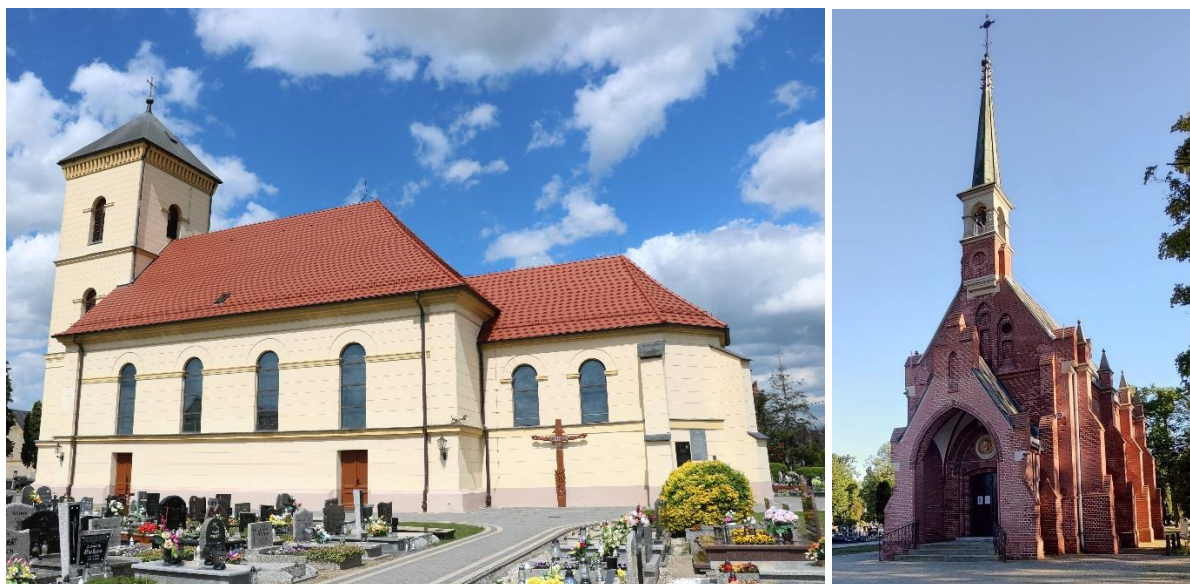
czworoboczną wieżą na osi wtopioną w korpus świątyni. Do cennych zabytków wyposażenia należą: chrzcielnica z 1700 r., lichtarze cynowe z XIX w., dzwon z 1626 r.

Kościół parafialny pw. św. Jana Chrzciciela w Kuniowie¹¹

Pierwsza wzmianka o kościele parafialnym jest na 1301 r. Kościół ten należał do Krzyżowców z czerwoną gwiazdą i był duszpastersko przez nich obsługiwany aż do czasów sekularyzacji, czyli do 1810 r. postawiono w latach 1799 - 1801 nowy, masywny i murowany. W 1932 r. kościół został rozbudowany. Następny gruntowny remont kościoła, wraz z jego malowaniem, odnowieniem ołtarzy, gruntownym remontem organów został przeprowadzony w latach 1993 - 1995. Całkowicie wymieniono wtedy dachówkę na dachu kościoła, założono miedziane rynny, opierzenia a wieżę i wieżyczkę pokryto blachą miedzianą.

Kościół parafialny pw. Nawiedzenia MB, ul. Księdza Rigola, Łowkowice

Pierwsze informacje o parafii pochodzą z 1253 r., którą założyli Krzyżowcy z Czerwoną Gwiazdą. Oni też, podobnie jak w innych miejscowościach prowadzili parafię i duszpasterstwo do 1810 r. Kościół wzmiankowany był już na początku XVI w., obecny zbudowany został w 1827 roku. W kościele znajdują się ołtarze boczne pochodzące z 1 poł. XIX w. oraz klasycystyczne organy.

Kościół parafialny w Łowkowicach i kaplica cmentarna w Kluczborku, fot. własne

Pozostałe obiekty sakralne to kaplice:

Kaplica cmentarna przy ulicy Opolskiej w Kluczborku związana jest z kościołem ewangelicko - augsburskim oraz parafią Chrystusa Króla w Kluczborku. W latach: 1834, 1854, 1892, rozrastająca się parafia ewangelicka, powiększała również teren cmentarza. Spowodowało to wybudowanie nowej kaplicy w miejsce starej, drewnianej, istniejącej od 1830 r. W 1886 r. dzięki m.in. miejscowej rodzinie Schneider wybudowana została nowa, murowana kaplica w stylu neogotyckim. Jej poświęcenie odbyło się 25 października 1887 r. Po II wojnie światowej kaplica przeszła pod opiekę miasta. W 1986 r. przeprowadzono renowację kaplicy. W 2013 r. kaplica przeszła remont kapitalny elewacji i wnętrza. Obecnie służy jako kaplica przedpogrzebowa.

¹¹ <http://www.kuniow.pl/3-parafia.html>

Kaplica cmentarna, ul. Wołczyńska 69, Ligota Dolna

Pierwsza wzmianka o kaplicy cmentarnej pochodzi z 1802 r., obecna natomiast wybudowana w stylu neogotyckim w 1900 r. Wnętrze kaplicy jest bardzo skromne.

Kaplica cmentarna ewangelicka przy ul. Gorzowskiej w Ligocie Górnej¹²

Kaplica wybudowana w 1787 r. przez cieślę Jana Kabata, pierwotnie jako cmentarna. Bezpośrednio po II wojnie światowej była niewykorzystywana, dopiero po przejęciu jej w 1974 roku przez kościół katolicki, stała się współwłasnością katolickiej i protestanckiej parafii z Kluczborka. Do dnia dzisiejszego służy obydwu parafiom, odbywają się tu także nabożeństwa ekumeniczne z udziałem kapłanów katolickich oraz ewangelickich.

Jest to kaplica zbudowana z drewna, konstrukcji zrębowej na wysokiej podmurówce. Orientowana, salowa, bez wyodrębnionego prezbiterium z nawy, zamknięta prostokątnie. Dach jednokalenicowy, kryty gontem tworzący szeroki okap nad nawą. Od frontu wieżyczka kwadratowa osadzonej na nawie, konstrukcji słupowej. Zwieńczona dachem namiotowym. Wnętrze wyłożone boazerią. Empory wsparte są na bogato profilowanych słupach. Parapety z napisami dotyczącymi budowy kościoła i nazwiskami fundatorów. Barokowa ambona¹³.

Kaplica wpisana jest do rejestru zabytków.

• Zespoły pałacowo - parkowo - folwarczne¹⁴

Na terenie gminy Kluczbork pierwotnie występowały liczne folwarki, przy których właściciele i zarządcy posiadali rezydencje. Układ zabudowy folwarków był typowy, dostosowany do pełnionej funkcji; najczęściej budynki wznoszono wokół czworobocznego dziedzińca, z dworem zajmującym jeden z boków i parkiem rozciągającym się na jego tyłach (Bąków, Maciejów), choć zdarzają się także dwory umiejscowione w centralnej części folwarku (Smardy Górne). Oprócz folwarków integralnie związanymi z dworem lub pałacem wyróżnić można też zespoły funkcjonujące jako folwarki pomocnicze i polne, w oderwaniu od rezydencji.

Budynek inwentarski w folwarku w Maciejowie i spichlerz folwarczny w Smardach Dolnych, fot. własne

Spośród zabudowań folwarcznych zazwyczaj wyróżniały się spichlerze. W związku z rozwojem hodowli w folwarkach powstawały potężne obory (Wrzosey, Maciejów) oraz owczarnie, stajnie (Bogacica, Smardy Dolne). Są to okazałe budynki o sklepieniach żaglastych

¹² <http://web.archive.org/web/20140727190450/http://www.mbwwkluczbork.pl>:

¹³ Znajdujące się tu pierwotnie drewniane epitafia w języku polskim zostały przeniesione do kościoła w Muzeum Wsi Opolskiej w Opolu Bierkowicach.

¹⁴ Na podstawie danych zawartych w Gminnym programie opieki nad zabytkami gminy Kluczbork na lata 2018-2021

podpartych żeliwnymi kolumnami lub skromniejsze - ze stropami Kleina. W poł. XIX w. rozwój przemysłowy zaznaczył się w strukturze folwarków wprowadzeniem takich elementów jak gorzelnie (Smardy Dolne) czy młyny mechaniczne (np. Smardy Górne) itp. Budynkom gospodarczym towarzyszyła również zabudowa mieszkalna przeznaczona na potrzeby robotników folwarcznych. Niestety w większości zabudowania folwarczne to obecnie budynki nieużytkowane, w złym stanie technicznym.

Młyn gospodarczy w Smardach Górnych i zabudowania folwarku w Bogacicy, fot. własne

Zespół pałacowo – parkowo-folwarczny przy ul. Braci Bassy nr 18-20-22 w Bąkowie

Pałac w Bąkowie, fot. własne

Pałac w Bąkowie wybudowany w 1 poł. XIX w., w formach neoklasycystycznych, w typie włoskiej willi. Na rzucie wydłużonego prostokąta, dwukondygnacyjny. Środkowe część z niewielkim ryzalitem poprzedzonym kolumnowym portykiem i zwieńczonym trójkątnym naczółkiem. Skrzydła boczne parterowe, siedmioosiowe. Wnętrze głównego skrzydła zmodernizowane, w skrzydłach bocznych zachowany detal architektoniczny. Na tyłach pałacu rozciąga się rozległy park krajobrazowy z XIX w., ukształtowany w stylu angielskim. Zespół tworzy także rozległy folwark, w skład którego wchodzi m.in. budynki gorzelni, suszarnia lnu, stodoły, spichlerz, obory, domy mieszkalne dla zarządcy, pracowników folwarcznych. Pałac nieużytkowany, wymaga przeprowadzenia prac konserwatorskich. Zniszczeniu uległy m.in. tynki oraz

tynkowe elementy dekoracyjne elewacji, wnętrza mieszkalne bocznych skrzydeł pałacu. Park w sąsiedztwie pałacu uporządkowany z częściowo czytelną kompozycją.

Pałac i park wpisane są do rejestru zabytków.

Dwór w dawnym zespole folwarcznym, Plac Targowy 5, Bogacica

Budynek dworu na planie prostokąta, parterowy, z wysokimi piwnicami, nakryty dachem dwuspadowym. Fasada siedmioosiowa z centralnie umieszczonym wejściem z kamiennym obramieniem. W wyniku remontów i przebudów w XX w. elewacje pozbawiono cech stylowych, zachowany został dwutraktowy układ wewnątrz z sienią na osi. Przy dworze znajdują się zabudowania dawnego folwarku. W dawnym zespole należy zwrócić uwagę na dawny spichlerz (pl. Targowy 2a). Spichlerz wzniesiono w 1 poł. XIX w. – obecnie budynek po przebudowie i modernizacji pełni funkcje usługowo-mieszkalne. Jest to obiekt murowany z cegły, otynkowany, prostokątny, dwukondygnacyjny, podpiwniczony, nakryty dachem siodłowym. Dwór i spichlerz wpisane są do rejestru zabytków. Poza nimi znajdują się budynki gospodarcze (obory, stajnie itp.) – murowane z cegły z dwuspadowymi dachami

Zespół pałacowo - parkowy nr 1 w Bogdańczowicach

Zespół usytuowany jest przy drodze Kluczbork - Gorzów Śl. Zachowała dawna siedziba właścicieli majątku Wuttendorrf, czyli dzisiejszych Bogdańczowic. Obiekt wzniesiony jest w stylu klasycystycznym, zbudowany na przełomie XIX i XX w. Aż do 1945 r. był własnością rodu von Kleinschmidt. Po 1945 r., w pałacu znajdowały się biura miejscowego PGR-u, natomiast w dawnym majątku dworskim Szkoła Rolnicza z Kluczborka urządziła edukacyjne gospodarstwo rolne.

Budynek pałacu to wolnostojący, dwukondygnacyjny budynek na rzucie prostokąta, nakryty mansardowym dachem, rozcłonkowanym facjatami i lukarnami. W elewacjach parterowe ganki, zwieńczone balkonami, w fasadzie pseudoryzalit poprzedzony gankiem zwieńczonym trójspadowo. Ściany tynkowane fakturowo, detale tynkowane i wypracowane w tynku. Pałac odgradzony ogrodzeniem z murowanymi słupkami.

Park wpisany jest do rejestru zabytków, jest bardzo dobrze utrzymany, w stylu krajo-
brazowym.

Zespół pałacowo - parkowy nr 43, Maciejów

Pałac wzniesiony w ok. 1790 r. w stylu klasycystycznym, obecnie stanowi własność prywatną. Zaprojektowany przez Carla Gottharda Langhansa (twórca Bramy Brandenburskiej). Murowany z cegieł, otynkowany, dwukondygnacyjny z czterospadowym dachem, krytym dachówką. Wzniesiony na rzucie prostokąta, elewacje symetryczne, w fasadzie portyk z trójkątnym

Pałac w Maciejowie, fot. własne

tympanonem, do którego prowadzi podjazd. Wejście zamknięte półkoliście, nad nim feston stiukowy. Okna posiadają proste obramowania, a w przyziemiu gzymsiki wsparte na wolutach. Od strony parku elewacja z zaakcentowaną częścią środkową, zwieńczona trójkątnym, spłaszczonym przyczółkiem. W elewacjach bocznych dekoracja stiukowa festonami. Układ wewnątrz dwutraktowy. Z pierwotnego wystroju wnętrza zachował się w salonie na pierwszym piętrze zespół romantycznych malowideł ściennych z przeł. XVIII i XIX w. oraz oryginalny kominek.

Na tyłach pałacu rozciąga się park krajobrazowy, założony w XIX w. wraz z wybudowaniem pałacu. Natomiast naprzeciwko pałacu znajdują się zgrupowane wokół dziedzińca zabudowania folwarczne, z częściowo zachowaną geometryczną dekoracją ścian szczytowych. Pałac i park wpisane są do rejestru zabytków.

Zespół pałacowo - parkowy, Smardy Dolne, ul. Polna 9

Pałac XVIII-wieczny, przebudowany w ostatniej ćwierci XIX wieku w stylu neoklasycystycznym. Murowany z cegły, tynkowany, wzniesiony na planie prostokąta, podpiwniczony, dwukondygnacyjny, z wysokim podpiwniczeniem. Pałac składa się z wyższej części środkowej i dwóch niższych skrzydeł po bokach. Fasada symetryczna z centralnym ryzalitem, portykiem i loggią na piętrze, zwieńczona jest trójkątnym naczółkiem. Elewacje zdobione boniowaniem. Układ wewnątrz dwutraktowy, na parterze z sienią i salonem na osi oraz salą balową na piętrze z apartamentami mieszkalnymi.

Znajdujący się w rękach prywatnych zespół nie jest obecnie użytkowany. Dzięki przeprowadzonej wymianie konstrukcji i pokrycia dachowego oraz stolarki okiennej pałac jest czasowo zabezpieczony, jednak zarówno elewacje jak i wnętrza wymagają wykonania gruntownych prac remontowych. Takim samym zabiegom powinien zostać poddany zaniedbany park. W sąsiedztwie pałacu usytuowany jest folwark, częściowo użytkowany, w jego skład pierwotnie wchodziły: obory, stodoły, owczarnia, gorzelnia (nieistniejąca), spichlerz oraz mieszkania dla pracowników folwarku: czworaki i dwojak. Pałac i park wpisane są do rejestru zabytków.

Pałac w Smardach Dolnych i dwór w Smardach Górnych, fot. własne

Pałac w Smardach Górnych, ul. Mostowa 3

Niewielki neorenesansowy dwór wzniesiono prawdopodobnie w 2 poł. XIX w., być może w miejscu wcześniejszej rezydencji. Dwór był siedzibą właścicieli, a następnie dzierżawców majątku Smardy Górne. Po II wojnie światowej obiekt zaadaptowany na wielorodzinny budynek mieszkalny. Budynek w centralnej części folwarku wolnostojący, wybudowany na rzucie prostokąta, wysoko podpiwniczony, jednokondygnacyjny z użytkowym poddaszem

zaznaczonym kondygnacją małych okienek, nakryty wysokim dwuspadowym dachem krytym ceramiczną dachówką, ściany szczytowe zwieńczone fantazyjnymi splotami wolutowymi. Na osi elewacji frontowej - pseudoryzalit zwieńczony trójosiową facjatą. Elewacje tynkowane, bez podziałów, w zwieńczeniu - profilowany gzyms. Zły stan techniczny elewacji budynku. Przy budynku znajdują się zabudowania folwarczne - obora i stajnia oraz młyn gospodarczy.

Dwór w dawnym zespole dworsko - folwarcznym, Wrzosa

Dawny zespół dworsko - folwarczny położony jest w przysiółku Wrzosa. Dwór w stanie ruiny usytuowany jest w zachodniej części zespołu, otoczony parkiem. Budynek parterowy nakryty dwuspadowym dachem. Na osi elewacji frontowej ganek - pierwotnie drewniany, obecnie zabudowany, nad gankiem dwuosiowa facjata nakryta dwuspadowo. Ściany murowane, tynkowane, poziomo boniowane w tynku, dach kryty blachą, dach facjaty i ganku - papą. Prostokątne okna w profilowanych opaskach, ujęte w gzymsy parapetowe i wieńczące. Stan folwarku – zły.

- **Budynki użyteczności publicznej**

W kategorii budynków użyteczności publicznej wyróżniamy obiekty przeznaczone na potrzeby administracji publicznej, wymiaru sprawiedliwości, kultury, kultu religijnego, oświaty, szkolnictwa wyższego, nauki, wychowania, opieki zdrowotnej, społecznej lub socjalnej, obsługi bankowej, handlu, gastronomii, usług, w tym usług pocztowych lub telekomunikacyjnych, turystyki, sportu, obsługi pasażerów w transporcie kolejowym, drogowym, lotniczym, morskim lub wodnym śródlądowym, oraz inne budynki przeznaczone do wykonywania podobnych funkcji.

Szczególnie wartościowym obiektem jest **dawny zakład dla ubogich**, przy ul. Zamkowej 6-Podwale 4a-4b, monumentalny obiekt na planie zbliżonym do litery wydłużonego prostokąta z dwoma poprzecznymi skrzydłami bocznymi, tworzącymi rzut zbliżony do litery H. Wybudowany został w 1778 r. według projektu Karola Gottharda Langhansa z fundacji Fryderyka II. Na miejsce budowy wybrano wówczas plac, na którym wcześniej stał spalony w 1736/1737 r., budynek Komandorii krzyżowców z czerwoną gwiazdą. 23 maja 1779 r. otwarto krajowy Zakład dla Ubogich - mogący pomieścić 500 biednych, inwalidów wojennych, bezdomnych i żebraków, mieściła się tu także szkoła dla bezdomnych dzieci. Od 1804 r. czynny był tu szpital. Po pożarze głównego budynku w 1819 r., zakład został odbudowany z pewnymi zmianami i uproszczeniami architektonicznymi w latach 1820 - 1823. Przejęty następnie przez Prowincję Śląską, w 1874 r. został przekształcony w szpital dla umysłowo chorych (który był czynny do likwidacji przez władze hitlerowskie w 1936 r.). W roku 1875 dobudowano budynek od strony zachodniej połączony parterowym łącznikiem ze skrzydłem południowym. 14 grudnia 1939 r. utworzono tu pierwszy na terenie śląskiego okręgu wojskowego jeniecki obóz oficerski pod nazwą Oflag VIII A Kreuzburg, a wiosną 1943 r. - obóz dla internowanych obywateli państw wrogich III Rzeszy, tzw. Ilag VIII/Z. Po wojnie mieściło się tu Przedsiębiorstwo Surowców Wtórnych a w skrzydle południowym internat, na potrzeby których obiekt był modernizowany, obecnie dostosowany do funkcji mieszkalno-usługowych i administracyjnych. Jest to monumentalny, czterokondygnacyjny gmach w stylu klasycystycznym, nakryty wysokim dachem

ceramicznym, elewacje są tynkowane, symetryczne, w przyziemiu boniowane, strefy wejściowe podkreślone ryzalitami z detalem architektonicznym.

Ważnym obiektem użyteczności publicznej jest zbudowany w XVIII w. budynek **ratusza**, z przylegającymi do niego kamieniczkami pozostałymi z dawnego barokowego zespołu sześciu dwurzędowych starych domów kramarskich, które zgrupowane przy ratuszu, ze względu na swą ilość i monumentalność zostały przez mieszkańców określone mianem „Dwunastu Apostołów”. Część kamieniczek tworzących ten zespół spłonęła 28 czerwca 1925 r. W 1926 r., według projektu ówczesnego architekta miejskiego Alfreda Lenza, od zachodu wzniesiono arkadowe podcienia z tarasem, zaś w naczółku dachu umieszczono płaskorzeźbę kamienną przedstawiającą ratusz razem z zabudową rynku sprzed pożaru.

Ratusz jest dwukondygnacyjną budowlą wzniesioną na planie wydłużonego prostokąta, nakrytą dachem mansardowym z ozdobnymi lukarnami. Ściany szczytowe budynku i przylegających do niego kamieniczek są ujęte w spływy wolutowe i posiadają trójkątne naczółki. Na dachu umiejscowiona jest niewysoka wieżyczka pokryta miedzianą blachą, posiadająca latarnię i nakryta ostrosłupowym hełmem. Wokół latarni jest ażurowa balustrada, a poniżej cztery tarcze zegarowe. Główne wejście do budynku obejmuje neobarokowy portal, odtworzony po pożarze z 1925 r. Obecnie budynek jest siedzibą kilku instytucji, między innymi Urzędu Stanu Cywilnego.

Budynek muzeum im. Jana Dzierżona w obecnej formie powstał w XIX w., przebudowany został na początku XX w. Elewacje wzniesione częściowo na obrysie dawnych obwarowań, z wykorzystaniem fundamentów murowanego zamku, powstałego w XIV w., który uległ ruinie w XVII w. W 1720 r. w budynku znajdowała się siedziba administracji dóbr cesarskich, w XIX w. urząd skarbowy, następnie sądy. W 1907 roku dawna wieża zamkowa, z cegieł i mająca wysoki cokół z kamieni polnych, została przebudowana na wieżę ciśnień. W latach 1931 – 1932 w celu usprawnienia komunikacji w mieście budynek przebudowano wykonując przejazd bramny, według projektu Alfreda Lenza.

Pozostałe budynki użyteczności publicznej powstawały pod koniec XIX wieku na terenie dawnych przedmieść Kluczborka. Przy obecnej ulicy Katowickiej były to budynki administracyjne na potrzeby powiatu oraz sądu, taką funkcję te obiekty pełnią do dzisiaj. Budynek obecnego starostwa i urzędu miejskiego zbudowany został z zastosowaniem typowych dla architektury użytkowej XIX wieku eklektycznych form. Gmach na planie wydłużonego prostokąta, trójkondygnacyjny, w elewacji frontowej dwa symetrycznie rozmieszczone ryzality zwieńczone kilkukondygnacyjnymi szczytami, parter boniowany, elewacje z bogatą dekoracją architektoniczną.

Budynek Sądu Rejonowego, przy ul. Katowickiej 2 w Kluczborku to budynek wysoko podpiwniczony, trójkondygnacyjny, na rzucie dwóch przecinających się prostokątów, tworzących od frontu i w elewacji bocznej ryzality zamknięte w partii dachu szczytami (szczyt zachodni ukształtowany schodkowo, zwieńczony trójkątnym naczółkiem, szczyt południowy trójkątny o linii wklęsło – wypukłej zwieńczony segmentowym naczółkiem z konchą). Ściany tynkowane, partia cokołowa licowana czerwonym piaskowcem, elewacje urozmaica detal kamienny,

ceglany i opracowany w tynku. Reprezentacyjna strefa wejścia w skrajnej lewej osi po kamiennych schodach, prowadzących do szeroko rozglifionego arkadowego portalu ze zwornikiem w kluczu.

Po zachodniej stronie miasta, przy obecnej ulicy Mickiewicza wybudowano budynek poczty w stylu neogotyckim. Jest to wolnostojący, narożny budynek, ze ściętym narożem zwieńczonym dekoracyjnie opracowanym szczytem w partii dachu, Budynek wysoko podpiwniczony, dwukondygnacyjny, nakryty czterospadowym dachem połączonym z dwuspadowymi dachami nad szczytami ryzalitów. Dachy kryte ceramiczną dachówką, rozczłonkowane są fa-cjatką.

- **Budynki mieszkalne w Kluczborku**

Kamienice są podstawą miejskiego budownictwa mieszkaniowego od średniowiecza po drugą połowę XX wieku. Wśród zabytków nieruchomości to właśnie zabudowa mieszczańska stanowi największą liczbę obiektów zabytkowych. Zabudowa śródmiejska Kluczborka to najczęściej kamienice czynszowe oraz domy rodzinne w formie piętrowych i kilkukondygnacyjnych kamienic. W zdecydowanej większości są to budynki, być może z relikdami wcześniejszej zabudowy. Łączy je stosunkowo niewielka kubatura i kalenicowe ustawienie, w zależności od czasu powstania historyzująca lub secesyjna dekoracja. Najstarsza zabudowa zachowała się w pierzei zachodniej rynku, usytuowane tu kamienice wzniesione w XVIII i początkach XIX wieku, są dwupiętrowe z wysokimi dwuspadowymi dachami (wszystkie wpisane są do rejestru zabytków), wśród nich wyróżnia się detalem oraz zachowanymi drewnianymi witrynami z XIX wieku kamienica nr 12. Na przełomie XIX i XX w. powstawały większe kubaturowo kamienice, bogatsze w detal architektoniczny zarówno na elewacjach, jak i we wnętrzu, to między innymi kamienice w pierzei wschodniej rynku, przy ulicy Piłsudskiego i Krakowskiej ale też budynki poza historycznym centrum miasta przy ul. Pułaskiego oraz Mickiewicza.

Stan techniczny zabudowań jest zróżnicowany, przy czym aktywność wspólnot mieszkaniowych zaowocowała remontami licznych kamienic, nadal jednak pozostaje grupa zabytków wymagających remontów elewacji, stolarki, klatek schodowych, sieni, instalacji i przede wszystkim pokrycia dachowego. Problemem jest sposób prowadzenia prac remontowo-termomodernizacyjnych w wyniku których w budynkach z miejsce zabytkowej stolarki wprowadzono różnorodne okna PCV, część elewacji jest docieplona z zatarciem historycznych cech stylowych.

- **Budownictwo wiejskie**

Na terenie gminy Kluczbork występuje typowa dla regionu zabudowa wsi, zabudowa jest zwarta i regularna, w przypadku zachowanych historycznych układów zagród wyróżniamy szczytowo do drogi ustawione domy mieszkalne łączące się z zabudową gospodarczą i inwentarską, naprzeciw występują domy wycużne lub budynki gospodarcze i inwentarskie, zaś podwórze zamyka prostopadle do reszty budynków ustawiona stodoła. Do rzadkości należy zabudowa drewniana, co wynika z przepisów w prowadzonych w XVIII wieku, ograniczających możliwość wykorzystania takiego budulca. Zabudowania, zarówno mieszkalne jak i gospodarcze, są stosunkowo niewielkie i proste w formie, murowane, przeważnie

tynkowane, kryte wysokimi dachami pokrytymi dachówką ceramiczną. Zdarzają się pojedyncze budynki o niemal miejskim, willowym charakterze, z bogatą dekoracją elewacji. Obecnie znaczna część historycznych budynków jest zmodernizowana, ale zdarzają się jeszcze cenne przykłady zabudowy historycznej o tradycyjnej formie, z zachowanym pierwotnym detalem architektonicznym i dekoracyjnie opracowanym szczytem. Taką zabudowę odnajdujemy np. w Bogacicy (tu łącznie z charakterystycznymi bramami), w Kujakowicach czy Borkowicach. Interesujący przykład zabudowy stanowi zespół zagród we wsi Czaple. Należy podkreślić, że w krajobrazie wiejskim dużą rolę odgrywają budynki użyteczności publicznej, takie jak gospody, remizy strażackie, wiejskie szkoły, plebanie, a także elementy małej architektury: krzyże i kapliczki.

Najbardziej okazałą grupę budynków (oraz często - znajdującą się w najgorszym stanie technicznym) tworzą gospodarcze zabudowania folwarczne. Towarzyszą one pałacom, między innymi w Maciejowie, Bąkowie, Smardach Dolnych lub tworzą osobne zespoły (Kujakowice Górne, Wrzosa). Niestety część z nich jest nieużytkowana i popada w ruinę.

Większość gospodarstw indywidualnych znajduje się w dobrym stanie, remonty prowadzone są w miarę możliwości finansowych właścicieli. Rosnącym problemem są gospodarstwa opuszczone, popadające w ruinę, a jeszcze większym - wprowadzana nowa zabudowa, o współczesnych, kontrastujących z tradycyjnymi formach i materiałach.

- **Parki i zabytkowa zielen**

Parki podworskie związane są z dawnymi zespołami dworsko – parkowymi w Bąkowie, Bogdańczowicach, Maciejowie, Smardach Dolnych, są to niewielkie, naturalistyczne parki wiejskie zakładane w XIX wieku jako uzupełnienie otoczenia lokalnych rezydencji, z dominującymi gatunkami drzew liściastych rodzimego pochodzenia.

Park w Bogdańczowicach w stylu krajobrazowym, jest bardzo dobrze utrzymany. Aktualna powierzchnia parku wynosi 3,50 ha. Został założony w trakcie budowy na początku XIX w. zespołu rezydencji dworskiej. Z tego okresu zachowały się pojedyncze egzemplarze lipy drobnolistnej i dębu szypułkowego. Kolejny etap przekształceń parku miał miejsce w końcu XIX w. i z tego okresu pochodzi zasadniczy drzewostan i układ kompozycyjny parku. W latach 50. XX w. uzupełniono park o nowe gatunki drzew. Rozmieszczenie drzew jest urozmaicone - od gęstych zadrzewień na obrzeżach parku do pojedynczych egzemplarzy wyeksponowanych na trawnikach. Drzewostan stary, około 200- letni tworzy jedynie lipa drobnolistna i dąb szypułkowy. Żywotniki, jodły i świerki mają około 100 lat. Pozostały drzewostan pochodzący z ostatnich nasadzeń ma około 50 lat. Na terenie parku przeważają gatunki liściaste, głównie rodzime.

Park w Bąkowie powstał najprawdopodobniej na przełomie XIX i XX wieku, o powierzchni około 4 ha, ukształtowany w stylu angielskim z zachowanymi relikami pierwotnego układu kompozycyjnego – alei grabowej a także fragmentami pierwotnego ogrodzenia (murowanego z cegły). Przed frontem pałacu okaz platana kłonoistnego. Ten gatunek drzewa nasadzony jeszcze w kilku miejscach. Poza nim inne gatunki liściaste: klony, kasztanowce, graby, robinie akacjowe, krzew magnolii). Teren parku uporządkowany, część drzewostanu wymaga zabiegów pielęgnacyjnych.

Park w Maciejowie założono na przełomie XVIII i XIX w. wraz z wybudowaniem pałacu. Park o powierzchni około 3,5 ha, częściowo utrzymany w dobrym stanie. Dominują tu pojedyncze, wyeksponowane, swobodnie rozrzucone, utrzymane w formie naturalnej drzewa i krzewy oraz nieregularne grupy drzew, w jego drzewostanie na szczególną uwagę zasługują około 200-letnie graby. Na polanie widokowej w części przypałacowej znajduje się staw. Wolne przestrzenie parku zajmują trawniki. W części północnej i zachodniej widoczne są pozostałości po alejach grabowych, które obiegały teren parku w układzie czworokąta. W części frontowej przed pałacem od strony północnej znajduje się klomb otoczony żywopłotem z bukszpanu.

Park w Smardach Dolnych założony w XIX wieku w stylu krajobrazowym jako założenie przypałacowe, o powierzchni około 5 ha. Układ kompozycyjny oparty o drzewostan liściasty z domieszką iglastego. Gatunki liściaste to między innymi dęby szypułkowe i pojedyncze oazy dębów: czerwonego oraz błotnego, lipy, robinie akacjowe, graby i świerki pospolite. Park otacza pałac z trzech stron, pierwotnie przed pałacem umiejscowiony był półkolisty podjazd z nasadzeniami dębów i klombem.

Poza parkami na obszarach wiejskich, w mieście również zachowały się obszary zieleni będącej ważnym elementem dziedzictwa kulturowo – przyrodniczego. Jednym z nich jest park w Kluczborku.

Park miejski w Kluczborku powstał pod koniec XIX wieku, w latach 1911 - 1913 na obrzeżach parku wzniesiono kościół pw. Matki Bożej Wspomożenia Wiernych, w 4 ćwierci XX wieku park został powiększony od strony południowej, w efekcie składa się z kilku części: starej, nowej i otoczenia kościoła. W latach 2007-2013 zrealizowano rewitalizację obszaru¹⁵. Park znajduje się na południowy - wschód od starego miasta, pomiędzy kanałem a starym i nowym korytem rzeki Stobrawy. Teren jest częściowo podmokły, z dużą ilością rowów odwadniających, wykorzystanych w kompozycji parku. Zajmuje teren dawnego stawu zamkowego, osuszonego w XIX w. Teren parku otoczony jest alejkami usytuowanymi na groblach otaczających pierwotnie staw. Alejki te obsadzone są drzewami, przy czym, z wyjątkiem odcinka północnego, gdzie obsadzenie jest zróżnicowane (lipy, jesiony, kasztanowce, brzoza, klon) są to ciągi jednogatunkowe. Poza uporządkowanym przebiegiem poszczególnych alei, z główną aleją starej części parku, prowadzącą od miasta do lasu miejskiego przez most nad starym korytem Stobrawy park charakteryzuje się swobodnym układem kompozycyjnym z rozległymi polanami, obsadzonymi skupiskami drzewostanu. Dominujące gatunki w parku to olśza czarna, lipa drobnolista, dąb szypułkowy a także brzoza brodawkowata czy jesion wyniosły. Wśród roślinności liczny starodrzew o charakterze pomnikowym. Do elementów małej architektury w parku należą: altana powstała na niewielkim nasypie z głazów w latach 1906-1911 oraz wybudowana w okresie międzywojennym na półkolistym pagórku murowana, kamienna

¹⁵ „Rewitalizacja miasta Kluczborka obejmująca remont Ratusza, dróg i kanalizacji deszczowej wokół Rynku, remont Parku Miejskiego oraz remont części wspólnych budynków wspólnot mieszkaniowych” w parku zrealizowano następujące zadania: remont gloriety, remont fontanny, remont istniejących i budowa nowych ścieżek, budowa oświetlenia i monitoringu wizyjnego, remont ścieżki pieszo - rowerowej (ul. Sportowa). wpisany jest do rejestru zabytków

glorietta, upamiętniająca mieszkańców Kluczborka, którzy zginęli w I wojnie światowej; w jej sąsiedztwie znajduje się duży, prostokątny basen ze współczesną fontanną.

Park w Kluczborku, aleja brzozowa pomiędzy Bąkowem a Biadaczem, fot. własne.

Na terenie gminy znajdują się także charakterystyczne elementy zieleni nie podlegające ochronie, to np. aleje, do ciekawszych można zaliczyć unikalną aleję brzozową pomiędzy Bąkowem a Biadaczem, czy relikty alei lipowej w Smardach.

- **Mogiły, cmentarze**

Cmentarze i mogiły¹⁶ - jako przestrzenie ukształtowane wg reguł kulturowych, związanych z religią i tradycją grzebania zmarłych, opatrzone cennymi zabytkami sztuki sepulkralnej, z zachowanym układem alejek i ścieżek cmentarnych, w otoczeniu starodrzewu, stanowią ważny element dziedzictwa kulturowego. Szczególnie okazałą formę przyjmują neogotyckie, ceglane ogrodzenia cmentarzy. Również cmentarze nieczynne. Obiekty te należy pielęgnować i eksponować w krajobrazie miejscowości. Niezależnie od stanu zachowania cmentarze powinny być oznakowane tablicami informacyjnymi.

Na terenie gminy występują cmentarz prawie w każdej miejscowości, jednak do gminnej ewidencji zabytków wpisanych jest tylko cmentarz w Gotartowie, cmentarz żydowski w Kraszkowie, cmentarz komunalny w Kluczborku oraz cmentarz wojenny Armii Radzieckiej w Kluczborku.

Cmentarz, Gotartów

Niewielki cmentarz na rzucie zbliżonym do prostokąta, przecięty aleją główną wiodącą od wejścia i aleją poprzeczną. Od strony ulicy ogrodzony parkanem z prostokątnych kwater siatki z elementem dekoracyjnym pośrodku, osadzonych na metalowych słupkach i murowanym cokole; z pozostałych stron - betonowym, ażurowym ogrodzeniem, w rogu budynek gospodarczy. Dookoła cmentarza - starodrzew liściasty i, wzdłuż tylnej granicy - nowe nasadzenia iglaków. Alejka wyłożona kostką betonową; na jej końcu - krzyż z krucyfiksem.

¹⁶ na podstawie GPOnZ 2018-21

Cmentarz parafialny, ul. Opolska Kluczbork

Cmentarz na rzucie lekko nieregularnego trapezu, otoczony ogrodzeniem z metalowych prętów osadzonych na murowanych słupkach i cokole; ogrodzenie w części tynkowane, w części licowane kamieniem. Dawna brama arkadowa, ujęta arkadowymi bramkami, murowana, boniowana w tynku. Dookoła cmentarza i w części płd. szpalery drzew. Od wejść prowadzą aleje główne, obsadzone alejami drzew. Na cmentarzu zachowana kaplica cmentarna, grobowa i dwa grobowce.

Cmentarz żydowski, Krasków

Nekropolia została założona w 1765 r., w tym też roku odbył się pierwszy znany pochówek. Początkowo cmentarz służył wszystkim Żydom z okolicy. W pierwszych latach jego istnienia chowano tutaj mieszkańców Kluczborka, Wołczyna i Byczyny oraz Kraskowa, co sprawia, że była to pierwsza na ziemi kluczborskiej żydowska nekropolia. Właścicielem nekropolii była gmina żydowska z Kluczborka. W 1890 r. zostało wybudowane ogrodzenie oraz dom przedpogrzebowy. Cmentarz został zamknięty w latach 20. XX w. W 1928 r. kluczborscy Żydzi oddali do użytku nowy cmentarz, który istniał w miejscu dzisiejszego cmentarza Armii Radzieckiej w Kluczborku.

Obecnie w Kraskowie zachowało się kilkadziesiąt w większości zniszczonych macew. Najstarsza z nich pochodzi z 1811 r. Ogrodzenie częściowo jest zniszczone. Teren okresowo jest porządkowany.

W 2009 r. na jednej ze ścian wmurowano pamiątkową tablicę ufundowaną przez Fundację Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego w Polsce, tworząc przy niej lapidarium¹⁷.

Cmentarz wojenny Armii Radzieckiej, ul. Opolska, Kluczbork

Cmentarz powstał w latach 1953 - 1968 w miejscu zdewastowanego w czasach II wojny światowej cmentarza żydowskiego (założonego w 1926 roku). Na cmentarzu znajdują się 84 mogiły indywidualne oraz 90 mogił zbiorowych żołnierzy radzieckich poległych w 1945 r. podczas walk na terenie woj. opolskiego; o prostej formie, z betonowymi obramieniami. W centralnej części nekropolii usytuowana rzeźba kobiety na tle geometrycznej konstrukcji z płaskorzeźbionymi polami. Całość cmentarza obsadzona jest żywopłotem. Obiekt zadbany, utrzymany w dobrym stanie technicznym, wpisany do rejestru zabytków.

Mogiły powstańców śląskich oraz żołnierzy poległych w II wojnie światowej są zabytkami szczególnie związanymi z historią regionu, o zróżnicowanej formie nagrobków, w większości w dobrym stanie i znajdującymi się pod bieżącą opieką mieszkańców. Na terenie gminy do rejestru zabytków wpisano mogiły:

- mogiła braci Augusta i Emila Bassy, Bąków, (1933 r.);
- mogiła powstańców śląskich na cmentarzu przykościelnym, Bogacica, (1921 r.);
- mogiła powstańca śląskiego Henryka Dubiela na cmentarzu parafialnym, Kluczbork (1971 r.);

¹⁷ <http://www.kirkuty.xip.pl/kraskow.htm>

- zbiorowa mogiła żołnierzy z września 1939 na cmentarzu parafialnym, Kluczbork (1989 r.).

- **Zabytki techniki**

Zasób zabytków techniki i architektury przemysłowej na terenie gminy przedstawia się stosunkowo skromnie. Ok. 1830 r. w mieście znajdowało się pięć browarów, cztery młyny wodne zlokalizowane poza obrębem murów miejskich, wiatrak, folusz, dwie przędzalnie. Nowoczesny przemysł zaczął rozwijać się w Kluczborku w 2 poł. XIX w. Kluczbork nie był jednak nigdy miastem o charakterze przemysłowym, a raczej rolniczo - urzędniczym. Dodatkowym problemem w utrzymaniu tego typu zabytków są znaczne gabaryty jak i zużycie techniczne, zmiany technologiczne, a także m.in. normy ekologiczne, obiekty techniczne często popadają w ruinę i bywają trudne do adaptacji i przekształceń. Z tego powodu w złym stanie technicznym są np. budynki pokolejowe. Na terenie miasta z obiektów związanych z kolejnictwem warto wymienić budynki dwóch hal: parowozowni z warsztatami przy Alei Kolejowej dziewiętnastowieczny budynek lokomotywowni wachlarzowej wraz z obrotnicą w zespole stacji kolejowej przy ul. Sikorskiego. Na terenie zespołu stacji kolejowej zachowały się także dwie kolejowe wieże ciśnień. Z obiektów w dobrym stanie technicznym należy wymienić budynek dworca kolejowego poddany kompleksowym pracom remontowym. Niestety, na terenie gminy część dawnych stacji kolejowych jest nieużytkowana, w bardzo złym stanie technicznym (np. w Borkowicach).

Ciekawymi obiektami technicznymi są zabudowania miejskich wodociągów wybudowane na początku XX wieku w ramach budowy miejskiej sieci wodociągów i kanalizacji. Budynki stacji uzdatniania wody przy ul. Strzeleckiej to w zespół murowanych budynków z dekoracyjnym opracowaniem elewacji łączącym tynkowane ściany z ceglana partią przyziemia i ceglany detalem architektonicznym oraz budynków w konstrukcji szkieletowej z wypełnieniem ceglany. Od ulicy Strzeleckiej zachowało się także historyczne ogrodzenie.

Z innych zabytków techniki można wymienić dawny browar przy ulicy Podwale (nieużytkowany) oraz dawną gorzelnię przy ulicy Wołczyńskiej (obecnie magazyn paliw płynnych). W budynkach tych nie zachowało się historyczne wyposażenie.

Przykładem uzupełniającej zabudowy przy obiekcie przemysłowym jest budynek administracyjny młyna handlowego przy ul. Młyńskiej 8. Obok dobrze prosperującego młyna, którego dzienna moc przerobowa wynosiła 75 000 kg ówczesny właściciel Victor Schonfeld wybudował w 1907 r. budynek administracyjny. Jest to wzniesiony na planie prostokąta wolnostojący, trzykondygnacyjny, tynkowany budynek, nakryty dachem czterospadowym, z elewacjami w stylu eklektycznym.

- **Kapliczki i figury przydrożne**

Kapliczki, figury, a także krzyże przydrożne są jednym z charakterystycznych elementów krajobrazu kulturowego Śląska Opolskiego, są też zwykle kojarzone z obszarami wiejskimi, ich budulec i formy są zróżnicowane, to zarówno ceglane jak i tynkowane obiekty kubaturowe. Na terenie gminy zasób tego typu obiektów jest znaczący, w większości miejscowości odnajdujemy krzyże, kapliczki oraz większe obiekty - kubaturowe, z ołtarzykami z przedstawieniami Matki Boskiej lub figurami świętych, szczególnie św. Jana Nepomucena. Na terenie gminy nie

występują wolnostojące, rzeźbiarskie przedstawienia świętych. Kapliczki odnajdujemy w Łowkowicach, Kujakowicach, Kuniowie w niektórych miejscowościach kapliczek jest kilka np. w Bogacicy czy w Borkowicach.

Kapliczki w Kuniowie, Kujakowicach Górnych i Bogacicy, fot. własne.

5.2.4. Zabytki ruchome

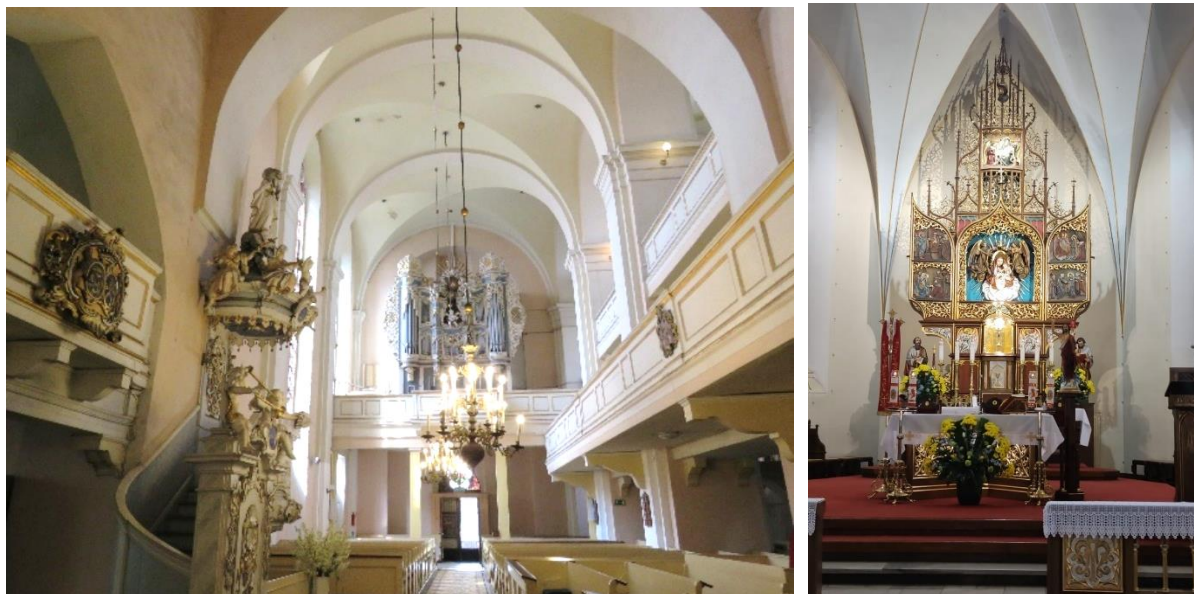
Zabytki ruchome dzielimy na zabytki wpisane do rejestru zabytków oraz ewidencyjne. Dokładną ewidencję zabytków ruchomych prowadzi Wojewódzki Urząd ochrony Zabytków w Opolu.

Większość zabytków ruchomych na terenie gminy to zabytki sztuki i rzemiosła artystycznego składające się na wyposażenie świątyń. Jedynym z nielicznych przykładów zabytków świeckich jest zespół ośmiu malowideł ściennych o tematyce pejzażowej, znajdujący się w salonie na piętrze w pałacu w Maciejowie.

Do najcenniejszych zabytków ruchomych zalicza się wyposażenie kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP w Bąkowie. Zachowane są tu polichromie ścienne z XVI wieku. Ołtarz główny to najstarszy na Śląsku tryptyk gotycki z 1370 r. o wysokości prawie 3 metrów, odnawiany w całości w 1913 i 2000 roku. Przeniesiono go do kościoła prawdopodobnie w 1810 r., po sekularyzacji zakonu minorytów w Opolu. Kolejne obiekty to: manierystyczna ambona z 3 ćw. XVII w. wsparta na lwie trzymającym kartusz herbowy, późnorenesansowa chrzcielnica z końca XVII w. z czaszą wspartą na postaci anioła, empory z malowanymi kartuszami herbowymi i Ukrzyżowaniem z końca XVII w. oraz regencyjne organy. Ciekawostką jest drewniane epitafium Elżbiety von Frankenberg z napisem po polsku wykonane w 1676 roku.

Cenny zespół wyposażenia regencyjno-rokokowego zachowany jest w kościele ewangelickim w Kluczborku. Wyposażenie powstało około 1750 roku, autorem był rzeźbiarz Leopold Jaschke z Wrocławia. W skład zespołu wchodzi architektoniczny ołtarz główny z płaskorzeźbami Ostatniej Wieczery i Adoracji Dzieciątka w predelli, z rzeźbami między innymi czterech ewangelistów, ambona oraz chrzcielnica z grupą chrztu Chrystusa na pokrywie, a także projekt organowy. Przy kościele znajduje się unikalny w mieście klasycystyczny, kamienny

pomnik nagrobny przy kościele z 1797 r. (wpisany do rejestru zabytków wraz z wyposażeniem kościoła).

Wnętrze kościoła ewangelickiego w Kluczborku, ołtarz w kościele MBWW w Kluczborku, fot. własne

Kościół parafialny pw. MB Wspomożenia Wiernych w Kluczborku ma neogotyckie wyposażenie. Ołtarze i ambona pochodzą z pracowni Schreinerów w Monachium i Erfurcie. Nastawa ołtarza głównego ma formę tryptyku z bogatą ornamentyką snycerską. Centralne pole zajmuje zespół rzeźb wyobrażających Matkę Bożą z Dzieciątkiem oraz dwoma aniołami, które unoszą koronę nad głową Marii. Ruchome skrzydła tryptyku pokrywają płaskorzeźby przedstawiające sceny z życia Matki Bożej. Ołtarze boczne są dziełem rzeźbiarza Frilhase z Erfurtu, a witraże pochodzą z warsztatu Linnemana z Frankfurtu nad Menem, Organy 32-głosowe zbudował znany organmistrz Wilhelm Sauer, stalle i ławki wykonali stolarze z Żórawiny k. Wrocławia, a żyrandole kowal z Wrocławia.

W przypadku drewnianej świątyni w Maciejowie zachowane jest wyposażenie barokowo-ludowe, w skład którego wchodzi architektoniczny ołtarz główny wykonany w 1696 r., ambona i chrzcielnica z około 1700 r. W ołtarzu umieszczone są figury św. Jadwigi, Matki Bożej z Dzieciątkiem, św. Floriana i innych świętych, przed ołtarzem balustrada wykonana w 1851 r., z tego okresu pochodzą także organy.

Na uwagę zasługuje również neobarokowy wystrój kościoła pw. św. Trójcy w Bogacicy, z polichromią z ok. 1910 r. oraz witrażami z lat 40. XX w. Dominantę stanowi natomiast barokowy ołtarz z przełomu XVII i XVIII w. (przeniesiony po 1810 r. z kościoła oo. franciszkanów z Namysłowa) z bogatą dekoracją snycerską i rzeźbą figuralną (święci i męczennicy z grupy tzw. 14 wspomóżycieli). Dużą część wnętrza kościoła pokrywają wspomniane freski. Poszczególne przedstawiają różne postacie i sceny biblijne, takie jak: „Pan Jezus na Górze Błogosławieństw”, „Uzdrowienie paralytyka”, „Ostatnia Wieczerza”, „Wniebowstąpienie”, „Ucieczka z Egiptu”, „Pana Jezus błogosławiący dzieci” „Dzieciątka Jezus w Betlejem”.

Ponadto można znaleźć kilka pojedynczych przykładów dzieł wybijających się spośród sporej ilości sprzętów kościelnych o średniej klasie artystycznej:

- zespół rzeźb gotyckich z 2 poł. XV w. i późnogotyckich z kościoła św. Jadwigi w Kraskowie;
- wyposażenie kościoła par. pw. św. Stanisława Biskupa w Kujakowicach Górnych, przede wszystkim chrzcielnica z ok. 1700 r. w kształcie czary dźwiganej przez anioła, rzeźby gotyckie oraz zachowane z wcześniejszego, gotyckiego kościoła (XVII - XVIII w.)
- chrzcielnica z ok. 1700 r. w kształcie rogu obfitości podtrzymywanego przez anioła w kościele filialnym w Biadaczu.

5.2.5. Zabytki archeologiczne.

Bąków grodzisko nr 1, fot. Krzysztof Spychała, 2010 r., źródło: Narodowy Instytut Dziedzictwa

Na terenie gminy Kluczbork zlokalizowanych jest 17 stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków archeologicznych. Pozostałe stanowiska w ilości 215 ujęte są w ewidencji. Wśród stanowisk objętych ścisłą ochroną konserwatorską poprzez wpis do rejestru zabytków znajdują się między innymi osady z okresu kultury łużyckiej (kultura archeologiczna środkowej i młodszej epoki brązu oraz wczesnej epoki żelaza ok. 1300 r. p.n.e. – 400 r. p.n.e) w Bogacicy, Krzywiźnie, Ligocie Dolnej oraz Smardach Górnych a także grodziska w Bąkowie, Biadaczu i Łowkowicach datowane na okres średniowiecza. Wśród grodzisk znajdują się obiekty o wyraźnie zachowanej formie terenowej, na przykład grodzisko nr 1 w Bąkowie zlokalizowane w pasie wyniesień polodowcowych, obszarze, który także w średniowieczu porośnięty był lasem, między rzekami Stobrawą a Kujakowickim Potokiem. Grodzisko było zapewne elementem średniowiecznego zespołu nadgranicznych grodów strażniczych pomiędzy Śląskiem, Wielkopolską i Ziemią Wieluńską. W Bąkowie jest to typ grodziska stożkowatego, nizinnego założonego na planie czworoboku o wymiarach ok 40 x 50 metrów. W części centralnej widoczny jest zniszczony stożek wyniesiony nad dno fosy ok. 3,5 metra. Stożek otacza fosa o szerokości od 4 m do 18 m (w części wsch.). Obecnie majdan i wały porastają pojedyncze drzewa. Obiekt był użytkowany od końca XIII w. przez wiek XIV¹⁸.

¹⁸ Źródło <https://zabytek.pl/pl/obiekty/bakow-grodzisko-stozkowate-nr-1>, opracowanie K. Spychała.

5.2.6. Zabytki w zbiorach muzealnych

Na terenie gminy działa Muzeum im. Jana Dzierżona w Kluczborku które zajmuje się pozyskiwaniem, konserwacją oraz ekspozycją zabytków z terenu Ziemi Kluczborskiej i północnej Opolszczyzny. Obiekty tu gromadzone stanowią istotną część zasobów zabytkowych. Muzeum rozpoczęło działalność w 1959 r. jako Oddział Muzeum Śląska Opolskiego w Opolu. W 1962 r. przekształcone zostało w muzeum regionalne. W Muzeum funkcjonują działy: archeologii, historii i etnografii ze szczególnym uwzględnieniem zabytków pszczelarstwa pozyskiwanych z terenu całego kraju, ze szczególnym uwzględnieniem Śląska.

Dział Historii gromadzi archiwa i dokumenty związane z regionem oraz różnorodne zabytki - starodruki, numizmaty, militaria, wyroby rzemiosła. Wydzieloną kolekcję stanowią zbiory dzierżonowskie - rękopisy Jana Dzierżona (w j. polskim i niemieckim), listy, dyplomy, medale, nagrody, odznaczenia honorowe, publikacje pszczelarskie i teologiczne, fotografie, meble.

Dział Archeologii obejmuje zabytki pozyskane przede wszystkim z własnych badań archeologicznych prowadzonych na terenie gminy Kluczbork, Byczyna i Wołczyn - datowane od środkowej epoki kamienia (ok. 8 000 lat p.n.e.) do czasów nowożytnych (XVII/XVIII w.).

Natomiast Dział Etnografii gromadzi zabytki kultury ludowej Ziemi Kluczborskiej i obszarów przyległych - m.in. stroje kobiece, elementy wyposażenia mieszkań, narzędzia używane w gospodarstwie domowym związane z przygotowaniem pożywienia, utrzymaniem czystości, obróbką surowców. Znaczną część zbiorów stanowią zabytki pszczelarstwa pozyskiwane z terenu całego kraju, a szczególnie ze Śląska. Do najciekawszych obiektów należy tzw. barć odrzańska - fragment drzewa bartnego wydobytego z dna Odry (X w.) oraz kolekcja ule figuralnych (przedstawiających głównie postacie świętych), pniowych (stojaki i leżaki), słomianych, a także ule pochodzące z pasieki ks. Dzierżona w Łowkowicach (bliźniak) i Karłowicach (czworak)¹⁹.

Odrębną kolekcję stanowią zbiory dzierżonowskie - zespół pamiątek po ks. Janie Dzierżonie (1811 - 1906), twórcy nowoczesnego pszczelarstwa i patronie Muzeum. W kluczborskiej placówce gromadzona jest ikonografia pszczelarska, dokumentacja fotograficzna dotycząca Muzeum i regionu, dokumenty życia współczesnego, pomocnicze zbiory wystawiennicze. Muzeum prezentuje szereg wystaw czasowych o różnorodnej tematyce, opierając się na zbiorach własnych oraz wypożyczonych z innych muzeów i instytucji. Wizytówką Muzeum jest wystawa stała *Pszczelarstwo dawne i nowe*, eksponowana w salach II piętra, prezentująca dzieje hodowli pszczół od czasów najdawniejszych (m.in. jest tu jeden z najstarszych zabytków pszczelarskich w Polsce i w Europie, tzw. barć odrzańska – fragment drzewa bartnego wydobytego z dna Odry, datowanego na X w.) do współczesności oraz dwie wystawy plenerowe: ule figuralne w pawilonie przed budynkiem oraz ule na skwerku zaaranżowanym w 2006 r.²⁰

¹⁹ M. Sołtys, Muzeum im. Jana Dzierżona, [w:] Przewodnik po muzeach województwa opolskiego, red. U. Zajączkowska, Opole 2005, s. 20-21; <http://www.muzeum.kluczbork.pl/index.php>

²⁰ <https://muzeum.kluczbork.pl/>

Na terenie gminy funkcjonują jeszcze dwie placówki o charakterze muzealnym, obie w Maciejowie: jest to Izba Pamięci im. ks. dr Jana Dzierżona wraz ze skansen pszczelarskim, oraz prywatne muzeum w pałacu. Ta pierwsza znajduje się w dworku na terenie Pasieki Zarodowej w Maciejowie. W Izbie można zobaczyć pamiątki związane z postacią i życiem ks. Dzierżona. Obok dworku znajduje się skansen pszczelarski z różnego rodzaju i typami uli: starymi pnio- wymi (kłody) figuralnymi oraz współczesnymi. Natomiast w klasycystycznym pałacu w Macie-

Izba Pamięci w Maciejowie, fot. własne

jowie od 2006 roku właściciele, po przeprowadzeniu kompleksowego remontu założyli prywatne muzeum wewnątrz, w którym zgromadzili zabytkowe meble, obrazy, rzeźby, zegary, naczynia, wyroby rzemiosła artystycznego. Muzeum to jest dostępne dla zwiedzających od poniedziałku do niedzieli w godzinach 10.00-14.00.

Na terenie gminy działa także izba regionalna w Bogacicy „Chałpka starzików” prowadzona przez Stowarzyszenie Wsi Bogacica "Bogatalanta" z zabytkowym budynku przy ulicy Zamkowej. W izbie gromadzone są pamiątki po dawnych mieszkańcach wsi, prowadzona jest także szeroka działalność edukacyjna, nie tylko w zagrodzie, ale także w zagospodarowanym specjalnie na taki cel miejscu – w Zaciszu Edukacyjno-Wypoczynkowym w Krężlu.

W Kuniowie natomiast zorganizowana jest „Izba Pamięci Regionalnej i Rzemiosła”, w jej skład wchodzi kuźnia, piekarnia i izba regionalna.

Chałpka Starzików w Bogacicy, fot. Stowarzyszenie „Bogatalanta”: <https://www.facebook.com/>
Kuźnia w izbie regionalnej w Kuniowie, <https://kuniow.pl/kuznia-i-piekarnia>

5.2.7. Dziedzictwo niematerialne

Niematerialne dziedzictwo kulturowe „oznacza praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i

przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności”²¹. Działania związane z ochroną dziedzictwa niematerialnego realizowane są w związku z ratyfikacją w 2011 roku przez Polskę Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 roku. Konwencja ta nakłada obowiązek inwentaryzacji przejawów tego dziedzictwa znajdujących się na ich terytoriach zgodnie z zaleceniami i standardami Konwencji. Działania w tym obszarze monitoruje Narodowy Instytut Dziedzictwa, który prowadzi portal „Niematerialne”, a jego istotnym elementem jest Krajowa lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Na liście obecnie są 93 zwyczaje, w tym zwyczaje kultywowane na Opolszczyźnie, są to między innymi wiodzenie niedźwiedzia, kroszonkarstwo opolskie, umiejętność ręcznego malowania wzoru opolskiego, pisanie pisanek techniką batikową, skubanie pierza, babski comber, plecionkarstwo, zielarstwo i ziołolecznictwo na Śląsku Opolskim.

Ochrona dziedzictwa niematerialnego może służyć wzmocnieniu poczucia tożsamości mieszkańców gminy Kluczbork. Stąd wskazane jest opracowanie wszystkich przejawów dziedzictwa niematerialnego, związanego z kultem religijnym i tradycjami - święta doroczne (w tym i odpusty), rodzinne (np. śluby, wesela, zwyczaje pierwszokomunijne itp.); religijne, patriotyczne i związane z nimi działania. Ale także widowiska w przestrzeni miasta: np. pochody, procesje, manifestacje patriotyczne, artystyczne, związane ze świętami religijnymi (np. na Boże Ciało), miejskimi, narodowymi (np. 3 Maja), oraz z upamiętnianiem zdarzeń i postaci ważnych dla mieszkańców.

Wciąż aktualna w gminie pozostaje problematyka braku danych na temat tradycyjnego rzemiosła: umiejętności wyrobu przedmiotów i przekaz tych umiejętności następnym pokoleniom; wiedzy o tradycyjnych rzemiosłach i rzemieślnikach jako elementu tożsamości miasta i ich roli kulturowej. Działania w tym obszarze powinny dotyczyć nie tylko zachowania pamięci o nich, ale także dbałości o obecność w przestrzeni miasta i świadomości mieszkańców. Ważne jest również dbanie o firmy rodzinne zakorzenione w tradycji (np. cukiernicze, piekarnicze, fotograficzne, szewskie, zegarmistrzowskie itp.).

Działania dotyczące dziedzictwa niematerialnego mogą być realizowane w następujący sposób:

- 1) rozpoznanie, z jakimi zjawiskami tego dziedzictwa identyfikują się mieszkańcy, jak waloryzują dany element tożsamości kulturowej, społecznej, religijnej, historycznej itd.;
- 2) wzmocnianie związku mieszkańców z niematerialnym wymiarem dziedzictwa miasta i obszarów wiejskich poprzez działania dokumentacyjne, edukacyjne i promocyjne.
- 3) utworzenie funduszu dedykowanego ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego, przeznaczonego na edukację, identyfikację, promocję dziedzictwa niematerialnego i jego ochrony w myśl Konwencji UNESCO z 2003 roku.

²¹ Krajowa lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego, <http://niematerialne.nid.pl>

5.2.8. Obszary przyrodnicze

Na terenie gminy Kluczbork występują również obiekty i obszary podlegające ochronie na podstawie przepisów Ustawy o ochronie przyrody. Ustanowiono je w celu ochrony wybitnych walorów przyrodniczych oraz chronionych i rzadkich gatunków roślin oraz zwierząt następujące obszarowe i indywidualne formy ochrony przyrody²²:

- Stobrawski Park Krajobrazowy (niewielki fragment parku w okolicach Nowej Bogacicy i Zameczka), park powołano ze względu na duże walory przyrodnicze, a przede wszystkim: występowanie licznych gatunków chronionych i rzadkich, zarówno roślin (35 gatunków chronionych i 35 rzadkich) jak i zwierząt (150 gatunków ptaków chronionych i około 30 gatunków innych zwierząt chronionych), występowanie 125 zespołów i zbiorowisk roślinnych, w tym wielu cennych i zagrożonych w skali kraju,
- Obszar Chronionego Krajobrazu „Lasy Stobrawsko - Turawskie” – dwa fragmenty obejmujące tereny leśne oraz rolne z częściową zabudową wsi Bażany i Bąków, walory przyrodnicze i krajobrazowe tych terenów to: duża ilość cieków wodnych i stawów, silnie rozwinięta granica lasu, polodowcowa rzeźba terenu oraz występowanie wielu chronionych gatunków roślin i zwierząt.
- Rezerwat „Bażany” – położony jest w Nadleśnictwie Kluczbork - obręb Lasowice Małe
- Obszar Natura 2000 „Łąki w okolicach Kluczborka nad Stobrawą” – ochrona siedlisk łąkowych i zaroślowych (90% powierzchni) z występowaniem ważnych dla Europy gatunków zwierząt (gatunki priorytetowe – motyle)
- pomniki przyrody ożywionej, obecnie na terenie gminy zostało ustanowionych 13 pomników przyrody, większość stanowią drzewa,

Lp	Nr rejestru wojewódzkiego	Obiekt	Miejscowość/ Obręb	Lokalizacja/działka
1.	65	dąb szypułkowy (Quercus robur) - 8 szt.	Nowa Bogacica	Przy drodze Nowa Bogacica - Piec
2.	78	pojedynczy okaz z gatunku dąb szypułkowy (Quercus robur)	Nowa Bogacica	obręb leśny, dz.nr 220
3.	245	aleja cisów pospolitych (Taxus baccata) - 16 szt.	Kluczbork	ul. Byczyńska (po zach. stronie ulicy)
4.	387	pojedynczy okaz z gatunku olsza czarna (Alnus glutinosa)	Kluczbork	dz. nr 2/4 (warsztaty remontowe PKP)
5.	388	pojedynczy okaz z gatunku dąb szypułkowy (Quercus robur)	Kluczbork	dz.nr 148, przy ul. Piłsudskiego (obok kościoła ewangelickiego)
6.	641	pojedynczy okaz z gatunku dąb szypułkowy (Quercus robur)	Bogdańczowice	Bogdańczowice 31, dz.nr 72/3
7.	642	pojedynczy okaz z gatunku dąb szypułkowy (Quercus robur)	Kluczbork	ul. Chopina 5, dz.nr 153/10

²² Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania , s. 58-60

8.	865	grupa drzew z gatunku cis pospolity (Taxus baccata) - 2 szt.	Ligota Górna	ul. Gliwicka 47, dz.nr 581/7
9.	898	pojedynczy okaz z gatunku dąb szypułkowy (Qercus robur)	Borkowice	obręb leśny, dz.nr 89/3
10.	899	pojedynczy okaz z gatunku dąb szypułkowy (Qercus robur)	Borkowice	obręb leśny, dz.nr 89/3
11.	900	pojedynczy okaz z gatunku buk zwyczajny (Fagus sylvatica)	Borkowice	obręb leśny, dz.nr 88
12.	-	pojedynczy okaz z gatunku magnolia (Soulange'a)	Kluczbork	Rynek – dz. nr 167/2 a.m. 6
13.	-	dąb szypułkowy	Zameczek	Obręb leśny Zameczek, Leśnictwo: Żabiniec, Oddział: 89 d

Tabela: Wykaz pomników przyrody z terenu miasta, na podstawie danych zawartych w Studium

Obiekty te, szczególnie okazy drzew wymagają pielęgnacji i monitorowania stanu zachowania, ponieważ część z nich jest porażona grzybami lub już doszło do zamarcia, tak jest np. z olszą czarną przy stacji kolejowej.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Prawna ochrona zabytków wynika z form ochrony, które wskazuje Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, są one określone w sposób następujący:

1. wpis do rejestru zabytków – podstawowa forma polegająca na objęciu ochroną prawną zabytku, poprzez wydanie przez wojewódzkiego konserwatora zabytków decyzji administracyjnej;
 - 1a. wpis na listę Skarbów Dziedzictwa;
 2. ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy (...) – szczególną ochroną muszą być objęte zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków oraz ich otoczenia, inne zabytki nieruchome znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków;
 3. utworzenie parku kulturowego;
 4. uznanie za pomnik historii dotyczy zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru lub parku kulturowego o szczególnej wartości dla kultury.

W zasadzie podstawowym instrumentem ochronnym jest wpis do rejestru zabytków – pozostałe formy ochrony konserwatorskiej są w niewielkim stopniu wykorzystywane. Wpis do rejestru jest jedyną pozostającą w dyspozycji wojewódzkiego konserwatora zabytków formą ochrony, uchwalenie planu miejscowego oraz powołanie parku kulturowego pozostaje w kompetencjach gminy, zaś pomniki historii w drodze rozporządzenia ustanawia Prezydent RP. Natomiast Lista Skarbów Dziedzictwa jest formą ochrony konserwatorskiej zarezerwowaną dla zabytków ruchomych, prowadzoną przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Obecnie na terenie Opolszczyzny nie ma zabytków objętych taką formą ochrony.

5.3.1. Pomniki historii.

Pomniki historii to miejsca, które ze względu na szczególną wartość i znaczenie dla kultury narodowej, z uwagi na swoją historię, klasę architektury oraz piękno otaczającego je krajobrazu, zasługują na szczególną uwagę i ochronę. Lista Pomników Historii została zapoczątkowana w 1994 r. Obecnie liczy 126 zespołów i obiektów położonych na obszarze całego kraju. Na terenie województwa opolskiego obecnie jest sześć Pomników Historii. Nie ma na tej liście obiektu z terenu gminy Kluczbork.

5.3.2. Zabytki wpisane do rejestru zabytków.

Rejestr zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków (art. 8 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Rejestr ten prowadzi się w formie odrębnych ksiąg dla zabytków nieruchomych, ruchomych i archeologicznych. Wpisanie zabytku do rejestru zabytków nakłada na właściciela bądź posiadacza obowiązki wynikające m.in. z ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (wskazane szczegółowo w punkcie 5.5.1. *Programu opieki*).

- **Zabytki nieruchome.**

Wpis do rejestru zabytku nieruchomego może nastąpić z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy (art. 9 ust. 1). Przedmiotowego wpisu dokonuje wojewódzki konserwator zabytków wydając decyzję administracyjną. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku (art. 9 ust. 2), albo obszar lub zespół zabudowy. W przypadku wpisów obszarowych w gminie do rejestru wpisane jest historyczne stare miasto Kluczbork oraz parki (miejski i na obszarach wiejskich).

Wpis układu urbanistycznego lub ruralistycznego niesie ze sobą konsekwencje odmienne od wpisu indywidualnego zabytku. Ochronie podlega historyczne rozplanowanie układu ulic i poszczególnych działek, pierzei, a także historyczne nawierzchnie i nawarstwienia kulturowe. Pozwolenia konserwatorskiego wymagają między innymi prace przy elewacjach budynków czy budowa nowych obiektów kubaturowych jak również ustawienie małej architektury i innych urządzeń w przestrzeni miejskiej starego miasta.

Informację o wszczęciu postępowania w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru oraz o ostatecznym zakończeniu tego postępowania wojewódzki konserwator zabytków przekazuje niezwłocznie właściwemu staroście. Jednocześnie informację o wszczęciu postępowania w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru do czasu ostatecznego zakończenia tego postępowania podaje się do publicznej wiadomości na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej starostwa powiatowego, na obszarze którego znajduje się zabytek, a ponadto w siedzibie właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków lub w sposób zwyczajowo przyjęty w miejscowości, w której znajduje się zabytek. Wynika to z faktu, iż od momentu rozpoczęcia procedury wpisu do rejestru zabytek podlega ochronie prawnej (art. 9 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Na terenie gminy Kluczbork obecnie wpisane są do rejestru zabytków obiekty i obszary, w ramach 96 decyzji wydanych przez konserwatora wojewódzkiego, które zgodnie z

obowiązująca ustawą o ochronie i opiece nad zabytkami podlegają ścisłej ochronie prawnej. Liczba zabytków wpisanych do rejestru nie jest stała z uwagi, iż wpisywane są kolejne obiekty z gminnej ewidencji zabytków.

Wpisu do rejestru zabytków wojewódzki konserwator zabytków dokonuje najczęściej na wniosek właściciela, w efekcie z uwagi na małe zainteresowanie właścicieli ścisłą ochroną konserwatorską jaką jest rejestr zabytków, wiele cennych obiektów nadal znajduje się poza nim.

Wykaz zabytków nieruchomych, wpisanych do rejestru zabytków:

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Nr i data rejestru zabytków
1	Bąków	kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP (drewniany)	59/53 z 26.11.1953 r.
2	Bąków	plebania	1593/66 z 19.09.1966 r.
3	Bąków	pałac	2157/87 z 04.04.1987 r.
4	Bąków	park krajobrazowy	5/76 z 08.07.1976 r.
5	Bąków	mogiła braci Augusta i Emila Bassy	272/90z 31.08.1990 r.
6	Biadacz	kościół filialny	1057/67 z 13.03.1967 r.
7	Bogacica	kościół parafialny pw. św. Trójcy	1058/65 z 25.06.1965 r.
8	Bogacica	dwór	999/65 z 05.05.1965 r.
9	Bogacica	spichlerz	999/65 z 05.05.1965 r.
10	Bogacica	mogiła powstańców śląskich na cmentarzu przykościelnym	213/89 z 4.08.1989 r.
11	Bogdańczowice	park	7/76 z 26.08.1976 r.
12	Kluczbork	stare miasto	40/49 z 10.06.1949 r.
13	Kluczbork	kościół ewangelicki pw. Chrystusa Zbawiciela	802/64 z 14.04.1964 r.
14	Kluczbork	kościół parafialny pw. MB Wspomożenia Wiernych	56/2007 z 31.09.2007 r.
15	Kluczbork	dawna plebania ewangelicka, ul. Gdacjusza 2-3-4	815/64 z 16.04.1964 r.
16	Kluczbork	kaplica cmentarna	2016/76 z 18.03.1976 r.
17	Kluczbork	mogiła powstańca śląskiego Henryka Dubiela na cmentarzu parafialnym	220/89 z 31.10.1989 r.
18	Kluczbork	zbiorowa mogiła żołnierzy z września 1939 na cmentarzu parafialnym	212/89 z 10.10.1989 r.
19	Kluczbork	cmentarz wojenny Armii Radzieckiej, ul. Opolska	146/86 z 21.11.1986 r.
20	Kluczbork	park miejski	6/76 z 26.08.1976 r. i rozszerzona decyzja z 11.05.1995 r.
21	Kluczbork	park, ul. Wołczyńska 33	139/86 z 11.06.1986 r.
22	Kluczbork	mury miejskie z basztą bramną, tzw. Krakowską	810/64 z 16.04.1964 r.
23	Kluczbork	ratusz	811/64 z 16.04.1964 r.
24	Kluczbork	dom - kamienica, ul. Damrota 14	161/2011 z 01.07.2011 r.
25	Kluczbork	kamienica przy ul. Damrota 20 wraz z gruntem w granicach fundamentowania	261/2016 z 14.11.2016 r.
26	Kluczbork	dom, ul. Damrota 34	1307/66 z 14.04.1966 r.

27	Kluczbork	muzeum im. Jana Dzierżona, ul. Zamkowa 10	61/2008 z 11.03.2008 r.
28	Kluczbork	budynek więzienia wraz murem, przyległymi budynkami gospodarczymi, bramami i dwiema wieżyczkami, ul. Katowicka 4	2348/95 z 02.03.1995 r.
29	Kluczbork	budynek, ul. Katowicka 7a	121/2010 z 12.08.2010 r.
30	Kluczbork	dom, ul. Kopernika 3 (d. nr 1)	1308/66 z 14.04.1966 r.
31	Kluczbork	kamienica, ul. Kościuszki 1	119/2010 z 14.05.2010 r.
32	Kluczbork	Dom Zakonny Zgromadzenia Sióstr św. Józefa, ul. Klasztorna 3	126/2010 z 20.09.2010 r.
33	Kluczbork	dom (kamienica), ul. Krakowska 23	68/2008 z 16.07.2008 r.
34	Kluczbork	budynek mieszkalny (kamienica), ul. Krakowska 27	2378/98 z 09.03.1998 r.
35	Kluczbork	Zespół budynków Miejskiej Szkoły im. Gustawa Freytaga, ob. Zespół Szkół Ogólnokształcących przy ul. Mickiewicza 10	101/2009 z 14.09.2009 r.
36	Kluczbork	dom (kamienica), ul. Mickiewicza 17	79/2009 z 09.02.2009 r.
37	Kluczbork	budynek administracyjny młyna handlowego, ul. Młyńska 8	2238/90 z 14.11.1990 r.
38	Kluczbork	kamienica, ul. Piastowska 11	107/2009 z 09.12.2009 r.
39	Kluczbork	dom (kamienica) wraz z przyległymi od ptn. wsch. murem z otworem bramnym, Pl. Niepodległości 2	78/2009 z 04.02.2009 r.
40	Kluczbork	dom, Pl. Niepodległości 3	1314/66 z 16.04.1966 r.
41	Kluczbork	dom, Pl. Niepodległości 4	1315/66 z 16.04.1966 r.
42	Kluczbork	kamienica, Pl. Niepodległości 6	122/2010 z 18.08.2010 r.
43	Kluczbork	dom, Pl. Niepodległości 7	1317/66 z 16.04.1966 r.
44	Kluczbork	kamienica, Pl. Niepodległości 8	97/2012 z 08.11.2012 r.
45	Kluczbork	dom (kamienica), ul. Piłsudskiego 4-4a	69/2008 z 21.07.2008 r.
46	Kluczbork	dom, ul. Piłsudskiego 7	304/66 z 14.04.1966 r.
47	Kluczbork	dom, ul. Piłsudskiego 7a (d. nr 5)	1305/66 z 14.04.1966 r.
48	Kluczbork	kamienica, ul. Piłsudskiego 8	157/2011 z 05.04.2011 r.
49	Kluczbork	kamienica, ul. Piłsudskiego 9	42/2005 z 05.09.2005 r.
50	Kluczbork	dom (kamienica), ul. Piłsudskiego 20	70/2008 z 18.07.2008 r.
51	Kluczbork	browar wraz z gruntem w granicach fundamentowania, ul. Podwale 18-20	262/2016 z 30.11.2016 r.
52	Kluczbork	budynek mieszkalny, tzw. Willa Kruga, ul. Pułaskiego 1	24/2003 z 15.10.2003 r.
53	Kluczbork	dom mieszkalny (kamienica czynszowa), ul. Pułaskiego 11	189/2012 z 01.06.2012 r.
54	Kluczbork	dom (kamienica), ul. Pułaskiego 21	155/2011 z 21.03.2011 r.
55	Kluczbork	kamienica wraz z gruntem w granicach fundamentowania, ul. Pułaskiego 23	249/2016 z 22.02.2016 r.
56	Kluczbork	dom (kamienica), ul. Pułaskiego 25	77/2009 z 06.02.2009 r.
57	Kluczbork	dom, Rynek 2 (w zespole ratusza)	812/64 z 16.04.1964 r.
58	Kluczbork	dom, Rynek 3 (w zespole ratusza)	813/64 z 16.04.1964 r.
59	Kluczbork	budynek mieszkalny (kamienica), Rynek 7	2377/98 z 02.03.1998 r.
60	Kluczbork	dom, Rynek 11	1303/66 z 14.04.1966 r.

61	Kluczbork	dom, Rynek 12	1302/66 z 14.04.1966 r.
62	Kluczbork	dom, Rynek 13	1301/66 z 14.04.1966 r.
63	Kluczbork	dom, Rynek 14	1300/66 z 14.04.1966 r.
64	Kluczbork	dom, Rynek 15	1299/66 z 13.04.1966 r.
65	Kluczbork	dom, Rynek 20	1298/66 z 13.04.1966 r.
66	Kluczbork	dom, Rynek 21	2381/98 z 27.04.1998 r.
67	Kluczbork	dom, Rynek 23	2375/98 z 16.02.1998 r.
68	Kluczbork	dom, Rynek 24	2376/98 z 16.02.1998 r.
69	Kluczbork	dom mieszkalny (kamienica czynszowa), ul. Sienkiewicza 2	190/2012 z 21.06.2012 r.
70	Kluczbork	dom, ul. Skłodowskiej 9	1309/66 z 15.04.1966 r.
71	Kluczbork	Gimnazjum Humanistyczne wraz z budynkiem Sali gimnastycznej, ob. Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych przy ul. Skłodowskiej 13	102/2009 z 18.09.2009 r.
72	Kluczbork	budynek administracyjno - mieszkalny w zespole szpitala, ul. Skłodowskiej 25	73/2008 z 22.09.2008 r.
73	Kluczbork	budynek gospodarczy, ul. Krzywa 1	1313/66 z 15.04.1966 r.
74	Kluczbork	kamienica, ul. Sybiraków 1	120/2010 z 17.05.2010 r.
75	Kluczbork	dom, ul. Ściegiennego 11	99/2009 z 27.08.2009 r.
76	Kluczbork	dom, ul. Ściegiennego 13	1310/66 z 15.04.1966 r.
77	Kluczbork	dom, ul. Ściegiennego 14	1311/66 z 15.04.1966 r.
78	Kluczbork	dom, ul. Ściegiennego 15	160/2011 z 30.06.2011 r.
79	Kluczbork	dom, ul. Waryńskiego 14	194/2012 z 26.09.2012 r.
80	Kluczbork	dom, ul. Wolności 6	2099/84 z 27.08.1984 r.
81	Kluczbork	dom (kamienica) ul. Wolności 9	74/2008 z 28.10.2008 r.
82	Kluczbork	dom (kamienica) ul. Wolności 25	181/2011 z 06.12.2011 r.
83	Kluczbork	dawny zakład dla ubogich, ul. Zamkowa 6-Podwale 4a- 4b	814/64 z 16.04.1964 r.
84	Kluczbork	budynek lokomotywowni wachlarzowej wraz z obrotnicą w zespole stacji kolejowej, ul. Sikorskiego	85/2009 z 18.03.2009 r.
85	Krzywizna	kościół parafialny pw. MB Częstochowskiej wraz z gruntem w granicach fundamentowania, ul. Orkana	241/2015 z 10.12.2015 r.
86	Kujakowice Górne	kościół parafialny pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika	84/2009 z 17.03.2009 r.
87	Kuniów	kościół parafialny pw. św. Jana Chrzciciela	1059/65 z 26.06.1965 r.
88	Ligota Dolna	kaplica cmentarna na cmentarzu ewangelickim wraz z gruntem w granicach fundamentowania, ul. Wołczyńska	240/2015 z 08.12.2015 r.
89	Ligota Górna	kaplica cmentarna ewangelicka	68/53 z 09.12.1953 r.
90	Łowkowice	kościół parafialny pw. Nawiedzenia MB	1060/66 z 17.01.1966 r.
91	Maciejów	kościół ewangelicki	67/53 z 09.12.1953 r.
92	Maciejów	pałac	803/64 z 14.04.1964 r.
93	Maciejów	park	15/76 z 25.08.1976 r.
94	Smardy Górne	dom, ul. Górna 5-7	1604/66 z 20.09.1966 r.

95	Smardy Dolne	pałac	2033/77 z 17.11.1977 r.
96	Smardy Dolne	park	90/83 z 30.12.1983 r.

- Zabytki ruchome:**

Zgodnie z art. 3 pkt. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytkiem ruchomym jest rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zabytek ruchomy jest wpisywany do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku (art. 10 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej. Do rejestru nie wpisuje się zabytku wpisanego do inwentarza muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego (art. 11 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Wojewódzki konserwator w ramach 14 decyzji wpisał do rejestru zabytki sztuki i rzemiosła artystycznego, w większości będące zabytkami sakralnymi, są to głównie wyposażenia świątyń (ołtarze, ambony, chrzcielnice, rzeźby, polichromie, obrazy, prospekty organowe i organy, epitafia) a także pomniki nagrobne i przydrożny krzyż. Z obiektów świeckich wpisane do rejestru są malowidła w pałacu w Maciejowie. Do zabytków ruchomych zalicza się również ruchome zabytki techniki (brak takich zabytków wpisanych do rejestru na terenie gminy).

Wykaz zabytków ruchomych, wpisanych do rejestru zabytków:

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Numer Rejestru
1	Bąków	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP	Ks.B.t.I-1/54 z 30.03.1954 r.; Ks.B.t.I-3/57 z 06.11.1957 r.; Ks.B.t.I-144/58 z 10.10.1958 r.; Ks.B.t.I-333/64 z 30.01.1964r.; Ks.B.t.I-385/67 z 23.10.1967 r.
2	Bogacica	Wyposażenie z kościoła parafialnego pw. Trójcy Św.	Ks.B.t.V-807/90 z 23.02.1990 r.; Ks.B.t.V-878/92 z 19.02.1992 r.
3		Stół z domu nr 149	Ks.B.t.I-156/56 z 20.10.1956 r.
4	Kluczbork	Wyposażenie z kościoła ewangelickiego (wraz z pomnikiem przy kościele)	ks.B.t.III-607/1-15/72 z 02.11.1972 r.
5		Wyposażenie z kościoła parafialnego	ks.B.t.III-615/1-4/73 z 06.01.1973 r.
6		Zespół nagrobków z cmentarza komunalnego przy ul. Opolskiej	ks.B.t.III-197/1-4/10 z 17.06.2010 r.
7	Krasków	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. św. Jadwigi Śląskiej	Ks.B.t.II-525/71 z 03.09.1971 r.
8	Kujakowice Górne	Wyposażenie z kościoła parafialnego pw. św. Stanisława Bp.	Ks.B.t.I-272/63 z 01.02.1963 r.; ks. B.t.V-889/1-12/92 z 18.05.1992r.;

			Ks.B.t.III-184/10 z 16.02.2010 r.
10		Rzeźba św. Jana Nepomucena z kapliczki	ks.B.t.V-888/92 z 30.04.1992 r.
11	Kuniów	Wyposażenie z kościoła parafialnego pw. Narodzenia św. Jana Chrzciciela	ks.B.t.III-609/1-8/72 z 07.11.1972 r.; Ks.B.t.II-101/07 z 15.06.2007 r.
12	Łowkowice	Krzyż przydrożny, przy skrzyżowaniu dróg powiatowych	Ks.B.t.II-163/09 z 20.07.2009 r.
13	Maciejów	Zespół 8 malowideł ściennych o tematyce pejzażowej, znajdujący się w salonie na piętrze w pałacu	Ks.B.t.II-93/1-8/07 z 23.02.2007 r.
14		Wyposażenie kościoła ewangelickiego	ks.B.t.I-328/64 z 30.01.1964 r.; ks.B.t.I-334/64 z 30.01.1964 r.; ks.B.t.I-410/1-10/66 z 17.12.1966 r.

W przypadku zabytków ruchomych również powinny zostać podjęte inicjatywy mające na celu wpisanie do rejestru zabytków, cennych obiektów i detalu powstałych już po II wojnie światowej np. sgraffito Krystyny Wiejak – ściana boczna budynku przy ul. Mickiewicza w Kluczborku (siedziba Centrum Kultury).

- **Zabytki archeologiczne**

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wskazuje, iż zabytki archeologiczne to zabytki nieruchome, będące powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytki ruchome, będące tym wytworem. Są to w szczególności: pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany oraz relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

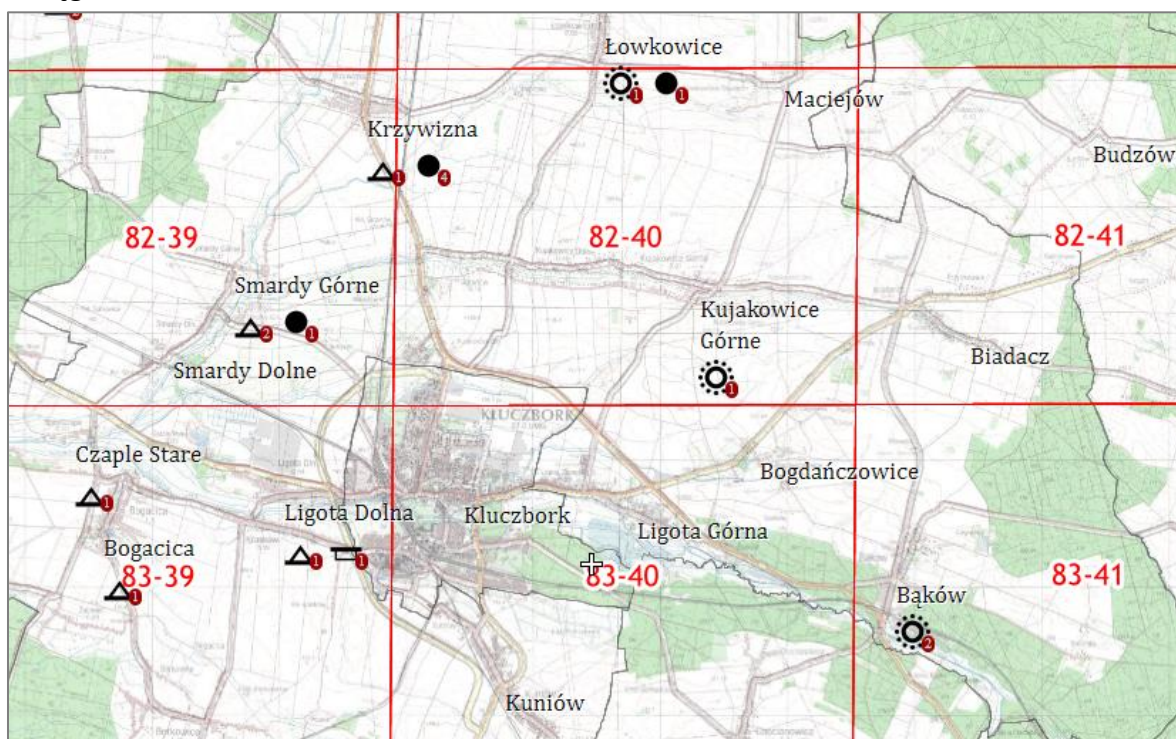
Obecnie w rejestrze zabytków na terenie gminy Kluczbork jest 17 stanowisk archeologicznych.

Zestawienie stanowisk archeologicznych w gminie Kluczbork:

Lp.	Miejscowość	Nr stanowiska	Typ stanowiska	Chronologia	Nr rejestru zabytków
1	Bąków	1	grodzisko	średniowiecze (XIV w.)	A - 313/70
2	Bąków	2	grodzisko	średniowiecze	A - 312/70
3	Biadacz	5	grodzisko	średniowiecze	A - 384/74
4	Bogacica	11	osada	kultura łużycka, średniowiecze	A - 1075/98
5	Czaple Stare	3	osada	średniowiecze	A - 510/79
6	Krzywizna	1	stanowisko nieokreślone	kultura łużycka (epoka brązu)	A - 16/65
7	Krzywizna	12	osada	kultura łużycka, wczesne średniowiecze	A - 525/79
8	Krzywizna	14	stanowisko nieokreślone	kultura łużycka	A - 526/79
9	Krzywizna	3	stanowisko nieokreślone	epoka brązu, okres wpływów rzymskich, średniowiecze	A - 14/65
10	Krzywizna	9	stanowisko nieokreślone	kultura łużycka, okres wpływów rzymskich, średniowiecze	A - 523/79
11	Ligota Dolna	1	osada	kultura łużycka, późne średniowiecze (XV w.)	A - 1083/98

12	Ligota Dolna	5	cmentarzysko ciałopalne	kultura pomorska (halsztat/ okres lateński)	A - 13/65
13	Łowkowice	10	grodzisko	wczesne średniowiecze, średniowiecze	A - 686/86
14	Łowkowice	2	stanowisko nieokreślone	wczesne średniowiecze, średniowiecze	A - 583/80
15	Smaryd Górne	12	osada	kultura łużycka, kultura przeworska (B2 - C1/2), średniowiecze (XIII - XIV w.)	A - 837/89
16	Smaryd Górne	4	osada	kultura łużycka	A - 521/79
17	Smaryd Górne	6	osada	okres wpływów rzymskich	A - 520/79

Należy pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych i niekoniecznie może dokładnie odpowiadać zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, ponieważ może okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska.

Stanowiska archeologiczne w poszczególnych miejscowościach, wpisane do rejestru zabytków z numerami sekcji AZP (Archeologiczne Zdjęcie Polski), źródło: <https://mapy.zabytek.gov.pl/nid/>

Wszystkie roboty ziemne (takie jak budowy, roboty instalacyjne, gazociągi, wodociągi, kanalizacje, kable energetyczne i telefoniczne, rowy melioracyjne) w obrębie stanowisk archeologicznych i ich sąsiedztwie, muszą być uzgadniane z Opolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków i prowadzone (wraz z ich dokumentacją) na koszt inwestora, pod nadzorem specjalisty – archeologa. Naruszenie stanowiska archeologicznego jest możliwe tylko po wcześniejszym przebadaniu danego miejsca. O każdorazowym znalezisku archeologicznym należy

informować OWKZ, a jeśli nie jest to możliwe burmistrza Kluczborka (art. 32 i 33 ustawy o ochronie zabytków).

5.3.3. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego są formą ochrony zabytków realizowaną przez samorząd gminny.

Ustawa o ochronie zabytków w art. 18 określa niezbędne elementy przy sporządzaniu i aktualizacji planów ogólnych gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów odbudowy albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej (także strategii oraz innych analiz i studiów), są to:

- 1) zapisy krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustalenia dotyczące przeznaczenia i zasad zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

Jednocześnie w dokumentach takich jak plan ogólny gminy, miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowy plan odbudowy, uwzględnia się w szczególności ochronę zabytków nieruchomości:

- 1) objętych formami ochrony, o których mowa w art. 7²³ ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, wraz z ich otoczeniem;
- 2) ujętych w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków.

Natomiast w przypadku decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

W przypadku planu ogólnego gminy, miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowego planu odbudowy uwzględnia się także zapisy gminnego programu opieki nad zabytkami oraz ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

²³ Art. 7. Formami ochrony zabytków są: 1) wpis do rejestru zabytków; 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa; 2) uznanie za pomnik historii; 3) utworzenie parku kulturowego; 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Uchwalenie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wiąże się z dopełnieniem określonej przepisami procedury. W ramach podejmowanych czynności niezbędna jest między innymi współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków w obszarze ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych. Konserwator po otrzymaniu zawiadomienia o podjęciu odpowiedniej uchwały przez Radę Miasta składa wnioski konserwatorskie, następnie wyraża opinie i udostępnia niezbędne informacje. Na koniec uzgadnia w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu projekt i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego.

W założeniach ustawodawcy miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego powinny odgrywać główną rolę w procesie kształtowania ładu przestrzennego i być efektywną formą ochrony zabytków. Utrudnieniem dla realizacji tego celu jest między innymi żmudny i czasochłonny proces powstawania i uzgadniania planu, szczególnie w skomplikowanym obszarze urbanistycznym o wielowiekowej historii, nawarstwieniach i licznych problemach, oraz sprzecznych potrzebach różnych grup interesariuszy. Warto zauważyć, że nowelizacja w 2023 roku przepisów ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wprowadziła nowy akt planowania przestrzennego – plan ogólny gminy. Jest to akt prawa miejscowego na podstawie którego sporządzane będą miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego oraz który będzie podstawą wydawania decyzji o warunkach zabudowy. Plan będzie zawierał obowiązkowo strefy planistyczne oraz gminne standardy urbanistyczne. Obowiązek opracowania tego dokumentu przez gminy został określony na 1 stycznia 2026 roku.

5.3.4. Parki kulturowe

Parki kulturowe są tworzone w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Zgodnie z art. 16 ust. 1 park tworzy rada gminy na podstawie uchwały po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Uchwała określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także zakazy i ograniczenia dotyczące:

- 1) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;
- 2) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;
- 3) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;
- 3a) zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury;
- 4) składowania lub magazynowania odpadów.

Tego typu forma ochrony jest szczególnie polecana dla form krajobrazowych i mogłaby być pomocna przy opracowaniu długofalowej strategii działania dla cennych obszarów kulturowych i kulturowo – przyrodniczych. Obecnie korzystają z niej ośrodki staromiejskie o szczególnych wartościach zabytkowych, takie jak Kraków czy Wrocław w celu efektywnych

działań na rzecz estetycznego kształtowania przestrzeni i ochrony krajobrazu kulturowego. Na obszarze gminy nie ma planów utworzenia takiej formy ochrony.

5.4. Zabytki w Gminnej Ewidencji Zabytków (GEZ).

Gmina Kluczbork posiada Gminną Ewidencję Zabytków, jest ona podstawą do sporządzenia programu opieki nad zabytkami przez gminę oraz do ustalania zapisów w dokumentach planistycznych gminy. Ewidencja w formie zbioru kart adresowych w liczbie 949 sztuk (zabytki architektoniczne, bez archeologii) została przyjęta Zarządzeniem Nr AO.0050.22.2018 Burmistrza Miasta Kluczborka z dnia 7 lutego 2018r. w sprawie przyjęcia Gminnej Ewidencji Zabytków gminy Kluczbork.

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez prezydenta miasta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Konsekwencją ujęcia obiektów lub obszarów niewpisanych do rejestru zabytków w gminnej ewidencji zabytków, jest obowiązek uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków planowanych przy nich działań za pośrednictwem właściwego organu gminy lub organu administracji architektoniczno-budowlanej. Uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków w odniesieniu do ww. ustawy obiektów prowadzone są na etapie wydania decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o lokalizacji linii kolejowej (...) oraz na etapie wydania decyzji o pozwoleniu na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego (art. 39 ust. 3 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane). Ponadto właściciele lub posiadacze zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków mają obowiązek zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o wszelkich zagrożeniach, niekorzystnych zmianach oraz o zmianie stanu prawnego zabytku. Mają też obowiązek uczestniczenia w kosztach badań archeologicznych prowadzonych na swoim terenie.

Włączenie obiektów do GEZ wymaga osiągnięcia porozumienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków co do zasadności ujęcia tego zabytku w GEZ oraz najpilniejszych postulatów konserwatorskich, a także wymaga zawiadomienia właściciela zabytku o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków. Zawiadamianie właścicieli zabytków o zamiarze włączenia do GEZ, o sporządzeniu nowej karty adresowej albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z GEZ wynika ze zmiany Rozporządzenia Ministra Kultury i

Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 roku, zmieniającego rozporządzenie w sprawie

GEZ		KARTA ADRESOWA ZABYTKU NIERUCHOMEGO		3. Miejscowość
3. Nazwa		2. Czas powstania		BAŻANY
SZKOŁA, OB. BUDYNEK MIESZKALNY		Lata 30-te XX w.		
8. Fotografia z opisem wskazującym orientację albo mapą z zaznaczonym stanowiskiem archeologicznym				
 <p>Widok budynku od południowo - zachodu</p>				4. Adres
ul. Kościelna 2 dz. nr 929/63, a.m. 2 Bażany				
5. Przynależność administracyjna				
województwo opolskie				
powiat kluczborski				
gmina Kluczbork				
6. Formy ochrony				
Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego				
7. Opracowanie karty (autor, data i podpis)				
Marta Danielska, 03.10.2017 r.				
				

Przykładowa karta adresowa Gminnej Ewidencji Zabytków: Bażany, ul. Koscielna 2, opac. M.Danielska, 2017 r.

zabytku z terenu gminy (wszystkie karty adresowe dostępne są na stronie: <https://www.bip.kluczbork.eu/>). W ostatnich latach uległ zmianie wzór karty adresowej i obecnie zawiera ona także informacje dotyczące historii i charakterystyki obiektu oraz postulaty konserwatorskie.

W ramach ewidencji konieczne jest również opracowanie kart adresowych dla stanowisk archeologicznych, gdyż do tej pory takie nie zostały wykonane.

Ochrona obiektów ujętych w ewidencji zabytków oraz wskazanych w MPZP polega przede wszystkim na dbałości o formę architektoniczną obiektu (gabaryty wysokościowe, forma dachu i rodzaj oraz kolor pokrycia, kompozycja i wystrój elewacji, kolorystyka, forma stolarki okiennej i drzwiowej). Stan techniczny zabytków włączonych do GEZ jest zróżnicowany, wynika ze sposobu użytkowania obiektu lub jego braku, ale także jest obrazem wiedzy jaką właściciele i użytkownicy mają w zakresie ochrony zabytków. Niestety, bardzo częsty jest brak jakiegokolwiek wiedzy o wartościach zabytkowych budynków, oraz o zasadach prowadzenia robót budowlanych, uwzględniających walory historyczne budynków, co przekłada się na stałe zmniejszanie zasobu zabytkowego.

Stąd konieczne jest propagowanie wśród mieszkańców zabytkowych domów wiedzy o wartości budynków, ich detalu architektonicznym, o zasadach prowadzenia prac w obiektach zabytkowych np. poprzez odpowiednie broszurowe opracowania, konkursy na poprawnie przeprowadzone prace konserwatorskie, artykuły w prasie lokalnej, informacje na stronie internetowej, można w tym wypadku wykorzystywać bezpłatne opracowania przygotowane przez specjalistyczne instytuty np. Narodowy Instytut Konserwacji Zabytków, który przygotował dla właścicieli obiektów zabytkowych poradnik: *Zabytkowy budynek. Poradnik dla*

wie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. z 2019r., poz. 1886).

Do powyższych zaawizowań o włączeniu karty do GEZ lub o wykonaniu nowej, dołącza się odpowiednią kartę ewidencyjną. Obok przykładowa karta ewidencyjna

właścicieli i użytkowników²⁴. Uzupełnieniem działalności popularyzującej i edukującej jest system wsparcia finansowego w ramach udzielanych dotacji przez Urząd Miasta w Kluczborku na prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych w zabytkach. Także obiekty włączone do ewidencji, a nie wpisane do rejestru mogą uzyskać dotację na prace przy zabytkach. Możliwość dotowania prac przez samorządy umożliwiła nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 2017 roku i jest ona systematycznie realizowana w gminie Kluczbork.

Wykaz zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków stanowi załącznik Nr 1.

5.5. Działania gminy w obszarze dziedzictwa kulturowego

Działania Urzędu Miasta Kluczborka w obszarze dziedzictwa kulturowego koncentrują się wokół zabytków o największym znaczeniu dla gminy, gdyż są to obiekty będące istotną częścią historii materialnej miasta, świadectwem jego rozwoju, działalności ważnych dla miasta osób, budują tożsamość mieszkańców oraz są jego wyróżnikiem, co jest wykorzystywane w poszerzaniu oferty kulturalnej i rekreacyjnej oraz istotnie wspiera promocję gminy w tworzeniu ciekawej oferty turystycznej

Zadaniem aktualnego *Programu* jest wskazanie celów działania w obszarze posiadanych zasobów – wyboru najbardziej cennych i jednocześnie zaniedbanych zabytków wpisanych do rejestru i ujętych w gminnej ewidencji zabytków, w celu ustalenia właściwej kolejności na liście zadań własnych a także pomocy finansowej dla innych podmiotów.

5.5.1. Obiekty zabytkowe będące własnością gminy

Gmina Kluczbork jest właścicielem i posiadaczem zabytków wpisanych do rejestru zabytków i ujętych w gminnej ewidencji zabytków. Nakłada to na miasto obowiązki wynikające z ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Zgodnie bowiem z art. 5 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami właściciel zabytku jest zobowiązany do:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Obiekty będące własnością gminy to: elementy dawnego systemu obronnego miasta – relikty murów miejskich z basztą (obecnie wodociągowa wieża ciśnień), budynki szkół i instytucji np. ratusz, kamienice, cmentarze, zabytkowa zieleń.

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	LOKALIZACJA	WŁASNOŚĆ
Obiekty i obszary wpisane indywidualnie do rejestru zabytków				
1	Kluczbork	park miejski krajobrazowy		Gmina
2	Kluczbork	szkoła, dom	ul. Mickiewicza 10	Powiat + Gmina

²⁴ Katarzyna Sielicka Zabytkowy budynek. Poradnik dla właścicieli i użytkowników, wydawnictwo NIKZ Warszawa 2024, wersja cyfrowa dostępna: <https://nikz.pl/sklep/>

3	Kluczbork	kaplica cmentarna na cmentarzu komunalnym	ul. Opolska	Gmina
4	Kluczbork	cmentarz wojenny Armii Radzieckiej	ul. Opolska	Gmina
5	Kluczbork	ratusz	ul. Rynek 1	Gmina
6	Kluczbork	baszta	ul. Zamkowa	Gmina
7	Kluczbork	Muzeum	ul. Zamkowa 10	Gmina + Muzeum (użyt. wieczysty)
Obiekty w gminnej ewidencji zabytków				
8	Bogacica	szkoła (przedszkole)	ul. Wolności 4	Gmina
9	Borkowice	dom	ul. Wiejska 2	Gmina
10	Borkowice	szkoła	ul. Wiejska 48	Gmina
11	Kluczbork	willa	ul. Chopina 1	Gmina
12	Kluczbork	fragmenty murów obronnych	ul. Damrota, Pułaskiego, Krakowska, Jagiellońska	Gmina + wł. prywatni
13	Kluczbork	dom,	ul. Jagiellońska 4	Gmina + wł. prywatni
14	Kluczbork	budynek starostwa i urzędu miejskiego	ul. Katowicka 1	Gmina, Starostwo, Skarb Państwa
15	Kluczbork	dom z budynkiem gospodarczym i ogrodzeniem	ul. Młyńska 4	Gmina
16	Kluczbork	cmentarz komunalny	ul. Opolska	Gmina
17	Kluczbork	bramka w ogrodzeniu cmentarza komunalnego	ul. Opolska	Gmina
18	Kluczbork	kaplica grobowa na cmentarzu komunalnym	ul. Opolska	Gmina
19	Kluczbork	pozostałość fosy	ul. Pułaskiego	Gmina
20	Kluczbork	aleja kasztanowców wzdłuż dawnej fosy	ul. Pułaskiego	Gmina
21	Kluczbork	kino	ul. Pułaskiego 3	Gmina
22	Kluczbork	dom	ul. Wolności 10	Gmina + wł. prywatni
23	Kluczbork	szkoła, ob. szkoła podstawowa nr 2	ul. Wolności 17	Gmina
24	Kluczbork	szkoła powszechna katolicka, ob. szkoła muzyczna	ul. Wolności 18	Gmina
25	Kluczbork	sala gimnastyczna w zespole szkolnym	ul. Wolności 18	Gmina
26	Kluczbork	łazienka w zespole szkolnym	ul. Wolności 18	Gmina
27	Kluczbork	szkoła średnia żeńska, ob. szkoła podstawowa nr 2	ul. Wolności 19	Gmina
28	Kluczbork	dom	ul. Wołczyńska 14	Gmina + wł. prywatni
29	Kluczbork	dom	ul. Wołczyńska 50	Gmina + wł. prywatni
30	Kluczbork	dom	ul. Wołczyńska 50a	Gmina + wł. prywatni
31	Kluczbork	dom	ul. Wołczyńska 54	Gmina + wł. prywatni
32	Kluczbork	dom	ul. Zamkowa 3	Gmina + wł. prywatni
33	Kluczbork	dom	ul. Zamkowa 5	Gmina + wł. prywatni
34	Kluczbork	dom	ul. Zamkowa 13	Gmina + wł. prywatni

35	Krasków	szkoła z budynkiem gospodarczym ob. przedszkole	nr 59	Gmina
36	Kujakowice Górne	szkoła	ul. Klonowa 37 (dawna ul. XXX-lecia)	Gmina
37	Kuniów	dom nauczyciela, ob. budynek usługowy	nr 66	Gmina
38	Kuniów	szkoła	nr 74	Gmina
39	Ligota Dolna	szkoła	ul. Wołczyńska 73	Gmina
40	Łowkowice	szkoła	ul. Księdza Rigola 33	Gmina
41	Maciejów	szkoła	nr 16	Gmina + wł. prywatny
42	Smarydy Górne	szkoła	ul. Kościelna 10	Gmina

W latach ubiegłych zostały podjęte działania w celu poprawy stanu technicznego większości z tych obiektów, stąd stan zasobów należy określić jako dobry. W najgorszym stanie technicznym są relikty murów miejskich. W tym zakresie wskazane jest wykonanie prac zabezpieczających.

W trakcie obowiązywania programu opieki w latach 2024-2027 zakłada się podjęcie działań rewitalizacyjnych dotyczących następujących obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską:

Lp.	Tytuł przedsięwzięcia rewitalizacyjnego	Podmiot realizujący
1.	Rewitalizacja terenu rekreacyjnego przy Parku Miejskim ul. Sportowa w Kluczborku.	Gmina Kluczbork, Ośrodek Sportu i Rekreacji, Miejski Zarząd Obiektów Komunalnych
2.	Utworzenie domu dziennego pobytu dla seniorów.	Gmina Kluczbork, Ośrodek Pomocy Społecznej
3.	Zagospodarowanie podwórek na obszarze rewitalizacji w ramach konkursu dotacyjnego „Przemiany podwórkowe”.	Gmina Kluczbork, Wspólnoty Mieszkaniowe
4.	Zrównoważone wykorzystanie zieleni miejskiej na terenie miasta Kluczborka poprzez rewitalizację terenów zielonych znajdujących się przy Powiatowym Centrum Zdrowia S.A. w Kluczborku.	Powiat Kluczborski, Powiatowe Centrum Zdrowia S.A. w Kluczborku
5.	Rewitalizacja Kluczborskiego Centrum Kultury.	Gmina Kluczbork, Kluczborskie Centrum Kultury
6.	Podniesienie estetyki przestrzeni publicznej miasta Kluczborka poprzez remont zabytkowych elewacji budynków Zespołu Szkół Ogólnokształcących oraz Zespołu Szkół Nr I w Kluczborku.	Powiat Kluczborski
7.	Podniesienie estetyki przestrzeni publicznej miasta Kluczborka poprzez remont elewacji Muzeum im. Jana Dzierżona wraz z remontem pawilonu plenerowego z wystawą stałą uli figuralnych.	Gmina Kluczbork Muzeum im. Jana Dzierżona

Źródło: <https://www.bip.kluczbork.eu/plik,20050,projekt-gpr-gminy-kluczbork-do-2030-pdf.pdf>

5.5.2. Infrastruktura i działania gminy w zakresie wykorzystania dziedzictwa kulturowego do popularyzacji miasta i obszaru gminy.

Gmina Kluczbork realizuje szereg zadań na rzecz popularyzacji miasta i okolic jako miejsca przyjaznego mieszkańcom i turystom, oferującym ciekawą ofertę spędzania wolnego czasu. To liczne wydarzenia i atrakcje kulturalne oraz propozycje aktywnego spędzania czasu m.in. poprzez korzystanie z tras turystycznych o różnym stopniu trudności, długości i różnorodnych tematach.

Na terenie Gminy występują liczne szlaki piesze i rowerowe. Szczególnie interesujące mogą być oznakowane szlaki tematyczne prezentujące zabytki i ciekawą historię, tj.: Szlak miejski po zabytkach Kluczborka, który jest opisany – folder z informacjami dostępny jest na stronie internetowej (w języku polskim oraz w językach angielskim i niemieckim) a także posiada oznakowanie w terenie w formie tablic prezentujących historię i najważniejsze dane dotyczące zabytków:

Folder poświęcony zabytkom Kluczborka oraz jedna z tablic dot. zabytku, tablica na wjeździe do Bogacicy

Zasoby dziedzictwa kulturowego promowane są także przez inne jednostki działające na tym obszarze, m.in. Lokalna Grupa Działania „Dolina Stobrawy” podejmuje szereg inicjatyw w tym zakresie, prezentuje ofertę turystyczną, dziedzictwo kulturowe, lokalnych rzemieślników, a także promuje rozwój wsi tematycznych – to sposób na ożywienie gospodarki wiejskiej oraz zapewnienie mieszkańcom wsi alternatywnych dochodów na bazie posiadanych zasobów, między innymi kulturowych, na terenie gminy taką formę aktywności i promocji realizują następujące wsie:

- Maciejów- Miodowa Kraina
- Borkowice- Wioska Drewna
- Bogacica- Wioska Bogactwa Natury
- Bąków- Truskawkowa Wieś
- Krasków - Bociania Wieś²⁵

²⁵ Źródło: LGD Dolina Stobrawy

Zarówno w Kluczborku jak i na obszarach wiejskich wzbogaćana jest oferta turystyczna poprzez nowoczesne formy aktywności dla mieszkańców i gości, wśród nich są np. questy, te edukacyjne gry terenowe dostępne są obecnie w Kluczborku - *Spacerkiem przez Kluczbork* oraz w Bąkowie - *Drewniany skarb Bąkowa*.

Ławeczka wraz z tablicą poświęconą Borkowicom w centrum wsi, ulotka questu w Bąkowie

Analizując stan techniczny i kompletność infrastruktury turystycznej w gminie, należy zauważyć, że konieczne jest uzupełnienie informacji w terenie o przebiegu szlaków, dodatkowo zauważono, że część elementów stanowiących wyróżniki danej miejscowości (tzw. witacze, elementy małej architektury) z czasem uległy standardowemu uszkodzeniu: nastąpiło wyblaknięcie tablic i napisów, uszkodzenie drewna, odpadanie farby). Stąd wskazane jest zwrócenie uwagi na problem naprawy i remontów tego typu elementów – działania te może wspierać gmina, przy zaangażowaniu lokalnych stowarzyszeń.

Popularyzacja miasta i gminy to przede wszystkim aktywność instytucji kultury. W Kluczborku działają miejskie jednostki kultury, ważne w obszarze popularyzacji sztuki i edukacji kulturalnej, to oprócz muzeum miejskiego im. Jana Dzierżona jest Centrum Kultury kontynuujące pracę działającego od 1947 roku domu kultury oraz Centrum Aktywności Lokalnej, działające w dawnym kinie Bajka które zajmuje się tworzeniem, upowszechnianiem kultury, w szczególności z zakresu działalności kulturalnej, kinematograficznej, edukacyjnej i szkoleniowej. Miejska i Gminna Biblioteka Publiczna, która uzupełnia ofertę o wydarzenia kulturalne – spotkania z autorami książek, prezentacją wystaw i warsztatów.

W Kluczborku organizowane są liczne imprezy kulturalno-rekreacyjne o randze regionalnej i międzynarodowej. Organizatorami tych imprez jest Urząd Miasta, podległe jednostki organizacyjne oraz inne instytucje, organizacje i stowarzyszenia.

Do najważniejszych cyklicznych imprez kulturalno – rekreacyjnych nawiązujących do szeroko rozumianego dziedzictwa kulturowego, zaliczyć można m.in.:

- Kluczborskie Koncerty Muzyki Organowej i Kameralnej, które odbywają się w kościele ewangelickim (w roku 2024 po raz trzydziesty dziewiąty), w poszerzonej od kilku lat formule koncertów muzyki organowej i kameralnej, przy współpracy Parafii Ewangelickiej z Centrum Kultury.

Gmina wspiera również działalność organizacji pozarządowych zajmujących się dziedzictwem kulturowym, jest to możliwe w formie dotacji o które mogą się ubiegać organizacje pozarządowe w otwartym konkursie ofert na zadania z zakresu kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego. W roku 2024 gmina na ten cel przeznaczyła 70 000 złotych.

Popularyzacja działalności osób i jednostek zaangażowanych w obszarze dziedzictwa kulturowego jest realizowana także poprzez doroczną nagrodę *Kluczborska Baszta* - jest to nagroda przyznawana przez Burmistrza Miasta Kluczborka zarówno osobom indywidualnym, jak i stowarzyszeniom czy instytucjom biznesu, a stanowiąca wyraz najwyższego uznania za godną podziwu pracę i wybitne osiągnięcia w różnych dziedzinach życia, w tym także związanych z kulturą i zabytkami.

6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SWOT

Stan zachowania zabytków nieruchomych na terenie gminy jest zróżnicowany w zależności od kategorii obiektów. W najlepszym stanie są zabytki sakralne, kościoły i kapliczki. Gmina systematycznie udziela dotacji celowych na dofinansowanie prac budowlano-konserwatorskich przy zabytkach, zarówno wpisanych do rejestru zabytków jak i ujętych w gminnej ewidencji zabytków. Co szczególnie istotne w grupie beneficjentów pozyskujących dotacje są liczne wspólnoty mieszkaniowe, w efekcie stale się zwiększa ilość zabytków poddanych pracom remontowym. Problemem pozostaje duża ilość zasobu zabytkowego, który wymaga znaczących nakładów finansowych.

Tabela. Analiza – mocne i słabe strony

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • posiadanie gminnej ewidencji zabytków; • opracowane miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy uwzględniające ochronę dziedzictwa kulturowego; • stabilna polityka władz samorządowych w zakresie ochrony zabytków; • środki finansowe przeznaczane na dotacje na remonty i konserwacje zabytków; • powiatowy konserwator zabytków; • różnorodność zasobów zabytkowych; • zachowany w znacznym stopniu historyczny układ wsi oraz tradycyjny układ zagrody; • stosunkowo wysokie wartości dziedzictwa kulturowego wsi (Kujakowice Dolne i Górne), liczne nagrody i wyróżnienia w konkursie „Piękna Wieś Opolska”; 	<ul style="list-style-type: none"> • zły stan techniczny części obiektów zabytkowych nie będących własnością gminy; • niewystarczający stan zabezpieczenia zabytków i postępujący proces ich niszczenia; • zły stan techniczny zabytków pozbawionych funkcji użytkowych (mury miejskie, zabytki techniki np. kolejowe, pałace i zabytki folwarczne – dawne spichlerze, młyny, gorzelnie itp.) • niewystarczająca infrastruktura szlaków i ścieżek turystycznych; • niekorzystny system własności części zasobu zabytkowego - (efekt historycznej wyprzedaży mienia komunalnego); • brak wystarczających funduszy na remonty budynków komunalnych;

<ul style="list-style-type: none"> • wielowiekowa tradycja kulturowa, w tym tradycja pszczelarska; • biegnący przez gminę szlak drewnianych kościołów oraz kapliczek; • dobre walory turystyczno - wypoczynkowe subregionu; • działalność Kluczborsko - Oleskiej Lokalnej Organizacji Turystycznej „KOLOT”; • wysokie walory środowiska przyrodniczego oraz terenów o walorach ekologicznych; • rozwinięta sieć placówek kulturalno - oświatowych; • duża ilość zieleni miejskiej; • dobra sieć połączeń drogowych i kolejowych; • wśród lokalnej społeczności wzrost poczucia regionalnej tożsamości kulturowej; • dbałość mieszkańców o wygląd swoich miejscowości. 	<ul style="list-style-type: none"> • postępująca dekapitalizacja majątku gminy - konieczność modernizacji (np. szkoły, obiekty kultury); • ograniczona oferta usług gastronomicznych i hotelowych w mieście; • niewystarczająca ilość oznakowania zabytków i informacji o nich na obszarach wiejskich; • niezadowalający poziom edukacji mieszkańców w zakresie kultury, sztuki i znaczenia dziedzictwa kulturowego; • niewystarczające zrozumienie społeczne dla potrzeb ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego; • niewielka wiedza o dziedzictwie niematerialnym, brak twórców ludowych • niska świadomość społeczna o prawnych zobowiązaniach właściciela do należytego utrzymania zabytków i terenów zielonych.
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> • miasto Kluczbork - stolica powiatu; • istotna pozycja miasta w skali województwa opolskiego - ośrodek subregionalny; • uwzględnianie dziedzictwa kulturowego w dokumentach strategicznych i programach rozwojowych gminy oraz powiązanie promocji zabytków z turystyką; • przygotowane konkretne zadania związane z rewitalizacją obiektów i obszarów zabytkowych; • potencjał dla rozwoju produktów regionalnych - moda na zdrową żywność, produkty regionalne; • promocja „produktu turystycznego” gminy związanego z tradycjami pszczelarskimi; • położenie w pobliżu Stobrowskiego Parku Krajobrazowego; • wielokulturowość mieszkańców gminy; 	<ul style="list-style-type: none"> • odpływ wysoko wykwalifikowanej kadry z terenu gminy, migracja zarobkowa młodszych pokoleń i związane z tym zatracanie więzi z regionem; • luki prawne i brak spójności w przepisach np. ustawy o ochronie zabytków w relacji z prawem budowlanym; • brak jasnych i przejrzystych przepisów regulujących działania przy obiektach zabytkowych niewpisanych do rejestru zabytków; • mało skuteczna egzekucja prawna w zakresie samowoli budowlanych oraz dewastacji zabytków i środowiska • kolizja pomiędzy wymogami ochrony konserwatorskiej, a polityką oszczędzania energii (wykonywanie dociepleń elewacji

<ul style="list-style-type: none"> • możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej; • rosnące zapotrzebowanie na turystykę lokalną, w tym poszukiwanie aktywnych form spędzania wolnego czasu – rowerowe, wodne, konne; • rozwój działalności gospodarczej o charakterze turystycznym na bazie dziedzictwa kulturowego; 	<p>obiektów zabytkowych metodami degradującymi wartości zabytkowe),</p> <ul style="list-style-type: none"> • nieuwzględnianie charakteru regionalnej architektury w nowych inwestycjach; • niewystarczające fundusze zewnętrzne na prace konserwatorskie ze względu na duże potrzeby w tym zakresie; • zanik wrażliwości na regionalne wartości zabytkowe w budownictwie prywatnym i publicznym;
--	---

7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE.

Realizacja *Programu opieki* zakłada realizację trzech priorytetów, w ramach których ustalono kierunki działań oraz zadania. W efekcie ochrona i opieka nad zabytkami Gminy Kluczbork ma zmierzać do:

- Systemowego działania samorządu w obszarze lokalnego dziedzictwa kulturowego poprzez wdrożenie programu opieki.
- Dbałości o krajobraz kulturowy miasta oraz obszarów wiejskich, mającego na celu zachowanie charakterystycznych elementów zabytkowych i przyrodniczych.
- Efektywnego wykorzystania środków finansowych na działania w obszarze ochrony zabytków, szczególnie na finansowanie prac w obiektach zabytkowych.
- Rewitalizacji obszarów zdegradowanych i zaniedbanych z uwzględnieniem społecznego charakteru projektów.
- Wspierania aktywności lokalnej mającej na celu poszanowanie i dbanie o dziedzictwo, z uwzględnieniem dziedzictwa niematerialnego.
- Wzbogacania oferty turystycznej miasta m.in. poprzez nowe formy działań i aktywności zróżnicowanych grup docelowych w obszarze dziedzictwa kulturowego.
- Opracowania i wdrażania kolejnych projektów edukacyjnych mających na celu zwiększenie wiedzy, świadomości, a także umiejętności mieszkańców dotyczących zasobów kulturowych gminy oraz o zasadach i metodach jego ochrony.

Priorytet 1

Ochrona i opieka nad dziedzictwem kulturowym jako element rozwoju społeczno-ekonomicznego gminy.

Kierunki działań	Zadania
Monitorowanie zasobu zabytkowego wraz z wdrożeniem działań na rzecz	Realizacja systematycznych kontroli stanu zachowania zabytków oraz prowadzenie prac remontowo – konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność gminy,

poprawy stanu ich zachowania	szczególnie obiektów w złym stanie technicznym (m.in. wykonanie zabezpieczeń murów miejskich)
	Dofinansowanie w ramach środków pochodzących z budżetu gminy prac konserwatorskich przy zabytkach nie stanowiących własności gminy
	Prowadzenie monitoringu i weryfikacja obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków wraz z opracowywaniem informacji nt. tych zasobów
	Systematyczna aktualizacja „Planu ochrony zabytków gminy Kluczbork na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych”
Współpraca z właścicielami zabytków w celu ich ekspozycji jako wyróżników gminy w rozwoju ekonomicznym i społecznym gminy	Określenie zasad i wdrażanie systemowych rozwiązań współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych (np. informacje o dotacjach, programach, konkursach dot. zabytków)
	Popularyzacja właściwych metod realizacji prac konserwatorskich i robót budowlanych w zabytkach, utrwalających ich wartości (tradycyjne tynki, detal architektoniczny, zabytkowa stolarka, ceramiczne pokrycia dachowe w historycznym kształcie i kolorystyce)
	Zwiększanie świadomości mieszkańców na czym polega opieka nad zabytkami (brozury, artykuły, informacje online)
	Wspieranie właścicieli zabytków adaptujących obiekty na funkcje usługowe (hotele, gospodarstwa agroturystyczne, rozrywka i in.) oraz użytkowników zabytków wyznaczonych do zadań rewitalizacyjnych w Gminnym Programie Rewitalizacji Gminy Kluczbork do roku 2030

Priorytet 2

Integracja działań dotyczących dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego i krajobrazowego w celu spójnego i efektywnego rozwoju gminy.

Kierunki działań	Zadania
Uwzględnianie dziedzictwa kulturowego gminy jako czynnika stymulującego rozwój gospodarki i turystyki	Uwzględnianie dziedzictwa kulturowego w opracowaniach strategicznych i dokumentach planistycznych gminy, szczególnie w nowym planie ogólnym gminy
	Ustalenie zasad technicznych i estetycznych dot. szyldów i reklam w obszarach i na obiektach zabytkowych
	Porządkowanie otoczenia ważnych, miejskich zabytków, w tym wtórnego grodzienia terenów i nasadzeń przy murach miejskich i d. fosie wraz z bieżącymi pracami zabezpieczającymi
Działania zwiększające atrakcyjność dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego	Opracowywanie i wdrażanie projektów dotyczących podnoszenia estetyki przestrzeni publicznej nawierzchni, ogrodzeń, elementów małej architektury, zieleni, wpływających na jakość przestrzeni publicznej
	Prowadzenie prac przy zabytkowych obiektach i zespołach zieleni oraz małej architektury: parkach, cmentarzach (także nieczynnych), pomnikach przyrody, kapliczkach i in.

	Rewitalizacja podwórek, tworzenie parków kieszonkowych na obszarze miasta z wsparciem finansowym (konkurs dotacyjny „Przemiany podwórkowe”) wraz z popularyzacją dobrych praktyk
Ochrona i poprawa stanu zachowania krajobrazu kulturowego obszarów wiejskich	Poprawa ładu przestrzennego wsi oraz zapobieganie rozpraszaniu osadnictwa m.in. poprzez zapisy w mpzp dotyczące ochrony historycznych układów, linii zabudowy i jej gabarytów, formy architektonicznej, ścisłego określenia zasad kontynuacji historycznych siedlisk dla nowej zabudowy
	Realizacja projektów wspierających zachowanie i odtworzenia tradycyjnej roślinności ogródków przydomowych i sadów oraz charakterystycznych alei i zadrzewień wiejskich

Priorytet 3

Promocja i edukacja o dziedzictwie kulturowym jako element budowania lokalnej tożsamości w celu tworzenia warunków dla skutecznej ochrony zabytków.

Kierunki działań	Zadania
Poszerzanie informacji o dziedzictwie kulturowym gminy	Kontynuacja projektów związanych z systemem informacji i promocji środowiska kulturowego, historii i randze zabytków gminy w przestrzeni publicznej (tablice, kody QR, Poznaj historię), z uwzględnieniem obszarów wiejskich
	Kontynuacja udostępniania (GEZ) wraz z bieżącym uzupełnianiem informacji o zabytkach gminy na stronie internetowej
	Wspieranie projektów prezentujących historię gminy uwzględniających mało znane grupy zabytków: zabytki archeologiczne, zabytki techniki itp.
	Opracowanie spacerów wirtualnych wybranych zabytków – zwiększenie zainteresowania zabytkami, poszerzenie oferty dotyczącej zasobów zabytkowych udostępnianych on-line
Promocja lokalnego dziedzictwa kulturowego	Popularyzacja ścieżek pieszych i rowerowych poświęconych dziedzictwu kulturowemu oraz uzupełnianie oferty w tym zakresie poprzez nowe propozycje tematyczne oraz inne formy (questy, konne, wodne i in.) – współpraca z innymi samorządami na poziomie regionalnym
	Monitorowanie stanu oznakowania zabytków oraz uzupełnianie informacji w przestrzeni publicznej o walorach kulturowych gminy
	Opracowanie nowych, atrakcyjnych form poznawania dziedzictwa kulturowego gminy przy współpracy instytucji, stowarzyszeń, szkół itp.
	Wspieranie działalności instytucji kultury i inicjatyw organizacji pozarządowych działających na rzecz ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego
Kształcenie i edukacja dzieci, młodzieży i ich	Inicjowanie i wspieranie realizacji w przedszkolach i szkołach programów związanych z ochroną lokalnego dziedzictwa kulturowego

rodziców na rzecz ochrony zabytków	Wspieranie programów działających na rzecz edukacji i popularyzacji dziedzictwa wiejskiego zarówno materialnego jak i niematerialnego
	Organizowanie i wspieranie konkursów, wystaw i innych działań edukacji kulturowej, szczególnie realizowanych w przestrzeniach publicznych
	Organizacja pikników rodzinnych i innych form aktywności rodzinnej w ramach wydarzeń związanych z lokalną historią, ważnymi postaciami Kluczborka, wydarzeniami ogólnokrajowymi związanymi z dziedzictwem kulturowym (Europejskie Dni Dziedzictwa, Noc Muzeów i in.)

8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Realizacja założeń programowych, określonych w rozdziale siódmym, powinna być prowadzona przy pomocy następującego instrumentarium:

- *instrumenty prawne* – wynikające z przepisów ustawowych, m.in.: uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, powołanie parku kulturowego, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy, wdrożenie uchwały krajobrazowej, wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków, itp.;
- *instrumenty finansowe* – finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje na remonty obiektów wpisanych do rejestru zabytków nie będących własnością gminy, dla właścicieli i posiadaczy zabytków wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków oraz włączonych do gminnej ewidencji zabytków;
- *instrumenty koordynacji* - realizacja projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w gminnej strategii i innych dokumentach, współpraca w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami z innymi jednostkami samorządowymi: z powiatem i samorządem województwa, z instytucjami kultury, organizacjami wyznaniowymi oraz bezpośrednio z właścicielami zabytków;
- *instrumenty społeczne* m.in. system konsultacji i dyskusji publicznych, działania edukacyjne, promocyjne, współpraca z organizacjami społecznymi i pozarządowymi, systemy szkoleń dla właścicieli obiektów zabytkowych, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami;
- *instrumenty kontrolne* – aktualizacja gminnej ewidencji zabytków, opracowanie ewidencji dotyczącej stanowisk archeologicznych, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego w skali gminy, sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji GPOnZ oraz aktualizacja *Programu opieki* wynikająca z czteroletniego okresu obowiązywania programu.

9. ZASADY OCENY REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Wymóg prowadzenia kontroli realizacji Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Kluczbork wynika wprost z art. 87 ust. 5 i 6 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Zgodnie z tym dokumentem Burmistrz Miasta Kluczborka ma obowiązek sporządzić sprawozdanie z realizacji programu oraz przedstawić go radzie miejskiej co dwa lata. Sprawozdanie to przedstawia się również wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków.

Celem tych działań jest monitorowanie procesu wdrażania *Programu opieki*, co umożliwi ocenę skutków dla dziedzictwa realizowanych w ramach przyjętych zadań oraz wprowadzaniu ewentualnych korekt i propozycji zmian, tak, aby program najskuteczniej jak to możliwe, realizował cele ochrony dziedzictwa kulturowego gminy. Przygotowanie sprawozdania po dwóch latach funkcjonowania niniejszego programu będzie szczególnie istotne, ponieważ będzie to okres wdrażania zaktualizowanych dokumentów strategicznych.

W ramach monitoringu realizacji programu stosowane będą następujące zasady oceny:

Priorytet 1

Ochrona i opieka nad dziedzictwem kulturowym jako element rozwoju społeczno-ekonomicznego gminy.

- Poziom wydatków z budżetu gminy na opiekę nad zabytkami w poszczególnych latach – dotycząca prowadzenie prac remontowo – konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność gminy;
- Poziom wydatków z budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami w poszczególnych latach – udzielanie dotacji;
- Ilość informacji dedykowanych właścicielom i użytkownikom obiektów zabytkowych (brozury, ulotki, artykuły, informacje online i inne)

Priorytet 2

Integracja działań dotyczących dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego i krajobrazowego w celu spójnego i efektywnego rozwoju gminy.

- Ilość opracowanych i aktualizowanych dokumentów planistycznych obejmujących dziedzictwo kulturowe
- Ilość zrealizowanych prac oraz przygotowanych projektów dotyczących zabytkowych elementów i zespołów zieleni,
- Ilość wykonanych rewitalizacji podwórek i innych działań rewitalizacyjnych

Priorytet 3

Promocja i edukacja o dziedzictwie kulturowym jako element budowania lokalnej tożsamości w celu tworzenia warunków dla skutecznej ochrony zabytków.

- Ilość utworzonych szlaków turystycznych, tablic informacyjnych, ścieżek edukacyjnych, ścieżek przyrodniczo – dydaktycznych oraz ilość przygotowanych nowych form aktywności (questów, gier terenowych i in.);
- Ilość zrealizowanych konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych oraz wydarzeń w ramach EDD, Nocy Muzeów itp. związanych z ochroną i popularyzacją dziedzictwa kulturowego na terenie gminy;

- Ilość opracowanych programów edukacyjnych i pomocy naukowych dotyczących edukacji regionalnej

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Podstawowym źródłem finansowania zabytków w Polsce są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów jednostek samorządu terytorialnego. Finansowanie odbywa się na zasadach dofinansowywania prac przy obiektach zabytkowych, w oparciu o zapisy Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Dysponentami środków są:

- Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- Wojewódzcy Konserwatorzy Zabytków,
- organ stanowiący – gminy, powiatu, samorządu województwa.

Zadania te realizowane są głównie poprzez corocznie organizowane nabory wniosków. Dotacja udzielana jest osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego.

Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków na podstawie art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami może obejmować nakłady konieczne na:

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrza;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- 14) uzupełnienie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;

- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Z reguły dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych prac. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

Należy zaznaczyć, że dotację na zabytek ujęty w gminnej ewidencji zabytków może przyznać organ stanowiący – gminy, powiatu, samorządu województwa (brak takiej możliwości w przypadku dotacji udzielanych przez ministra kultury czy konserwatora wojewódzkiego – tu niezbędny jest wpis do rejestru zabytków).

Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków.

Zgodnie z art. 81 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tj. Dz.U. z 2022 r. poz. 840 z późn.zm.) oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tj. Dz.U. z 2024 r. poz. 609 i 721) finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach jest obowiązkiem jednostki samorządu terytorialnego. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym.

Gmina Kluczbork przyznaje dotacje na podstawie Uchwały NR XXVIII/431/21 Rady Miejskiej w Kluczborku z dnia 27 stycznia 2021 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji z budżetu Gminy Kluczbork na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji

Finansowanie prac w obiektach zabytkowych niebędących własnością miasta jest systematyczne. Tylko w latach 2022-2023 samorząd przeznaczył na zadania w obszarze ochrony zabytków na terenie gminy kwotę: 813 897,16 zł.

Finansowanie prac z innych źródeł:

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego ogłasza corocznie Programy, w ramach których są finansowane zadania z zakresu kultury. Ochronie i opiece nad zabytkami dedykowane jest Program „Dziedzictwo kulturowe”, a szczególnie:

Priorytet „Ochrona zabytków”

Priorytet „Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą”

Priorytet „Ochrona i cyfryzacja dziedzictwa kulturowego”

Priorytet „Ochrona zabytków archeologicznych”

Priorytet „Wspieranie działań muzealnych”

Priorytet „Kultura ludowa i tradycyjna”

Priorytet „Ochrona zabytków archeologicznych”

Zgodnie z art. 83 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na zasadach określonych w przepisach o zasadach finansowania nauki, minister właściwy do spraw nauki może również przyznać środki finansowe na badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne lub inne badania naukowe związane z prowadzeniem prac konserwatorskich i restauratorskich przy obiektach zabytkowych.

Opolski Wojewódzki Konserwator Zabytków

Dotacje przyznawane przez Opolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków mogą być udzielane na prace planowane do wykonania lub jako refundacje poniesionych wcześniej nakładów (analogicznie jak dotacje ministra kultury). Ilość i wysokość udzielanych dotacji zależy od ilości zgłoszonych wniosków i wartości środków posiadanych w budżecie przez WKZ na ten cel. Dotacje mogą być przyznane podmiotom niezaliczanym do sektora finansów publicznych, tj. osobom fizycznym, jednostkom samorządu terytorialnego lub innym jednostkom organizacyjnym, będących właścicielami lub posiadaczami zabytku wpisanego do rejestru albo posiadającymi taki zabytek w trwałym zarządzie.

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji:

- Program Razem bezpieczniej związany w dofinansowaniu zadań z zakresu poprawy bezpieczeństwa i zabezpieczenia obiektów zabytkowych (systemy p. pożarowe i p. włamaniami) adresowane do jednostek samorządu terytorialnego, organizacji pozarządowych, kościołów i związków wyznaniowych;
- Fundusz Kościelny przeznaczony m.in. na remonty i konserwację obiektów sakralnych o wartości zabytkowej, tylko na podstawowe prace zabezpieczające sam obiekt (remonty dachów, elewacji, osuszanie i odgrzybianie, remonty instalacji itp.) – bez otoczenia, wystroju i obiektów towarzyszących. Podmiotami uprawnionymi do otrzymania dotacji są osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych, działających na podstawie ustaw o stosunku Państwa do kościołów oraz związków wyznaniowych.

Środki samorządowe z budżetu województwa opolskiego. Ze środków województwa są udzielane dotacje celowe na realizację zadań związanych z pracami konserwatorskimi, restauratorskimi lub robotami budowlanymi przy zabytkach, znajdujących się na obszarze województwa opolskiego, posiadających istotne znaczenie kulturowe. Zarząd Województwa Opolskiego w corocznym ogłoszeniu podaje wysokość środków finansowych przeznaczonych na

dotacje, terminy składania wniosków oraz ich rozpatrzenia. Inne wspieranie przedsięwzięć w obszarze edukacji i popularyzacji dziedzictwa kulturowego to realizacja otwartych konkursów ofert.

Fundusze strukturalne Unii Europejskiej

Poza źródłami finansowania, pochodzącymi ze środków publicznych budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej. W obecnej perspektywie polityka spójności jest realizowana z następujących funduszy unijnych:

Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego,
Europejski Fundusz Społeczny+,
Fundusz Spójności,
Europejski Fundusz Morski, Rybacki i Akwakultury,
Fundusz na rzecz Sprawiedliwej Transformacji.

Środki wspierające dziedzictwo kulturowe to np. Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko na lata 2021-2027 (FEnIKS),

Wsparcie kultury i ochrony zabytków w perspektywie finansowej 2021 – 2027 jest realizowane z Programu Fundusze Europejskie dla Opolskiego 2021-2027 (w ramach Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego) w zakresie Celu Polityki 5 *Europa bliżej obywateli dzięki wspieraniu zrównoważonego i zintegrowanego rozwoju obszarów miejskich, wiejskich i przybrzeżnych w ramach inicjatyw lokalnych.*

Są to następujące działania:

Działanie FEOP.10.02 Rewitalizacja na obszarach miejskich

Cel szczegółowy EFRR.CP5.I - Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich

Typy przedsięwzięć:

Fizyczna regeneracja i bezpieczeństwo przestrzeni publicznych, mająca na celu realizację kompleksowych, zintegrowanych działań na rzecz: lokalnej społeczności i gospodarki, ładu przestrzennego i zrównoważonego gospodarowania przestrzenią, skoncentrowanych terytorialnie i prowadzonych przez interesariuszy rewitalizacji na podstawie gminnego programu rewitalizacji.

Cel szczegółowy EFRR.CP5.I - **Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich**

Zakres interwencji 127 - Pozostała infrastruktura społeczna przyczyniająca się do włączenia społecznego, 165 - Ochrona, rozwój i promowanie publicznych walorów turystycznych i usług turystycznych, 166 - Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury, 167 - Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki poza obszarami Natura 2000, 172 - Finansowanie krzyżowe w ramach EFRR (wsparcie dla działań typowych dla EFS+ koniecznych do wdrożenia części operacji objętej EFRR i bezpośrednio z nią związanych)

Typy przedsięwzięć:

1. Małe inwestycje o charakterze oddolnym realizowane przez gminy we współpracy i w uzgodnieniu z przedstawicielami lokalnych społeczności i na rzecz tych społeczności o charakterze m.in. prospołecznym, kulturalnym, turystycznym.
2. Małe inwestycje o charakterze oddolnym realizowane przez organizacje pozarządowe na rzecz lokalnych społeczności w oparciu o diagnozę ich potrzeb, o charakterze m.in. prospołecznym, kulturalnym, turystycznym²⁶.

Działanie FEOP.10.04 Dziedzictwo kulturowe i kultura, rozwój turystyki na obszarach innych niż miejskie - 4 subregiony

Cel szczegółowy EFRR.CP5.II - Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie Wysokość alokacji ogółem (EUR)

Zakres interwencji 083 - Infrastruktura rowerowa, 165 - Ochrona, rozwój i promowanie publicznych walorów turystycznych i usług turystycznych, 166 - Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury, 167 - Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki poza obszarami Natura 2000

Typy przedsięwzięć:

1. Rozwój obiektów dziedzictwa kulturowego, w tym poprawa dostępności poprzez likwidację barier fizycznych dla osób z niepełnosprawnościami (budowa towarzyszącej infrastruktury technicznej, zagospodarowania terenów wokół dziedzictwa kulturowego oraz naturalnego możliwa jedynie jako element projektu).
2. Rozwój działalności kulturalnej i aktywności kulturalnej (poprzez rozwój infrastruktury m.in. teatry, zespoły artystyczne, galerie, biblioteki, centra kultury, muzea), w tym wspieranie zaplecza dla utrzymania niematerialnego dziedzictwa kulturowego znajdującego się na krajowej liście niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz rzemiosła i dawnych zawodów.
3. Konserwacja zabytków ruchomych oraz zabytkowych muzealiów, starodruków, księgozbiorów, materiałów bibliotecznych, archiwalnych i zbiorów audiowizualnych (w tym filmowych) oraz ich ochrona i udostępnienie, także poprzez proces digitalizacji.
4. Projekty dotyczące nowych i innowacyjnych produktów w dziedzinie kultury i turystyki wynikające ze współpracy uczelni i szkół artystycznych i instytucji sektora kultury z przedsiębiorstwami i klastrami przemysłów kreatywnych.
5. Inwestycje w obiekty/miejsca tworzące turystyczne szlaki tematyczne (obiekty/miejsca odwołujące się do walorów historycznych, kulturowych, przyrodniczych) lub turystyczne szlaki rodzajowe (np. kajakowe, rowerowe), w tym dostępności poprzez likwidację barier fizycznych dla osób z niepełnosprawnościami.

Działanie FEOP.10.05 Rewitalizacja na obszarach innych niż miejskie

Cel szczegółowy EFRR.CP5.II - Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, na poziomie lokalnym,

²⁶ <https://rpo.opolskie.pl/?p=48451>

kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie

Zakres interwencji 127 - Pozostała infrastruktura społeczna przyczyniająca się do włączenia społecznego, 168 - Fizyczna odnowa i bezpieczeństwo przestrzeni publicznych, 172 - Finansowanie krzyżowe w ramach EFRR (wsparcie dla działań typowych dla EFS+ koniecznych do wdrożenia części operacji objętej EFRR i bezpośrednio z nią związanych)

Typy przedsięwzięć: Fizyczna regeneracja i bezpieczeństwo przestrzeni publicznych, mająca na celu realizację kompleksowych, zintegrowanych działań na rzecz: lokalnej społeczności i gospodarki, ładu przestrzennego i zrównoważonego gospodarowania przestrzenią, skoncentrowanych terytorialnie i prowadzonych przez interesariuszy rewitalizacji na podstawie gminnego programu rewitalizacji. Działanie skierowane jest do wszystkich gmin wiejskich regionu posiadających GPR.

Działanie FEOP.10.06 Europejska Inicjatywa Społeczna - 4 subregiony

Cel szczegółowy EFRR.CP5.II - Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie Zakres interwencji 083 - Infrastruktura rowerowa, 127 - Pozostała infrastruktura społeczna przyczyniająca się do włączenia społecznego, 165 - Ochrona, rozwój i promowanie publicznych walorów turystycznych i usług turystycznych, 166 - Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury, 167 - Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki poza obszarami Natura 2000, 172 - Finansowanie krzyżowe w ramach EFRR (wsparcie dla działań typowych dla EFS+ koniecznych do wdrożenia części operacji objętej EFRR i bezpośrednio z nią związanych)

Typy przedsięwzięć:

1. Małe inwestycje o charakterze oddolnym realizowane przez gminy we współpracy i w uzgodnieniu z przedstawicielami lokalnych społeczności i na rzecz tych społeczności o charakterze m.in. prospołecznym, kulturalnym, turystycznym.
2. Małe inwestycje o charakterze oddolnym realizowane przez organizacje pozarządowe na rzecz lokalnych społeczności w oparciu o diagnozę ich potrzeb, o charakterze m.in. prospołecznym, kulturalnym, turystycznym.

Program Interreg Czecho-Polska 2021-2027

Program jest kontynuacją poprzednich edycji programu z lat 2007-2013 i 2014-2020.

W programie obowiązuje zasada partnerstwa, tzn. projekty muszą być realizowane w czesko-polskim partnerstwie (co najmniej jeden partner z każdego kraju) i przynosić korzyści dla pogranicza oraz jego mieszkańców.

Instytucją zarządzającą programem jest czeskie Ministerstwo Rozwoju Regionalnego. Współzarządzającą instytucją krajową jest polskie Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej. Wspólny sekretariat programu (główny podmiot wykonawczy, odpowiadający za kontakty z beneficjentami) mieści się w Ołomuńcu. Jego działania na terenie województwa opolskiego wspiera urząd marszałkowski województwa opolskiego.

Realizacja zadań w obszarze dziedzictwa kulturowego mieści się w priorytecie 2. Turystyka w celu szczegółowym 4: wzmocnienie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych

Bezpośrednimi beneficjentami projektów mogą być np.: jednostki samorządu terytorialnego, ich stowarzyszenia i jednostki im podległe, właściciele, zarządcy i operatorzy obiektów kultury oraz obiektów i zespołów przyrody, organizacje pozarządowe – fundacje i stowarzyszenia²⁷.

Źródłem finansowania opieki nad zabytkami mogą być również środki **Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej** – możliwe jest dofinansowanie prac konserwatorskich przy zabytkowych układach parkowych, parkowo-wodnych i ogrodowych, w ramach programu *Ochrona i przywracanie różnorodności biologicznej i krajobrazowej*. Beneficjenci to jednostki samorządu terytorialnego i ich związki, parki krajobrazowe i ich zespoły, uczelnie wyższe; organizacje pozarządowe, stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego i jednostki organizacyjne PGL Lasy Państwowe; podmioty będące właścicielem lub zarządcą zabytkowych parków i ogrodów.

Środki na prace przy zabytkach mogą być także pozyskane od firm, fundacji, stowarzyszeń lub osób prywatnych.

Natomiast wsparcie finansowe zadań z zakresu edukacji dziedzictwa kulturowego realizowane jest przez program Narodowego Instytutu Dziedzictwa pn. **„Wspólnie dla dziedzictwa”**. Jest to program adresowany do organizacji pozarządowych, a jego zadaniem jest wsparcie działań dotyczących identyfikacji, dokumentacji i szerokiego upowszechniania dziedzictwa kulturowego. Budżet Programu na rok 2023 wynosił łącznie 1 220 000 zł, a wnioskodawcy mieli możliwość składania wniosków o dofinansowanie w przedziale od 5 000 zł do 80 000 zł.

W ramach programu realizowane są zadania przy następujących działaniach:

- a) prace porządkowe przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub włączonych do ewidencji zabytków i w ich otoczeniu, prowadzące do zabezpieczenia, utrwalenia, uczytelnienia oraz zachowania substancji i wartości zabytku;
- b) działania przy identyfikowaniu, inwentaryzowaniu i dokumentowaniu dziedzictwa kulturowego (materialnego i niematerialnego), prowadzące do rozpoznania, utrwalenia oraz zachowania dziedzictwa kulturowego i jego wartości;
- c) działania zmierzające do wzmocnienia praktyk społeczno-kulturowych, tradycji, w tym tradycji rękodzielniczych i związanych z przekazami ustnymi, upowszechniania umiejętności, w tym umiejętności związanych z rzemiosłem lub tradycyjnymi technikami budowlanymi, umożliwiające zachowanie zabytków i ich wartości;
- d) działania edukacyjne oraz popularyzujące dziedzictwo kulturowe (materialne i niematerialne) i wiedzę na jego temat lub na temat jego wartości, prowadzące do zwiększenia

²⁷ <https://www.ewt.gov.pl/strony/o-programach/programy-interreg-2021-2027/program-interreg-czechy-polska-2021-2027/>

świadomości społecznej wartości dziedzictwa i wzmacniania społecznej woli zachowania dziedzictwa i korzystania z jego wartości²⁸.

Nowym programem realizowanym przez Narodowy Instytut Muzealnictwa od 2023 roku jest „**Program Izby Pamięci**”. Zadaniem programu jest wsparcie finansowe i merytoryczne działań organizacji pozarządowych oraz instytucji kultury szczebla gminnego mających na celu utworzenie lub rozwój izb pamięci o zasięgu lokalnym (np. dzielnica). Celem zadań, które mogą uzyskać dofinansowanie jest zgromadzenie i opracowanie zbiorów oraz przygotowanie koncepcji wystawy stałej, a także znalezienie dla niej stałego miejsca i gwarancji sfinansowania kosztów stałych przynajmniej przez 10 lat. Z programu można sfinansować także działania mające na celu modernizację stałych „Izb Pamięci”²⁹.

Ulga podatkowa na zabytki

Od 2022 roku obowiązuje ulga podatkowa na zabytki, przeznaczona dla osób fizycznych. Ulga dotyczy właścicieli i współwłaścicieli zabytków nieruchomości (wpisanych do rejestru zabytków i ujętych w gminnych ewidencjach zabytków), którzy są podatnikami PIT i rozliczają się: podatkiem liniowym, ryczałtem od przychodów oraz według skali podatkowej. Z ulgi mogą skorzystać trzy grupy właścicieli zabytków:

- ci, którzy ponieśli wydatki na fundusz remontowy spółdzielni lub wspólnoty mieszkaniowej obejmującej nieruchomość (ten przypadek dotyczy zarówno zabytków wpisanych do ewidencji, jak i rejestru, dwa pozostałe wyłącznie obiektów rejestrowych),
 - ci, którzy finansowali prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane,
 - a także ci, którzy nabyli nieruchomości zabytkowe w 2022 roku i finansowali ich remonty.
- W dwóch pierwszych przypadkach podatnik może odliczyć nie więcej niż połowę poniesionych wydatków. W trzecim odliczenia dokonuje się na podstawie wzoru matematycznego³⁰.

11. LITERATURA I ŹRÓDŁA OPRACOWANIA

1. *Gminny Program opieki nad zabytkami. Poradnik metodyczny*, Kurier Konserwatorski Nr 3, 2009;
2. T. Chrzanowski, M. Kornecki, *Sztuka Śląska Opolskiego. Od średniowiecza do końca wieku XIX*, Kraków 1974;
3. *Katalog zabytków sztuki w Polsce, t. VII, z. 4 – Powiat Kluczborski*, oprac. T. Chrzanowski, M. Kornecki, Warszawa 1960r.;
4. *Zabytki sztuki w Polsce – Śląsk*, praca zbiorowa, Wyd.: KOBiDZ, 2006r.
5. I. Solisz, *Rola samorządu w ochronie zabytków*, mps, Kraków 2007;
6. M. Sołtys, Muzeum im. Jana Dzierżona, [w:] *Przewodnik po muzeach województwa opolskiego*, red. U. Zająchkowska, Opole 2005, s. 20-21;
7. J. Baj (opracowanie tekstów), Kluczbork. Szkice z dziejów miasta, Kluczbork 2019

²⁸ Więcej informacji na stronie: <http://wolontariat.nid.pl>

²⁹ Źródło: <https://nim.gov.pl/dzialalnosc/wsparcie-finansowe/izby-pamieci>

³⁰ Źródło: <https://nikz.pl/projekt/broszura>

8. Strony internetowe dotyczące gminy Kluczbork: www.muzeum.kluczbork.pl, www.kluczbork.eu/489,historia-kluczborka-ze-zdjeciami, www.kosciolydrewniane.eu/bakow, www.kuniow.pl
9. Pozostałe strony internetowe: www.isap.sejm.gov.pl , www.wuozopole.pl, www.mkidn.gov.pl, www.nid.pl,<http://wolontariat.nid.pl>, <https://polska-org.pl/> ; <https://rpo.opolskie.pl/?p=48451>
10. Strategie, plany, programy:
 - Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm., szczególnie art.5, art. 6 ust. 1 i art. 73 i 86),
 - Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026 (Monitor Polski z 2023 poz. 1470),
 - Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego do roku 2030 (Uchwała Nr XXXIV/355/2021 Sejmiku Województwa Opolskiego z dnia 4 października 2021 roku),
 - Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Kluczbork;
 - Program opieki nad zabytkami Gminy Kluczbork na lata 2018-2021

Załącznik nr 1 - Wykaz obiektów zabytkowych nieruchomych ujętych w gminnej ewidencji zabytków

Załącznik nr 2 - Wykaz stanowisk archeologicznych ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków

Załącznik nr 1 - Wykaz obiektów zabytkowych nieruchomości ujętych w gminnej ewidencji zabytków

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	ADRES
1	Bażany	krzyż	skrzyżowanie Wiejskiej i Łąkowej przy nr 1, dz. nr 230/14
2	Bażany	szkoła, ob. budynek mieszkalny	ul. Kościelna 2
3	Bażany	dom	ul. Leśna 3
4	Bażany	dom	ul. Leśna 20
5	Bażany	dom i stodoła	ul. Łąkowa 10
6	Bażany	zagroda	ul. Wiejska 3
7	Bażany	dom	ul. Wiejska 14
8	Bażany	dom	ul. Wiejska 16
9	Bażany	stodoła	ul. Wiejska 22
10	Bażany	szkoła	ul. Wiejska 29
11	Bażany	dom	ul. Wiejska 41
12	Bażany	dom ze stajnią	ul. Wiejska 63
13	Bąków	obory w zespole folwarcznym	ul. Braci Bassy
14	Bąków	stodoły w zespole folwarcznym	ul. Braci Bassy
15	Bąków	spichlerz w zespole folwarcznym	ul. Braci Bassy
16	Bąków	kuźnia i wozownia w zespole folwarcznym	ul. Braci Bassy
17	Bąków	dom i budynek gospodarczy	ul. Braci Bassy 2-4
18	Bąków	pałac	ul. Braci Bassy 18-20-22
19	Bąków	park krajobrazowy	ul. Braci Bassy 18-20-22
20	Bąków	gorzelnia	ul. Braci Bassy 23
21	Bąków	suszarnia lnu, ob. budynek mieszkalny	ul. Braci Bassy 24
22	Bąków	dom robotników folwarcznych, ob. budynek mieszkalny	ul. Braci Bassy 28-30
23	Bąków	rządcówka	ul. Braci Bassy 32
24	Bąków	dom dla służby sezonowej, ob. budynek mieszkalny	ul. Braci Bassy 34
25	Bąków	dom parafialny	ul. Braci Bassy 40
26	Bąków	dom	ul. Braci Bassy 47-49
27	Bąków	kościół pw. Wniebowzięcia NMP	ul. Braci Bassy, dz. nr 200

28	Bąków	mogiła braci Augusta i Emila Bassy	ul. Braci Bassy, dz. nr 200, na cmentarzu parafialnym
29	Bąków	budynek stacji PKP	ul. Dworcowa 1
30	Bąków	dom przy stacji PKP	ul. Dworcowa 2-3
31	Bąków	dom i budynek gospodarczy	ul. Kościuszki 31
32	Bąków	dom	ul. Leśna 3
33	Bąków	dom	ul. Leśna 5
34	Bąków	dom i budynek gospodarczy	ul. Leśna 16
35	Bąków	dom	ul. Szkolna 5
36	Bąków	willa	ul. Szkolna 2
37	Bąków	dom	ul. Wolności 1
38	Bąków	dom wielorodzinny	ul. Wolności 4
39	Bąków	dom wielorodzinny i budynek gospodarczy	ul. Wolności 6-8-10-12
40	Bąków	dom	ul. Wolności 19
41	Bąków	dom	ul. Wolności 20
42	Bąków	dom	ul. Wolności 21
43	Bąków	dom	ul. Wolności 32-34
44	Bąków	dom	ul. Wolności 33
45	Bąków	dom wielorodzinny z budynkami gospodarczymi	ul. Wolności 54-56
46	Bąków	dom	ul. Wolności 70-72
47	Bąków	owczarnia, ob. budynek gospodarczy	ul. Wolności 72
48	Bąków	szkoła ewangelicka, ob. budynek mieszkalny	ul. Wolności 74
49	Biadacz	dom	ul. Kluczborska 4
50	Biadacz	dom	ul. Kluczborska 17
51	Biadacz	dom	ul. Kluczborska 19
52	Biadacz	kościół filialny	ul. Kozłowicka 1
53	Biadacz	dom	ul. Kozłowicka 3
54	Biadacz	budynki w zagrodzie	ul. Kozłowicka 3
55	Biadacz	dom z oborą	ul. Kozłowicka 7
56	Biadacz	dom i budynek inwentarski	ul. Kozłowicka 42
57	Biadacz	dom	ul. Kozłowicka 53

58	Biadacz	budynek inwentarski	ul. Kozłowska 53
59	Biadacz	dom	ul. Kujakowicka 1
60	Biadacz	dom	ul. Kujakowicka 10
61	Biadacz	dom	ul. Kujakowicka 27
62	Biadacz	stodoła	ul. Kujakowicka 33
63	Bogacica	spichlerz w d. zespole folwarcznym	Plac Targowy 3
64	Bogacica	czworak w d. zespole folwarcznym	Plac Targowy 4
65	Bogacica	stajnia w d. zespole folwarcznym	Plac Targowy 4a
66	Bogacica	dwór w d. zespole folwarcznym	Plac Targowy 5
67	Bogacica	dom	ul. 1 Maja 4
68	Bogacica	dom wielorodzinny	ul. Jana Pawła II 1
69	Bogacica	dom	ul. Jana Pawła II 5
70	Bogacica	dom	ul. Kluczborska 4
71	Bogacica	dom	ul. Kluczborska 15
72	Bogacica	dom wielorodzinny	ul. Krzywa 15
73	Bogacica	zabudowania gospodarcze	ul. Krzywa 18
74	Bogacica	dom	ul. Krzywa 24
75	Bogacica	dom nauczyciela (?)	ul. Szkolna 2
76	Bogacica	dom	ul. Szkolna 7
77	Bogacica	dom	ul. Wiejska 8
78	Bogacica	gorzelnia	ul. Wiejska 9-9a
79	Bogacica	zagroda	ul. Wiejska 16
80	Bogacica	zagroda	ul. Wiejska 18
81	Bogacica	dom z oborą	ul. Wiejska 23
82	Bogacica	dom z oborą	ul. Wiejska 24
83	Bogacica	kuźnia	ul. Wiejska 26
84	Bogacica	dom	ul. Wiejska 37
85	Bogacica	kapliczka	ul. Wiejska przy nr 16
86	Bogacica	kapliczka	ul. Wiejska przy nr 19
87	Bogacica	dom wielorodzinny	ul. Wolności 2
88	Bogacica	szkoła	ul. Wolności 4

89	Bogacica	plebania	ul. Wolności 7
90	Bogacica	kościół parafialny pw. św. Trójcy	ul. Wolności, dz. nr 9
91	Bogacica	mogiła powstańców śląskich na cmentarzu przykościelnym	ul. Wolności, dz. nr 9
92	Bogacica	dom	ul. Zamkowa 12
93	Bogacica	dom	ul. Zamkowa 14
94	Bogacica	budynek inwentarski	ul. Zamkowa 14
95	Bogacica	dom	ul. Zamkowa 25
96	Bogacica	dom	ul. Zamkowa 44
Bogacka Szklarnia			
97	Bogacka Szklarnia	szkoła	7
98	Bogacka Szklarnia	dom i stodoła	19
99	Bogacka Szklarnia	dom z ogrodzeniem	21
100	Bogacka Szklarnia	dom	37
101	Bogacka Szklarnia	kapliczka	przy nr 24, dz. nr 44
Bogdańczowice			
102	Bogdańczowice	pałac	1
103	Bogdańczowice	park	1, dz. nr 40/2
104	Bogdańczowice	dom i budynek inwentarski	11
105	Bogdańczowice	dom i budynek inwentarski	18
106	Bogdańczowice	dom	30
107	Bogdańczowice	szkoła, ob. świetlica wiejska	33
108	Bogdańczowice	budynek gospodarczy przy d. szkole	33a
Borkowice			
109	Borkowice	dom z ogrodzeniem	ul. Bogacka 2
110	Borkowice	stodoła	ul. Bogacka 2
111	Borkowice	dom	ul. Bogacka 17
112	Borkowice	dom z oborą	ul. Bogacka 18
113	Borkowice	dom i stodoła w zagrodzie	ul. Leśna 1
114	Borkowice	dom	ul. Leśna 4
115	Borkowice	dom	ul. Lipowa 27
116	Borkowice	dom	ul. Lipowa 29
117	Borkowice	krzyż	ul. Lipowa (przy domu nr 30)
118	Borkowice	stodoła	ul. Lipowa 31

119	Borkowice	dom	ul. Wiejska 2
120	Borkowice	dworzec kolejowy	ul. Wiejska 5a
121	Borkowice	wędzarnia	ul. Wiejska 7
122	Borkowice	dom w zagrodzie	ul. Wiejska 12
123	Borkowice	dom	ul. Wiejska 20
124	Borkowice	dom	ul. Wiejska 24
125	Borkowice	dom	ul. Wiejska 27
126	Borkowice	szkoła	ul. Wiejska 48
127	Borkowice	szkoła i budynek gospodarczy, ob. budynek mieszkalny i budynek gospodarczy	ul. Wiejska 49
128	Borkowice	kapliczka	ul. Wiejska przy nr 14, dz. nr 47
129	Borkowice	kapliczka	ul. Wiejska przy nr 21, dz. nr 573/42
130			
130	Czaple Stare	kuźnia	dz. nr 167/2
131	Czaple Stare	dom z budynkiem inwentarskim	4-7
132	Czaple Stare	stodoły	4
133	Czaple Stare	dom w zagrodzie	17
134	Czaple Stare	stodoła	27-28
135			
135	Czaple Wolne	stodoła	1
136	Czaple Wolne	dom i stodoła	2
137	Czaple Wolne	dom w zagrodzie	3
138	Czaple Wolne	budynek inwentarski	4
139	Czaple Wolne	dom i ogrodzenie	6
140	Czaple Wolne	budynek inwentarski	6
141	Czaple Wolne	dom i budynek inwentarski	7
142	Czaple Wolne	stodoły	8
143			
143	Gotartów	spichlerz w zespole budynków	21
144	Gotartów	stodoła z bramą wjazdową	21
145	Gotartów	zagroda	24
146	Gotartów	dom z oborą i budynkiem inwentarskim	27
147	Gotartów	dom	33

148	Gotartów	cmentarz	dz. nr 141
149	Krasków	dom z oborą	3
150	Krasków	dom i stodoła	4
151	Krasków	dom	5
152	Krasków	dom	8
153	Krasków	dom	16-16b
154	Krasków	remiza	16a
155	Krasków	dom	32
156	Krasków	dom	33
157	Krasków	gospoda (?) z ogrodzeniem, ob. budynek mieszkalny	45
158	Krasków	dom	48
159	Krasków	dom	51
160	Krasków	dom	55
161	Krasków	dom ze sklepikami	57
162	Krasków	szkoła z budynkiem gospodarczym	59
163	Krasków	dom	60
164	Krasków	dom ze stodołą	62
165	Krasków	dom z ogrodzeniem	63
166	Krasków	plebania	64
167	Krasków	dom w zagrodzie	78
168	Krasków	dom	79
169	Krasków	szkoła, ob. budynek biurowy	80
170	Krasków	dom z ogrodzeniem	82
171	Krasków	dom	94
172	Krasków	dom z budynkiem inwentarskim	95
173	Krasków	budynek inwentarski	96
174	Krasków	dom	104
175	Krasków	dom	105
176	Krasków	dom z oborą	117
177	Krasków	dom z ogrodzeniem	118
178	Krasków	budynek inwentarski	118

179	Krasków	dom	122
180	Krasków	spichlerz, ob. budynek mieszkalno - gospodarczy	130
181	Krasków	cmentarz żydowski	dz. nr
182	Krasków	kościół parafialny pw. św. Jadwigi	dz. nr 353/209
183	Krzywizna	stacja PKP	nr 1
184	Krzywizna	dom wielorodzinny z budynkiem gospodarczym	nr 2
185	Krzywizna	szkoła, ob. budynek mieszkalny	ul. Kluczborska 2-2a
186	Krzywizna	dom wielorodzinny	ul. Kluczborska 3
187	Krzywizna	gospoda, ob. budynek mieszkalny i sklep	ul. Kluczborska 6
188	Krzywizna	dom	ul. Kluczborska 11
189	Krzywizna	budynki inwentarskie ze stodołami	ul. Kluczborska 13
190	Krzywizna	ogrodzenie cmentarza	ul. Kluczborska, dz. nr 349
191	Krzywizna	dom	ul. Orkana 5
192	Krzywizna	budynek inwentarski	ul. Orkana 7-7a
193	Krzywizna	dom	ul. Orkana 12
194	Krzywizna	dom z oborą	ul. Orkana 14
195	Krzywizna	dom	ul. Orkana 19
196	Krzywizna	dom	ul. Orkana 35
197	Krzywizna	budynek inwentarski	ul. Orkana 37
198	Krzywizna	zagroda	ul. Orkana 41
199	Krzywizna	kościół parafialny pw. MB Częstochowskiej	ul. Orkana, dz. nr 606/2
200	Krzywizna	dom	ul. Rożnowska 1
201	Krzywizna	budynek gospodarczy	ul. Rożnowska, dz. nr 612/1
202	Krzywizna	dom	ul. Witosa 6
203	Krzywizna	kuźnia	ul. Witosa 8
204	Krzywizna	dom	ul. Witosa 7-9
205	Krzywizna	dom	ul. Witosa 15
206	Krzywizna	dom	ul. Witosa 24
207	Krzywizna	dom z oborą	ul. Witosa 25
208	Krzywizna	dom	ul. Witosa 26

209	Krzywizna	dom	ul. Witosa 31
210	Krzywizna	zagroda	ul. Witosa 40
211	Kujakowice Dolne	układ ruralistyczny wsi	
212	Kujakowice Dolne	dom z oborą	ul. 1 Maja 7
213	Kujakowice Dolne	dom	ul. 1 Maja 8
214	Kujakowice Dolne	szkoła	ul. 1 Maja 27
215	Kujakowice Dolne	dom	ul. 1 Maja 29
216	Kujakowice Dolne	krzyż	ul. 1 Maja przy nr 29, dz. nr 37
217	Kujakowice Dolne	krzyż	ul. 1 Maja przy nr 40, dz. nr 34/2
218	Kujakowice Dolne	krzyż	ul. 1 Maja przy nr 48, dz. nr 10/2
219	Kujakowice Dolne	kapliczka	ul. Dzierżona przy nr 1, dz. nr 103/2
220	Kujakowice Dolne	dom w zagrodzie	ul. Kluczborska 1
221	Kujakowice Dolne	dom	ul. Kluczborska 3
222	Kujakowice Dolne	dom z częścią inwentarską, ob. tylko bud. mieszkalny	ul. Kluczborska 5
223	Kujakowice Dolne	krzyż	ul. Kluczborska - Zapłocie, dz. nr 39
224	Kujakowice Dolne	stodoła	ul. Zapłocie 31
225	Kujakowice Dolne	stodoła	ul. Zapłocie 32
226	Kujakowice Dolne	remiza	ul. Zapłocie, dz. nr 88/5
227	Kujakowice Górne	układ ruralistyczny wsi	
228	Kujakowice Górne	dom	ul. Boczna 4-5
229	Kujakowice Górne	dom i budynek inwentarski	ul. Dzierżona 5
230	Kujakowice Górne	dom i stodoła	ul. Dzierżona 15
231	Kujakowice Górne	stodoła	ul. Dzierżona 18
232	Kujakowice Górne	dom	ul. Kamienna 1
233	Kujakowice Górne	budynek inwentarski z ogrodzeniem	ul. Kamienna 1
234	Kujakowice Górne	dom	ul. Kamienna 9
235	Kujakowice Górne	dom i budynek inwentarski	ul. Klonowa 4-5 (d. XXX-lecia)
236	Kujakowice Górne	dom	ul. Klonowa 7
237	Kujakowice Górne	dom	ul. Klonowa 12

238	Kujakowice Górne	zagroda	ul. Klonowa 16
239	Kujakowice Górne	szkoła	ul. Klonowa 37
240	Kujakowice Górne	młyn wodny z silosem zbożowym	ul. Klonowa 43
241	Kujakowice Górne	stodoła z gołębnikiem	ul. Klonowa 43
242	Kujakowice Górne	magazyn	ul. Klonowa 43
243	Kujakowice Górne	obora - stajnia	ul. Klonowa 43
244	Kujakowice Górne	ogrodzenie zespołu folwarcznego	ul. Klonowa 43
245	Kujakowice Górne	dom	ul. Klonowa 45
246	Kujakowice Górne	dom	ul. Klonowa 61
247	Kujakowice Górne	kapliczka	ul. Klonowa przy nr 8, dz. nr 22
248	Kujakowice Górne	kapliczka	ul. Klonowa przy nr 14, dz. nr 48
249	Kujakowice Górne	krzyż	ul. Klonowa przy nr 18, dz. nr 48
250	Kujakowice Górne	kościół parafialny pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika	ul. Klonowa, dz. nr 2/1
251	Kujakowice Górne	krzyż	ul. Klonowa-Kujakowicka-22 Lipca, dz. nr 73/1
252	Kuniów	dom	10
253	Kuniów	obora	15
254	Kuniów	dom	18
255	Kuniów	dom	29-29a
256	Kuniów	dom	39
257	Kuniów	dom	35
258	Kuniów	budynek inwentarski	41
259	Kuniów	dom	59
260	Kuniów	plebania	63
261	Kuniów	stodoła plebańska	63
262	Kuniów	dom	64-64a
263	Kuniów	dom nauczyciela (?), ob. budynek usługowy	66
264	Kuniów	dom	67
265	Kuniów	gospoda	70
266	Kuniów	szkoła	74

267	Kuniów	dom	75
268	Kuniów	dom	76
269	Kuniów	dom	88
270	Kuniów	dom	94
271	Kuniów	kuźnia	121
272	Kuniów	zagroda	144
273	Kuniów	dom	148
274	Kuniów	dom	157
275	Kuniów	dom	175
276	Kuniów	transformator	przy nr 96, dz. nr 652/1
277	Kuniów	kapliczka	przy kościele parafialnym, dz. nr 428/55
278	Kuniów	kościół parafialny pw. św. Jana Chrzciciela	dz. nr 40
279	Ligota Dolna	dom	ul. Kraskowska 3
280	Ligota Dolna	dom	ul. Kraskowska 18
281	Ligota Dolna	dom	ul. Łąkowa 7
282	Ligota Dolna	dom i budynek gospodarczy	ul. Łąkowa 9
283	Ligota Dolna	dom, ob. ruina	ul. Wołczyńska 1
284	Ligota Dolna	dom	ul. Wołczyńska 7
285	Ligota Dolna	dom	ul. Wołczyńska 12
286	Ligota Dolna	dom z oborą	ul. Wołczyńska 18
287	Ligota Dolna	dom	ul. Wołczyńska 24
288	Ligota Dolna	dom	ul. Wołczyńska 25
289	Ligota Dolna	dom	ul. Wołczyńska 30
290	Ligota Dolna	dom	ul. Wołczyńska 61
291	Ligota Dolna	dom	ul. Wołczyńska 64
292	Ligota Dolna	dom i obora	ul. Wołczyńska 68
293	Ligota Dolna	kaplica cmentarna	ul. Wołczyńska 69
294	Ligota Dolna	szkoła	ul. Wołczyńska 73
295	Ligota Dolna	dom	ul. Wołczyńska 80
296	Ligota Dolna	dom	ul. Wołczyńska 82

297	Ligota Górna	obora ze stodołą i ogrodzeniem	ul. Gliwicka 1
298	Ligota Górna	dom	ul. Gliwicka 4
299	Ligota Górna	dom	ul. Gliwicka 16
300	Ligota Górna	dom i budynek inwentarski	ul. Gliwicka 20
301	Ligota Górna	budynek inwentarski	ul. Gliwicka 30
302	Ligota Górna	dom	ul. Gliwicka 36
303	Ligota Górna	dom	ul. Gliwicka 31
304	Ligota Górna	szkoła	ul. Gorzowska 8-8a
305	Ligota Górna	kaplica cmentarna ewangelicka	ul. Gorzowska, dz. nr 258
306	Ligota Zamecka	dom	2
307	Ligota Zamecka	dom	9
308	Ligota Zamecka	dom wielorodzinny	12
309	Ligota Zamecka	dom	14
310	Ligota Zamecka	dom	16
311	Ligota Zamecka	dom i obora	30
312	Ligota Zamecka	dom	33
313	Ligota Zamecka	dom	34
314	Ligota Zamecka	dom	39
315	Ligota Zamecka	ogrodzenie	43
316	Ligota Zamecka	spichlerz	46
317	Ligota Zamecka	dom	47
318	Łowkowice	układ ruralistyczny wsi	
319	Łowkowice	kapliczka	ul. Dzierżona przy nr 1, dz. nr 861/55
320	Łowkowice	dom	ul. Dzierżona 19
321	Łowkowice	dom	ul. Dzierżona 21a
322	Łowkowice	dom	ul. Dzierżona 27
323	Łowkowice	dom	ul. Księdza Rigola 20
324	Łowkowice	krzyż	ul. Księdza Rigola przy nr 32, dz. Nr 359/64
325	Łowkowice	szkoła	ul. Księdza Rigola 33
326	Łowkowice	kościół parafialny pw. Nawiedzenia Matki Boskiej	ul. Księdza Rigola 35

327	Łowkowice	szkoła	ul. Księdza Rigola 37
328	Łowkowice	dom z oborą	ul. Księdza Rigola 48
329	Łowkowice	dom	ul. Księdza Rigola 78
330	Łowkowice	dom	ul. Księdza Rigola 80
331	Łowkowice	dom z oborą	ul. Księdza Rigola 82
332	Łowkowice	dom	ul. Księdza Rigola 61
333	Łowkowice	dom z oborą	ul. Księdza Rigola 94
334	Łowkowice	dom	ul. Księdza Rigola 102
335	Łowkowice	dom i stodoła	ul. Księdza Rigola 110
336	Maciejów	dom	1
337	Maciejów	szkoła, ob. budynek mieszkalny	16
338	Maciejów	dom ze stodołą	20
339	Maciejów	dom	31
340	Maciejów	kościół ewangelicki	35
341	Maciejów	szkoła, ob. budynek mieszkalny	36
342	Maciejów	pałac	43
343	Maciejów	park	43
344	Maciejów	stodoła II w zespole pałacowo - folwarcznym	43
345	Maciejów	stajnia koni wyjazdowych w zespole pałacowo - folwarcznym	44
346	Maciejów	dom robotników folwarcznych	45
347	Maciejów	stodoła I w zespole pałacowo - folwarcznym	dz. nr 84/1, 84/2
348	Maciejów	budynek ogólnoinwentarski w zespole pałacowo - folwarcznym	dz. nr 82/1, 82/2, 83/3, 83/4
349	Nowa Bogacica	dom	27
350	Piece	dom z zabudowaniami gospodarczymi	4
351	Smary Dolne	dom i stodoła	ul. Leśna 2
352	Smary Dolne	dom z oborą i stodoła	ul. Leśna 3
353	Smary Dolne	gorzelnia	ul. Polna 1
354	Smary Dolne	pałac	ul. Polna 9

355	Smary Dolne	park	ul. Polna 9
356	Smary Dolne	spichlerz z budynkiem mieszkalnym w zespole pałacowym	ul. Polna 9
357	Smary Dolne	obora w zespole pałacowym	ul. Polna 9
358	Smary Dolne	dom	ul. Wielka 5
359	Smary Dolne	budynek inwentarski	ul. Wielka 15
360	Smary Dolne	stodoła	ul. Wielka 40
361	Smary Dolne	dom w zespole stacji PKP	ul. Wielka 44
362	Smary Dolne	stacja PKP	ul. Wielka 48
363	Smary Górne	dom (tzw. dwojak)	ul. Boczna 1-2
364	Smary Górne	dom (tzw. czworak)	ul. Boczna 3-5
365	Smary Górne	dom	ul. Górna 5-7
366	Smary Górne	dom	ul. Górna 10
367	Smary Górne	dom	ul. Górna 27
368	Smary Górne	dom wielorodzinny	ul. Kościelna 2
369	Smary Górne	budynki inwentarskie	ul. Kościelna 2
370	Smary Górne	dom	ul. Kościelna 6
371	Smary Górne	szkoła	ul. Kościelna 10
372	Smary Górne	zagroda	ul. Kościelna 17
373	Smary Górne	dom z oborą	ul. Kościelna 19
374	Smary Górne	dom mieszkalno - gospodarczy	ul. Kościelna 21
375	Smary Górne	kościół parafialny pw. Podniesienia Krzyża	ul. Kościelna, dz. nr 197
376	Smary Górne	obora i stajnia w zespole folwarcznym	ul. Mostowa 2
377	Smary Górne	dwór	ul. Mostowa 3
378	Smary Górne	młyn gospodarczy	ul. Mostowa 6
379	Smary Górne	szkoła	ul. Wielka 2
380	Smary Górne	szkoła, ob. budynek mieszkalny	ul. Wielka 3
381	Smary Górne	dom (tzw. czworak)	ul. Wielka 24-26
382	Smary Górne	dom (tzw. dwojak)	ul. Wielka 28-30
383	Smary Górne	dom (tzw. czworak)	ul. Wielka 32-34
384	Wrzosey	dwór z zespole dworsko-folwarcznym	2-4

385	Wrzoso	rządówka w zespole dworsko-folwarcznym	8
386	Wrzoso	obora w zespole dworsko-folwarcznym	dz. nr 610/1
387	Wrzoso	dom w zespole dworsko - folwarcznym, ob. Ruina	dz. nr 611/1
388	Wrzoso	spichlerz w zespole dworsko-folwarcznym	dz. nr 610/2
389	Wrzoso	chlewnia w zespole dworsko-folwarcznym, ob. budynek gospodarczy	dz. nr 610/4
390	Zameczek	leśniczówka z zabudowaniami	ul. Powstańców Śląskich 1
391	Zameczek	obora	ul. Powstańców Śląskich 4
392	Żabiniec	warsztat, ob. budynek nieużytkowany	4
393	Żabiniec	dom	18
394	Żabiniec	dom	20
395	Żabiniec	dom i stodoła	44
396	Żabiniec	dom	45
MIASTO KLUCZBORK			
397	Kluczbork	układ urbanistyczny - stare miasto	
398	Kluczbork	parowozownia z warsztatami	Aleja Kolejowa, dz. nr 30/5
399	Kluczbork	budynek administracyjny	Aleja Kolejowa, dz. Nr 30/2
400	Kluczbork	park miejski	Aleja Parkowa, Sportowa, dz. nr 4/3, 6, 7, 107, 109, 112, 113
401	Kluczbork	kościół ewangelicki pw. Chrystusa Zbawiciela	Plac Gdacjusza, dz. nr 148
402	Kluczbork	dawna plebania ewangelicka	Plac Gdacjusza 2-3-4
403	Kluczbork	dom	Plac Niepodległości 1
404	Kluczbork	dom	Plac Niepodległości 1a
405	Kluczbork	dom (kamienica)	Plac Niepodległości 2
406	Kluczbork	dom	Plac Niepodległości 3
407	Kluczbork	dom	Plac Niepodległości 4
408	Kluczbork	kamienica	Plac Niepodległości 6
409	Kluczbork	dom	Plac Niepodległości 7
410	Kluczbork	kamienica	Plac Niepodległości 8
411	Kluczbork	dom	Plac Niepodległości 9
412	Kluczbork	dom	ul. Armii Krajowej 3

413	Kluczbork	dom	ul. Armii Krajowej 4
414	Kluczbork	dom	ul. Armii Krajowej 5
415	Kluczbork	dom	ul. Armii Krajowej 7
416	Kluczbork	dom	ul. Batorego 4
417	Kluczbork	dom wielorodzinny	ul. Batorego 5-7
418	Kluczbork	dom	ul. Bema 9
419	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 1
420	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 2
421	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 3-5
422	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 4
423	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 6
424	Kluczbork	szkoła	ul. Byczyńska 7
425	Kluczbork	budynek warsztatów szkolnych	ul. Byczyńska 7
426	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 8
427	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 10-12
428	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 11
429	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 13
430	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 14
431	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 15
432	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 16
433	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 17
434	Kluczbork	budynek gospodarczy	ul. Byczyńska 15-17
435	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 21
436	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 22
437	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 23-25
438	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 24
439	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 26
440	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 27
441	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 28
442	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 30
443	Kluczbork	budynek gospodarczy	ul. Byczyńska za nr 30

444	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 32
445	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 33-35
446	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 34
447	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 36
448	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 37-39
449	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 38
450	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 40
451	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 41
452	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 42
453	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 43-45
454	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 48
455	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 47-49
456	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 51-53
457	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 52
458	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 57
459	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 59-61
460	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 63
461	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 65-67
462	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 69-71
463	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 70
464	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 72-74
465	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 73-75
466	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 76-78
467	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 77
468	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 79-81
469	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 80-82
470	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 83
471	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 84
472	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 86
473	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 88-90
474	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 92

475	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 94-96
476	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 98-100
477	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 102-104
478	Kluczbork	dom	ul. Byczyńska 108-110
479	Kluczbork	willa	ul. Chopina 1
480	Kluczbork	dom	ul. Chopina 2
481	Kluczbork	dom	ul. Chopina 5
482	Kluczbork	dom	ul. Chopina 8
483	Kluczbork	dom	ul. Chopina 9
484	Kluczbork	dom	ul. Chopina 16
485	Kluczbork	dom	ul. Chopina 18
486	Kluczbork	dom	ul. Chrobrego 3
487	Kluczbork	dom	ul. Chrobrego 5
488	Kluczbork	dom	ul. Chrobrego 7
489	Kluczbork	dom	ul. Chrobrego 10
490	Kluczbork	dom	ul. Chrobrego 11
491	Kluczbork	dom	ul. Chrobrego 12
492	Kluczbork	dom	ul. Chrobrego 13
493	Kluczbork	dom	ul. Chrobrego 14
494	Kluczbork	dom	ul. Chrobrego 15
495	Kluczbork	dom	ul. Chrobrego 17
496	Kluczbork	dom	ul. Chrobrego 19
497	Kluczbork	dom, ob. Młodzieżowy Dom Kultury	ul. Damrota 4
498	Kluczbork	dom	ul. Damrota 6
499	Kluczbork	dom	ul. Damrota 12
500	Kluczbork	dom	ul. Damrota 13
501	Kluczbork	dom	ul. Damrota 14
502	Kluczbork	dom	ul. Damrota 15
503	Kluczbork	dom	ul. Damrota 16
504	Kluczbork	dom	ul. Damrota 18
505	Kluczbork	dom	ul. Damrota 19

506	Kluczbork	kamienica	ul. Damrota 20
507	Kluczbork	dom	ul. Damrota 21
508	Kluczbork	dom	ul. Damrota 24
509	Kluczbork	dom	ul. Damrota 26
510	Kluczbork	dom	ul. Damrota 28
511	Kluczbork	dom	ul. Damrota 30
512	Kluczbork	dom	ul. Damrota 33
513	Kluczbork	dom	ul. Damrota 34
514	Kluczbork	dom	ul. Damrota 35
515	Kluczbork	fragmenty murów obronnych	ul. Damrota, Pułaskiego, Krakowska, Jagiellońska
516	Kluczbork	dom	ul. Dąbrowskiego 1
517	Kluczbork	dom	ul. Dąbrowskiego 3
518	Kluczbork	dom	ul. Dąbrowskiego 5
519	Kluczbork	dom	ul. Dąbrowskiego 9
520	Kluczbork	dom	ul. Dąbrowskiego 12
521	Kluczbork	dom	ul. Drzymały 1
522	Kluczbork	dom	ul. Drzymały 6
523	Kluczbork	dom	ul. Drzymały 6a
524	Kluczbork	dom	ul. Drzymały 8
525	Kluczbork	dom	ul. Drzymały 8a
526	Kluczbork	dom	ul. Drzymały 24
527	Kluczbork	dom	ul. Drzymały 26
528	Kluczbork	wieża ciśnień w zespole dworca	ul. Dworcowa, dz. nr 2/4
529	Kluczbork	dworzec kolejowy	ul. Dworcowa, dz. nr 30/6
530	Kluczbork	budynek w zespole dworca	ul. Dworcowa. dz. nr 30/6
531	Kluczbork	dom i budynek gospodarczy	ul. Dzierżona 1
532	Kluczbork	dom	ul. Dzierżona 2
533	Kluczbork	dom	ul. Dzierżona 3
534	Kluczbork	dom	ul. Dzierżona 5
535	Kluczbork	dom	ul. Dzierżona 7
536	Kluczbork	dom	ul. Dzierżona 8

537	Kluczbork	willa z parkiem	ul. Dzierżona 11
538	Kluczbork	dom	ul. Dzierżona 12
539	Kluczbork	dom	ul. Dzierżona 13
540	Kluczbork	dom	ul. Fabryczna 10
541	Kluczbork	dom	ul. Fabryczna 12
542	Kluczbork	dom i budynek inwentarski	ul. Fabryczna 18
543	Kluczbork	dom	ul. Grunwaldzka 1
544	Kluczbork	dom (kamienica)	ul. Grunwaldzka 3
545	Kluczbork	dom	ul. Grunwaldzka 4
546	Kluczbork	dom	ul. Grunwaldzka 5
547	Kluczbork	dom	ul. Grunwaldzka 6
548	Kluczbork	dom	ul. Grunwaldzka 7
549	Kluczbork	dom	ul. Grunwaldzka 8
550	Kluczbork	dom	ul. Grunwaldzka 9
551	Kluczbork	dom	ul. Grunwaldzka 12
552	Kluczbork	dom	ul. Grunwaldzka 16
553	Kluczbork	dom	ul. Grunwaldzka 18
554	Kluczbork	dom	ul. Grunwaldzka 20
555	Kluczbork	dom	ul. Jagiellońska 1
556	Kluczbork	budynek administracyjny, ob. budynek mieszkalny	ul. Jagiellońska 2b
557	Kluczbork	budynek administracyjny	ul. Jagiellońska 3
558	Kluczbork	dom	ul. Jagiellońska 4
559	Kluczbork	dom	ul. Jagiellońska 5
560	Kluczbork	budynek gospodarczy (stajnia i wozownia) w d. zespole gospodarczym szpitala	ul. Jagiellońska 6
561	Kluczbork	budynek administracyjny (kuchnia szpitalna i pomieszczenia administracyjne)	ul. Jagiellońska 6
562	Kluczbork	komin w d. zespole gospodarczym szpitala	ul. Jagiellońska przy nr 6, dz. nr 54/5
563	Kluczbork	budynek administracyjny	ul. Jagiellońska 8
564	Kluczbork	dom	ul. Jagiellońska 9
565	Kluczbork	dom	ul. Jagiellońska 10
566	Kluczbork	dom	ul. Jana III Sobieskiego 4-4a-4b-6-6a-6b

567	Kluczbork	dom	ul. Jana Pawła II 1
568	Kluczbork	budynek Starostwa Powiatowego i Urzędu Miejskiego	ul. Katowicka 1
569	Kluczbork	Sąd Rejonowy	ul. Katowicka 2
570	Kluczbork	kaplica katechetyczna pw. św. Piotra i św. Pawła	ul. Katowicka 3
571	Kluczbork	więzienie	ul. Katowicka 4
572	Kluczbork	ogrodzenie więzienia	ul. Katowicka 4
573	Kluczbork	dom	ul. Katowicka 8
574	Kluczbork	dom	ul. Katowicka 7a
575	Kluczbork	dom	ul. Katowicka 10
576	Kluczbork	dom	ul. Katowicka 9
577	Kluczbork	budynek gospodarczy	ul. Katowicka 9
578	Kluczbork	dom	ul. Katowicka 12
579	Kluczbork	koszary, ob. Policja	ul. Katowicka 16
580	Kluczbork	budynki gospodarcze przy dawnych koszarach	ul. Katowicka 16
581	Kluczbork	dom	ul. Katowicka 17
582	Kluczbork	budynek gospodarczy	ul. Katowicka 18
583	Kluczbork	dom	ul. Katowicka 24
584	Kluczbork	dom	ul. Katowicka 27
585	Kluczbork	dom	ul. Katowicka 28
586	Kluczbork	dom w zagrodzie	ul. Katowicka 32
587	Kluczbork	dom	ul. Katowicka 33
588	Kluczbork	dom	ul. Katowicka 36
589	Kluczbork	dom	ul. Katowicka 38
590	Kluczbork	dom	ul. Katowicka 42
591	Kluczbork	dom	ul. Katowicka 44
592	Kluczbork	dom	ul. Katowicka 46
593	Kluczbork	dom	ul. Kilińskiego 12
594	Kluczbork	dom	ul. Kilińskiego 15
595	Kluczbork	dom	ul. Kilińskiego 16
596	Kluczbork	dom	ul. Kilińskiego 28
597	Kluczbork	dom	ul. Kilińskiego 34

598	Kluczbork	dom	ul. Kilińskiego 39
599	Kluczbork	nastawnia kolejowa	ul. Kilińskiego, dz. nr 30/6
600	Kluczbork	dom	ul. Klasztorna 1
601	Kluczbork	klasztor Sióstr Św. Józefa	ul. Klasztorna 3
602	Kluczbork	stodoła	ul. Klasztorna 7
603	Kluczbork	dom	ul. Kochanowskiego 2
604	Kluczbork	dom	ul. Kochanowskiego 3
605	Kluczbork	dom	ul. Kochanowskiego 4
606	Kluczbork	dom	ul. Kochanowskiego 5
607	Kluczbork	dom	ul. Kochanowskiego 6
608	Kluczbork	dom	ul. Kochanowskiego 7
609	Kluczbork	dom	ul. Kochanowskiego 8
610	Kluczbork	dom	ul. Kochanowskiego 9
611	Kluczbork	dom	ul. Konopnickiej 9
612	Kluczbork	dom	ul. Konopnickiej 14
613	Kluczbork	dom	ul. Konopnickiej 16
614	Kluczbork	dom	ul. Konopnickiej 18
615	Kluczbork	dom	ul. Konopnickiej 20
616	Kluczbork	dom	ul. Konopnickiej 22
617	Kluczbork	dom	ul. Kopernika 3
618	Kluczbork	spichlerz, ob. budynek mieszkalny	ul. Kościelna 9
619	Kluczbork	dom	ul. Kościuszki 1
620	Kluczbork	dom	ul. Kościuszki 20
621	Kluczbork	dom	ul. Kościuszki 21
622	Kluczbork	dom	ul. Kościuszki 22
623	Kluczbork	dom	ul. Kościuszki 24
624	Kluczbork	dom	ul. Kościuszki 27
625	Kluczbork	dom	ul. Kościuszki 28
626	Kluczbork	dom	ul. Kościuszki 29
627	Kluczbork	dom	ul. Kościuszki 30
628	Kluczbork	dom	ul. Kościuszki 31

629	Kluczbork	dom	ul. Krakowska 2
630	Kluczbork	dom	ul. Krakowska 6
631	Kluczbork	dom	ul. Krakowska 6a
632	Kluczbork	dom	ul. Krakowska 7
633	Kluczbork	dom	ul. Krakowska 8
634	Kluczbork	dom	ul. Krakowska 9
635	Kluczbork	dom	ul. Krakowska 10
636	Kluczbork	dom	ul. Krakowska 11
637	Kluczbork	dom	ul. Krakowska 12
638	Kluczbork	dom	ul. Krakowska 13
639	Kluczbork	dom	ul. Krakowska 14
640	Kluczbork	dom	ul. Krakowska 15
641	Kluczbork	dom	ul. Krakowska 17
642	Kluczbork	dom	ul. Krakowska 19
643	Kluczbork	dom	ul. Krakowska 21
644	Kluczbork	dom (kamienica)	ul. Krakowska 23
645	Kluczbork	dom	ul. Krakowska 25
646	Kluczbork	dom (kamienica)	ul. Krakowska 27
647	Kluczbork	dom	ul. Krakowska 29
648	Kluczbork	dom	ul. Krakowska 31
649	Kluczbork	dom	ul. Krakowska 33
650	Kluczbork	dom	ul. Krakowska 35
651	Kluczbork	dom	ul. Krótka 1
652	Kluczbork	spichlerz	ul. Krzywa 1
653	Kluczbork	dom	ul. Krzywa 3
654	Kluczbork	dom	ul. Kujakowicka 9
655	Kluczbork	dom	ul. Leśna 5
656	Kluczbork	dom	ul. Ligonía 3
657	Kluczbork	szkoła	ul. Ligonía 12
658	Kluczbork	dom	ul. Ligonía 14
659	Kluczbork	dom	ul. Lompy 5

660	Kluczbork	dom	ul. Lompy 9
661	Kluczbork	dom	ul. Lompy 10
662	Kluczbork	budynek administracyjny kolei, ob. nieużytkowany	ul. Miarki 3
663	Kluczbork	dom	ul. Miarki 7
664	Kluczbork	dom	ul. Miarki 9
665	Kluczbork	dom	ul. Miarki 10
666	Kluczbork	dom	ul. Miarki 12
667	Kluczbork	dom	ul. Miarki 14
668	Kluczbork	dom	ul. Miarki 16
669	Kluczbork	budynek gospodarczy	ul. Miarki 16
670	Kluczbork	nastawnia kolejowa	ul. Miarki, dz. nr 29/2
671	Kluczbork	dom	ul. Mickiewicza 2
672	Kluczbork	dom	ul. Mickiewicza 4
673	Kluczbork	dom	ul. Mickiewicza 5
674	Kluczbork	poczta	ul. Mickiewicza 6
675	Kluczbork	dom	ul. Mickiewicza 7
676	Kluczbork	dom	ul. Mickiewicza 8
677	Kluczbork	dom	ul. Mickiewicza 9-Sybiraków 1
678	Kluczbork	szkoła miejska im. Gustawa Freytaga, ob. zespół szkół ogólnokształcących	ul. Mickiewicza 10
679	Kluczbork	dom	ul. Mickiewicza 10
680	Kluczbork	dom	ul. Mickiewicza 11
681	Kluczbork	dom	ul. Mickiewicza 12
682	Kluczbork	dom	ul. Mickiewicza 15
683	Kluczbork	dom	ul. Mickiewicza 16
684	Kluczbork	dom	ul. Mickiewicza 17
685	Kluczbork	dom	ul. Mickiewicza 21
686	Kluczbork	dom	ul. Mickiewicza 23
687	Kluczbork	dom	ul. Mickiewicza 25
688	Kluczbork	dom i budynek gospodarczy	ul. Młyńska 1
689	Kluczbork	dom	ul. Młyńska 2
690	Kluczbork	obora	ul. Młyńska 2a

691	Kluczbork	dom	ul. Młyńska 3
692	Kluczbork	dom z budynkiem gospodarczym i ogrodzeniem	ul. Młyńska 4
693	Kluczbork	przepompownia ścieków	ul. Młyńska 6
694	Kluczbork	dom przy przepompowni ścieków	ul. Młyńska 6
695	Kluczbork	młyn	ul. Młyńska 8
696	Kluczbork	budynek administracyjny w zespole młyna	ul. Młyńska 8
697	Kluczbork	magazyn I w zespole młyna	ul. Młyńska 8
698	Kluczbork	magazyn II w zespole młyna	ul. Młyńska 8
699	Kluczbork	silos w zespole młyna	ul. Młyńska 8
700	Kluczbork	wieża strażacka	ul. Moniuszki 3
701	Kluczbork	wozownie (garaże) straży pożarnej, ob. budynek biurowy	ul. Moniuszki 3-5
702	Kluczbork	budynek administracyjny	ul. Moniuszki 2
703	Kluczbork	budynek administracyjny	ul. Moniuszki 4
704	Kluczbork	dom	ul. Opolska 5-7
705	Kluczbork	dom	ul. Opolska 9
706	Kluczbork	dom	ul. Opolska 11
707	Kluczbork	dom	ul. Opolska 14
708	Kluczbork	dom	ul. Opolska 22
709	Kluczbork	cmentarz komunalny	ul. Opolska, dz. nr 10/1, 10/2, 11, 12
710	Kluczbork	bramka w ogrodzeniu cmentarza komunalnego	ul. Opolska, dz. nr 10/1
711	Kluczbork	kaplica cmentarna	ul. Opolska, dz. nr 10/1
712	Kluczbork	kaplica grobowa	ul. Opolska, dz. nr 10/1
713	Kluczbork	grobowiec I	ul. Opolska, dz. nr 12
714	Kluczbork	grobowiec II	ul. Opolska, dz. nr 12
715	Kluczbork	mogiła powstańca śląskiego Henryka Dubiela na cmentarzu	ul. Opolska, dz. nr 10/1
716	Kluczbork	zbiorowa mogiła żołnierzy z września 1939 r. na cmentarzu	ul. Opolska, dz. nr 10/1
717	Kluczbork	cmentarz wojenny Armii Radzieckiej	ul. Opolska, dz. nr 15, 16/1, 16/3
718	Kluczbork	dom	ul. Ossowskiego 14
719	Kluczbork	dom	ul. Ossowskiego 16

720	Kluczbork	dom	ul. Ossowskiego 18-20
721	Kluczbork	dom	ul. Ossowskiego 22
722	Kluczbork	dom	ul. Ossowskiego 24
723	Kluczbork	dom	ul. Ossowskiego 26-28
724	Kluczbork	dom	ul. Ossowskiego 30
725	Kluczbork	dom	ul. Ossowskiego 32-34
726	Kluczbork	dom	ul. Ossowskiego 36
727	Kluczbork	dom	ul. Ossowskiego 38-40
728	Kluczbork	dom	ul. Ossowskiego 42-44
729	Kluczbork	dom	ul. Ossowskiego 46
730	Kluczbork	dom	ul. Ossowskiego 48-50
731	Kluczbork	dom	ul. Ossowskiego 52-54
732	Kluczbork	dom	ul. Ossowskiego 56
733	Kluczbork	dom	ul. Ossowskiego 58
734	Kluczbork	dom	ul. Piastowska 1
735	Kluczbork	dom	ul. Piastowska 4
736	Kluczbork	dom	ul. Piastowska 5
737	Kluczbork	dom	ul. Piastowska 6
738	Kluczbork	dom	ul. Piastowska 6a
739	Kluczbork	dom	ul. Piastowska 8
740	Kluczbork	dom	ul. Piastowska 9
741	Kluczbork	kamienica	ul. Piastowska 11
742	Kluczbork	dom	ul. Piłsudskiego 2
743	Kluczbork	dom	ul. Piłsudskiego 3
744	Kluczbork	dom (kamienica)	ul. Piłsudskiego 4
745	Kluczbork	dom	ul. Piłsudskiego 5
746	Kluczbork	dom	ul. Piłsudskiego 6
747	Kluczbork	dom	ul. Piłsudskiego 7
748	Kluczbork	dom	ul. Piłsudskiego 7a
749	Kluczbork	kamienica	ul. Piłsudskiego 8
750	Kluczbork	kamienica	ul. Piłsudskiego 9

751	Kluczbork	dom	ul. Piłsudskiego 10
752	Kluczbork	dom	ul. Piłsudskiego 12
753	Kluczbork	dom	ul. Piłsudskiego 13
754	Kluczbork	dom	ul. Piłsudskiego 16
755	Kluczbork	dom	ul. Piłsudskiego 17
756	Kluczbork	dom	ul. Piłsudskiego 18
757	Kluczbork	dom	ul. Piłsudskiego 19
758	Kluczbork	dom (kamienica)	ul. Piłsudskiego 20
759	Kluczbork	dom	ul. Piłsudskiego 21
760	Kluczbork	dom	ul. Piłsudskiego 22
761	Kluczbork	dom	ul. Podwale 1
762	Kluczbork	budynek szpitala z łącznikiem, ob. budynek administracyjny	ul. Podwale 2
763	Kluczbork	budynek administracyjny, ob. budynek usługowy	ul. Podwale 6
764	Kluczbork	dom	ul. Podwale 8
765	Kluczbork	dom	ul. Podwale 16
766	Kluczbork	browar	ul. Podwale 18
767	Kluczbork	dom	ul. Polna 2
768	Kluczbork	dom	ul. Poniatowskiego 2
769	Kluczbork	dom	ul. Poniatowskiego 6
770	Kluczbork	dom z ogrodzeniem	ul. Poniatowskiego 8
771	Kluczbork	dom	ul. Poniatowskiego 10
772	Kluczbork	dom	ul. Poniatowskiego 12
773	Kluczbork	dom, tzw. Willa Kruga	ul. Pułaskiego 1
774	Kluczbork	oficyna (1)	ul. Pułaskiego 1
775	Kluczbork	oficyna (2)	ul. Pułaskiego 1
776	Kluczbork	dom	ul. Pułaskiego 2
777	Kluczbork	kino	ul. Pułaskiego 3
778	Kluczbork	dom	ul. Pułaskiego 7
779	Kluczbork	dom	ul. Pułaskiego 8
780	Kluczbork	dom	ul. Pułaskiego 9
781	Kluczbork	dom (kamienica czynszowa)	ul. Pułaskiego 11

782	Kluczbork	dom	ul. Pułaskiego 13
783	Kluczbork	dom	ul. Pułaskiego 17
784	Kluczbork	dom	ul. Pułaskiego 19
785	Kluczbork	dom (kamienica)	ul. Pułaskiego 21
786	Kluczbork	kamienica	ul. Pułaskiego 23
787	Kluczbork	dom (kamienica)	ul. Pułaskiego 25
788	Kluczbork	aleja kasztanowców wzdłuż dawnej fosy	ul. Pułaskiego, dz. nr 159, 243
789	Kluczbork	pozostałość fosy	ul. Pułaskiego, dz. nr 157/2, 159, 243
790	Kluczbork	nastawnia kolejowa	ul. Robotnicza, dz. nr 2/4
791	Kluczbork	dom z zespołu „12 Apostołów”	Rynek 1
792	Kluczbork	dom z zespołu „12 Apostołów”	Rynek 1
793	Kluczbork	ratusz	Rynek 1
794	Kluczbork	dom (kamienica)	Rynek 7
795	Kluczbork	dom	Rynek 11
796	Kluczbork	dom	Rynek 12
797	Kluczbork	dom	Rynek 13
798	Kluczbork	dom	Rynek 14
799	Kluczbork	dom	Rynek 15
800	Kluczbork	dom	Rynek 17
801	Kluczbork	dom	Rynek 18
802	Kluczbork	dom	Rynek 19
803	Kluczbork	dom	Rynek 20
804	Kluczbork	dom	Rynek 21
805	Kluczbork	dom	Rynek 23
806	Kluczbork	dom	Rynek 24
807	Kluczbork	dom (kamienica czynszowa)	ul. Sienkiewicza 2
808	Kluczbork	dom	ul. Sienkiewicza 3-5
809	Kluczbork	dom	ul. Sienkiewicza 4
810	Kluczbork	dom	ul. Sienkiewicza 7
811	Kluczbork	dom	ul. Sienkiewicza 9
812	Kluczbork	dom	ul. Sienkiewicza 13-15-17

813	Kluczbork	dom	ul. Sienkiewicza 18
814	Kluczbork	dom	ul. Sienkiewicza 19
815	Kluczbork	dom	ul. Sienkiewicza 21
816	Kluczbork	dom	ul. Sienkiewicza 23
817	Kluczbork	dom	ul. Sienkiewicza 25
818	Kluczbork	zabudowania w zespole stacji kolejowej	ul. Sikorskiego, dz. nr 169/3
819	Kluczbork	wieża ciśnień w zespole dworca	ul. Sikorskiego, dz. nr 169/5
820	Kluczbork	budynek lokomotywowni wachlarzowej wraz z obrotnicą w zespole stacji kolejowej	ul. Sikorskiego, dz. nr 169/5
821	Kluczbork	dom	ul. Skłodowskiej-Curie 1
822	Kluczbork	dom	ul. Skłodowskiej-Curie 2
823	Kluczbork	dom	ul. Skłodowskiej-Curie 3
824	Kluczbork	dom	ul. Skłodowskiej-Curie 4
825	Kluczbork	dom	ul. Skłodowskiej-Curie 5-7
826	Kluczbork	dom	ul. Skłodowskiej-Curie 9
827	Kluczbork	Gimnazjum Królewskie ob. Zespół Szkół Nr 1	ul. Skłodowskiej-Curie 13
828	Kluczbork	sala gimnastyczna przy gimnazjum	ul. Skłodowskiej-Curie 13
829	Kluczbork	budynek administracyjny i Sąd Rejonowy	ul. Skłodowskiej-Curie 15
830	Kluczbork	dom	ul. Skłodowskiej-Curie 19
831	Kluczbork	budynek pralni w zespole szpitala, ob. budynek usługowy	ul. Skłodowskiej-Curie 23
832	Kluczbork	szpital dla nerwowo chorych, ob. szpital powiatowy	ul. Skłodowskiej - Curie 23
833	Kluczbork	budynek administracyjny w zespole szpitala	ul. Skłodowskiej-Curie 25
834	Kluczbork	apteka i warsztat w zespole szpitala	ul. Skłodowskiej-Curie 25
835	Kluczbork	szpital ewangelicki w zespole szpitala, ob. budynek szpitala	ul. Skłodowskiej-Curie 25
836	Kluczbork	kościół parafialny pw. Matki Boskiej Wspomożenia Wiernych	ul. Skłodowskiej-Curie, dz. nr 5/1
837	Kluczbork	dom	ul. Słowackiego 1
838	Kluczbork	dom	ul. Słowackiego 3
839	Kluczbork	dom	ul. Słowackiego 4
840	Kluczbork	dom	ul. Słowackiego 9
841	Kluczbork	dom	ul. Słowackiego 11

842	Kluczbork	dom	ul. Strzelecka 23
843	Kluczbork	dom	ul. Strzelecka 25
844	Kluczbork	dom	ul. Strzelecka 24
845	Kluczbork	dom	ul. Strzelecka 26-28
846	Kluczbork	dom	ul. Strzelecka 37
847	Kluczbork	dom	ul. Strzelecka 34
848	Kluczbork	dom	ul. Strzelecka 36
849	Kluczbork	dom	ul. Strzelecka 41
850	Kluczbork	muszla koncertowa	ul. Strzelecka, dz. nr 85
851	Kluczbork	dom w zespole Stacji Uzdatniania Wody	ul. Strzelecka 44
852	Kluczbork	budynek filtrów w zespole Stacji Uzdatniania Wody	ul. Strzelecka 46
853	Kluczbork	ogrodzenie zespołu Stacji Uzdatniania Wody	ul. Strzelecka 46
854	Kluczbork	budynek warsztatów w zespole Stacji Uzdatniania Wody	ul. Strzelecka 46
855	Kluczbork	budynek studni zbiorowej w zespole Stacji Uzdatniania Wody	ul. Strzelecka 46
856	Kluczbork	budynek przepompowni w zespole Stacji Uzdatniania Wody	ul. Strzelecka 46
857	Kluczbork	zbiornik wody czystej w zespole Stacji Uzdatniania Wody	ul. Strzelecka 46
858	Kluczbork	dom pracowników kolei	ul. Strzelecka 59
859	Kluczbork	dom pracowników kolei z budynkiem gospodarczym	ul. Strzelecka 61
860	Kluczbork	dom	ul. Sybiraków 2
861	Kluczbork	dom - kościół Zielonoświątkowców	ul. Sybiraków 4
862	Kluczbork	dom	ul. Sybiraków 6-8
863	Kluczbork	dom	ul. Szewska 1
864	Kluczbork	dom	ul. Szewska 2
865	Kluczbork	dom	ul. Ściegiennego 2
866	Kluczbork	gospoda	ul. Ściegiennego 3
867	Kluczbork	dom	ul. Ściegiennego 4
868	Kluczbork	dom	ul. Ściegiennego 7
869	Kluczbork	dom	ul. Ściegiennego 9
870	Kluczbork	dom	ul. Ściegiennego 10
871	Kluczbork	dom	ul. Ściegiennego 11

872	Kluczbork	dom	ul. Ściegiennego 12
873	Kluczbork	dom	ul. Ściegiennego 13
874	Kluczbork	dom	ul. Ściegiennego 14
875	Kluczbork	dom	ul. Ściegiennego 15
876	Kluczbork	dom	ul. Ściegiennego 21
877	Kluczbork	dom	ul. Towarowa 1
878	Kluczbork	magazyn kolejowy	ul. Towarowa 1
879	Kluczbork	budynek administracyjny przy magazynach kolejowych	ul. Towarowa 1
880	Kluczbork	nastawnia kolejowa	ul. Towarowa, dz. nr 2/4
881	Kluczbork	dom	ul. Waryńskiego 7
882	Kluczbork	dom	ul. Waryńskiego 9-11
883	Kluczbork	dom	ul. Waryńskiego 10-12
884	Kluczbork	budynek gospodarczy przy domu nr 10	ul. Waryńskiego 10
885	Kluczbork	dom z ogrodzeniem	ul. Waryńskiego 14
886	Kluczbork	dom	ul. Waryńskiego 15
887	Kluczbork	dom	ul. Waryńskiego 16
888	Kluczbork	dom	ul. Waryńskiego 17
889	Kluczbork	dom z ogrodzeniem	ul. Waryńskiego 20
890	Kluczbork	dom	ul. Waryńskiego 22-24
891	Kluczbork	dom	ul. Waryńskiego 27
892	Kluczbork	dom, ob. prokuratura rejonowa	ul. Waryńskiego 30
893	Kluczbork	oficyna	ul. Waryńskiego 30a
894	Kluczbork	dom	ul. Wolności 3
895	Kluczbork	dom	ul. Wolności 4
896	Kluczbork	dom	ul. Wolności 5
897	Kluczbork	dom	ul. Wolności 6
898	Kluczbork	budynek gospodarczy	ul. Wolności 6
899	Kluczbork	dom	ul. Wolności 7
900	Kluczbork	dom z ogrodzeniem	ul. Wolności 9
901	Kluczbork	dom	ul. Wolności 11
902	Kluczbork	dom	ul. Wolności 10

903	Kluczbork	bank	ul. Wolności 12
904	Kluczbork	dom z ogrodzeniem	ul. Wolności 15
905	Kluczbork	dom	ul. Wolności 16
906	Kluczbork	szkoła podstawowa	ul. Wolności 17
907	Kluczbork	szkoła średnia żeńska, ob. szkoła podstawowa nr 2	ul. Wolności 19
908	Kluczbork	szkoła powszechna katolicka, ob. szkoła muzyczna	ul. Wolności 18
909	Kluczbork	sala gimnastyczna w zespole szkolnym	ul. Wolności 18
910	Kluczbork	łaźnia w zespole szkolnym, ob. budynek szkoły	ul. Wolności 18
911	Kluczbork	dom	ul. Wolności 21
912	Kluczbork	dom (kamienica)	ul. Wolności 25
913	Kluczbork	dom w zespole gorzelni	ul. Wołczyńska 4
914	Kluczbork	gorzelnia - zespół budynków produkcyjnych	ul. Wołczyńska 4
915	Kluczbork	gorzelnia - zespół budynków produkcyjnych	ul. Wołczyńska 4
916	Kluczbork	silos w zespole gorzelni	ul. Wołczyńska 4
917	Kluczbork	dom	ul. Wołczyńska 8
918	Kluczbork	dom	ul. Wołczyńska 10
919	Kluczbork	dom	ul. Wołczyńska 11
920	Kluczbork	dom	ul. Wołczyńska 12-14
921	Kluczbork	dom właściciela tartaku, ob. mieszkalny	ul. Wołczyńska 13
922	Kluczbork	budynek biurowy z zabudowaniami tartaku, ob. nieużytkowany budynek biurowy	ul. Wołczyńska 15
923	Kluczbork	dom	ul. Wołczyńska 17
924	Kluczbork	dom	ul. Wołczyńska 19
925	Kluczbork	dom	ul. Wołczyńska 23
926	Kluczbork	budynek inwentarski	ul. Wołczyńska 24
927	Kluczbork	willa	ul. Wołczyńska 25
928	Kluczbork	park	ul. Wołczyńska 25
929	Kluczbork	dom	ul. Wołczyńska 44
930	Kluczbork	dom	ul. Wołczyńska 50
931	Kluczbork	dom	ul. Wołczyńska 50a

932	Kluczbork	dom	ul. Wołczyńska 54
933	Kluczbork	most kolejowy w zespole dworca	ul. Wołczyńska, dz. nr 2/4
934	Kluczbork	nastawnia kolejowa	ul. Wołczyńska, dz. nr 2/4
935	Kluczbork	dom	ul. Zamkowa 2
936	Kluczbork	dom	ul. Zamkowa 3
937	Kluczbork	dom	ul. Zamkowa 4
938	Kluczbork	dom	ul. Zamkowa 5
939	Kluczbork	Zakład dla Ubogich, ob. budynek mieszkalno - usługowy	ul. Zamkowa 6, ul. Podwale nr 4a, 4
940	Kluczbork	dom	ul. Zamkowa 7
941	Kluczbork	część szpitala, ob. budynek usługowy	ul. Zamkowa 8a
942	Kluczbork	dom	ul. Zamkowa 9
943	Kluczbork	dom, ob. Muzeum im. Jana Dzierżona	ul. Zamkowa 10
944	Kluczbork	baszta bramna „Krakowska”	ul. Zamkowa 10
945	Kluczbork	dom	ul. Zamkowa 11
946	Kluczbork	dom	ul. Zamkowa 13
947	Kluczbork	dom	ul. Zamkowa 15
948	Kluczbork	dom	ul. Żeromskiego 1
949	Kluczbork	dom	ul. Żeromskiego 3

*Obiekty zaznaczone na niebiesko wpisane są do rejestru zabytków

Załącznik nr 2 - Wykaz stanowisk archeologicznych ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBSZAR AZP	NR STANOWISKA W MIEJSCOWOŚCI	NR STANOWISKA NA OBSZARZE
1.	Bażany (Damik)	84-39	10	10
2.	Bażany (Damik)	84-39	11	11
3.	Bażany	84-39	1	1
4.	Bażany	84-39	2	2
5.	Bażany	84-39	3	3
6.	Bażany	84-39	4	4
7.	Bażany	84-39	5	5
8.	Bażany	84-39	6	6
9.	Bażany	84-39	7	7
10.	Bażany	84-39	8	8
11.	Bażany	84-39	9	9
12.	Bażany	84-39	12	12
13.	Bażany	84-39	13	13
14.	Bażany	84-39	14	14

15.	Bąków	83-40	11	3
16.	Bąków	83-40	12	4
17.	Bąków	83-41	1	8
18.	Bąków	83-41	2	9
19.	Bąków	83-41	3	10
20.	Bąków	83-41	4	11
21.	Bąków	83-41	5	12
22.	Bąków	83-41	6	13
23.	Bąków	83-41	7	14
24.	Bąków	83-41	8	15
25.	Bąków	83-41	9	16
26.	Bąków	83-41	10	17
27.	Biadacz (Wrzosy)	82-41	4	16
28.	Biadacz	82-40	5	28
29.	Biadacz	82-40	7	24
30.	Biadacz	82-41	1	13
31.	Biadacz	82-41	2	14
32.	Biadacz	82-41	3	15
33.	Biadacz	82-41	6	11
34.	Biadacz	82-41	8	12
35.	Bogacica	83-39	1	31
36.	Bogacica	83-39	2	32
37.	Bogacica	83-39	3	33
38.	Bogacica	83-39	4	36
39.	Bogacica	83-39	5	44
40.	Bogacica	83-39	6	37
41.	Bogacica	83-39	7	29
42.	Bogacica	83-39	8	30
43.	Bogacica	83-39	9	34
44.	Bogacica	83-39	10	35
45.	Bogacica	83-39	11	38
46.	Bogacica	83-39	12	40
47.	Bogacica	83-39	13	39
48.	Bogacica	83-39	14	41
49.	Bogacica	83-39	15	42
50.	Bogacica	83-39	16	43
51.	Bogacka Szklarnia	83-39	1	47
52.	Bogacka Szklarnia	83-39	2	46
53.	Bogacka Szklarnia	83-39	3	45
54.	Bogacka Szklarnia	83-39	4	48
55.	Bogacka Szklarnia	83-39	5	49
56.	Bogacka Szklarnia	83-39	6	50
57.	Bogdańczowice	83-40	1	1
58.	Bogdańczowice	83-40	2	2
59.	Borkowice	84-39	1	15
60.	Czaple Stare	83-39	1	8
61.	Czaple Stare	83-39	2	7
62.	Czaple Stare	83-39	3	6
63.	Czaple Stare	83-39	4	5
64.	Czaple Stare	83-39	5	3

65.	Czaple Stare	83-39	6	4
66.	Gotartów	82-39	2	30
67.	Gotartów	82-39	4	28
68.	Gotartów	82-39	5	27
69.	Gotartów	82-39	9	31
70.	Gotartów	82-39	10	29
71.	Gotartów	82-39	11	26
72.	Gotartów	82-39	12	32
73.	Gotartów	82-40	1	9
74.	Gotartów	82-40	3	6
75.	Gotartów	82-40	6	5
76.	Gotartów	82-40	7	8
77.	Gotartów	82-40	8	7
78.	Kluczbork	82-40	12	25
79.	Kluczbork	83-39	4	27
80.	Kluczbork	83-39	9	26
81.	Kluczbork	83-39	14	28
82.	Kluczbork	83-40	1	36
83.	Kluczbork	83-40	2	37
84.	Kluczbork	83-40	3	38
85.	Kluczbork	83-40	5	39
86.	Kluczbork	83-40	6	40
87.	Kluczbork	83-40	7	41
88.	Kluczbork	83-40	8	42
89.	Kluczbork	83-40	10	43
90.	Kluczbork	83-40	11	44
91.	Kluczbork	83-40	13	45
92.	Kluczbork	83-40	15	46
93.	Kluczbork	83-40	16	47
94.	Kluczbork	83-40	17	48
95.	Kluczbork	83-40	18	49
96.	Kluczbork	83-40	19	50
97.	Kluczbork	83-40	20	51
98.	Kluczbork	83-40	21	52
99.	Kluczbork	83-40	22	53
100.	Kluczbork	83-40	23	54
101.	Krasków	83-39	1	62
102.	Krasków	83-39	2	63
103.	Krasków	83-39	3	64
104.	Krasków	83-39	4	65
105.	Krasków	83-39	5	52
106.	Krasków	83-39	6	51
107.	Krasków	83-39	7	53
108.	Krasków	83-39	8	54
109.	Krasków	83-39	9	58
110.	Krasków	83-39	10	59
111.	Krasków	83-39	11	60
112.	Krasków	83-39	12	57
113.	Krasków	83-39	13	56
114.	Krasków	83-39	14	55

115.	Krasków	83-39	15	61
116.	Krzywizna	81-39	10	56
117.	Krzywizna	81-39	11	57
118.	Krzywizna	81-40	8	23
119.	Krzywizna	82-39	1	21
120.	Krzywizna	82-39	2	23
121.	Krzywizna	82-39	3	22
122.	Krzywizna	82-39	4	24
123.	Krzywizna	82-39	5	25
124.	Krzywizna	82-39	6	15
125.	Krzywizna	82-39	7	14
126.	Krzywizna	82-39	9	6
127.	Krzywizna	82-39	12	7
128.	Krzywizna	82-39	13	12
129.	Krzywizna	82-39	14	18
130.	Krzywizna	82-39	16	20
131.	Krzywizna	82-39	17	19
132.	Krzywizna	82-39	18	16
133.	Krzywizna	82-39	19	17
134.	Krzywizna	82-39	20	9
135.	Krzywizna	82-39	21	10
136.	Krzywizna	82-39	22	3
137.	Krzywizna	82-39	23	5
138.	Krzywizna	82-39	24	13
139.	Krzywizna	82-39	25	11
140.	Krzywizna	82-39	26	8
141.	Krzywizna	82-39	27	4
142.	Krzywizna	82-40	15	1
143.	Kujakowice Dolne	82-40	1	13
144.	Kujakowice Dolne	82-40	2	12
145.	Kujakowice Dolne	82-40	3	14
146.	Kujakowice Dolne	82-40	4	10
147.	Kujakowice Dolne	82-40	5	11
148.	Kujakowice Dolne	82-40	6	24
149.	Kujakowice Górne	82-40	1	19
150.	Kujakowice Górne	82-40	2	20
151.	Kujakowice Górne	82-40	3	21
152.	Kujakowice Górne	82-40	4	22
153.	Kujakowice Górne	82-40	5	18
154.	Kujakowice Górne	82-40	6	15
155.	Kujakowice Górne	82-40	7	17
156.	Kujakowice Górne	82-40	8	16
157.	Kuniów	83-40	1	25
158.	Kuniów	83-40	2	26
159.	Kuniów	83-40	3	27
160.	Kuniów	83-40	4	28
161.	Kuniów	83-40	5	29
162.	Kuniów	83-40	8	30
163.	Kuniów	83-40	9	31
164.	Kuniów	83-40	10	32

165.	Kuniów	83-40	11	33
166.	Kuniów	83-40	12	34
167.	Kuniów	83-40	13	35
168.	Kuniów	83-40	14	55
169.	Kuniów	83-40	15	56
170.	Kuniów	84-40	6	1
171.	Kuniów	84-40	7	2
172.	Ligota Dolna	83-39	1	11
173.	Ligota Dolna	83-39	2	19
174.	Ligota Dolna	83-39	3	20
175.	Ligota Dolna	83-39	4	21
176.	Ligota Dolna	83-39	5	12
177.	Ligota Dolna	83-39	6	22
178.	Ligota Dolna	83-39	7	23
179.	Ligota Dolna	83-39	8	24
180.	Ligota Dolna	83-39	9	25
181.	Ligota Dolna	83-39	10	15
182.	Ligota Dolna	83-39	11	16
183.	Ligota Dolna	83-39	12	17
184.	Ligota Dolna	83-39	13	18
185.	Ligota Dolna	83-39	14	14
186.	Ligota Dolna	83-39	15	13
187.	Ligota Górna	83-40	1	5
188.	Ligota Górna	83-40	2	6
189.	Ligota Górna	83-40	3	7
190.	Ligota Górna	83-40	4	8
191.	Ligota Górna	83-40	5	9
192.	Ligota Górna	83-40	6	10
193.	Ligota Górna	83-40	7	11
194.	Ligota Górna	83-40	8	12
195.	Ligota Górna	83-40	9	13
196.	Ligota Górna	83-40	10	14
197.	Łowkowice	81-40	1	15
198.	Łowkowice	81-40	2	16
199.	Łowkowice	81-40	3	17
200.	Łowkowice	81-40	4	18
201.	Łowkowice	81-40	5	19
202.	Łowkowice	81-40	6	20
203.	Łowkowice	81-40	7	21
204.	Łowkowice	82-40	8	4
205.	Łowkowice	82-40	9	3
206.	Łowkowice	82-40	10	2
207.	Maciejów	81-40	1	22
208.	Nowa Bogacica	84-38	1	8
209.	Nowa Bogacica	84-38	2	9
210.	Nowa Bogacica	84-38	3	20
211.	Nowa Bogacica	84-38	4	21
212.	Smardy Dolne	82-39	1	52
213.	Smardy Dolne	82-39	2	51
214.	Smardy Dolne	82-39	3	50

215.	Smary Dolne	82-39	4	49
216.	Smary Dolne	82-39	5	47
217.	Smary Dolne	82-39	6	48
218.	Smary Górne	82-39	1	45
219.	Smary Górne	82-39	2	46
220.	Smary Górne	82-39	3	40
221.	Smary Górne	82-39	4	36
222.	Smary Górne	82-39	5	35
223.	Smary Górne	82-39	6	33
224.	Smary Górne	82-39	7	34
225.	Smary Górne	82-39	8	38
226.	Smary Górne	82-39	9	37
227.	Smary Górne	82-39	10	44
228.	Smary Górne	82-39	11	39
229.	Smary Górne	82-39	12	43
230.	Smary Górne	82-39	13	42
231.	Smary Górne	82-39	14	41
232.	Unieszów	82-39	1	2

*Obiekty zaznaczone na niebiesko wpisane są do rejestru zabytków